

01-02-2023

Et Centrum-Venstre Tidsskrift

Indholdsfortegnelse:

- 1. Introduktion; National samling og splittelse, Jan Helbak (s. 2-6)**
- 2. Begrebet; Analogier, Jan Helbak (s. 7-11)**

Artikler:

- 1. Hvis SVM's program er løsningen, hvad er så problemet? Jan Helbak (s. 12-17)**
- 2. Den danske model og det store bededagstyveri, Bent Gravesen (s. 28-43)**
- 3. SF i konstruktiv opposition, Benjamin Bilde Bak Boelsmand (s. 44-49)**
- 4. Rød-Grøn Venstreopposition, Per Clausen (s. 50-53)**
- 5. Indkomstfordeling, økonomisk vækst og fordelingspolitik fra et postkeynesiansk perspektiv, Mikael Randrup Byrialsen (s. 53-71)**
- 6. Fred i vor tid – i Ukraine, Hans Åge (s. 72-78)**
- 7. Kunst, krig og neoliberalisme. En bogomtale, Carsten Jensen (s. 79-86)**

Introduktion

National samling og splittelse

Af Jan Helbak, medl. af Kritisk Debats redaktion

Det har forekommet redaktionen indlysende at bringe flere artikler i dette nummer med fokus på den i dansk historie noget umage regeringsdannelse mellem Socialdemokratiet, Venstre og det nye parti Moderaterne. Det er blevet til fire artikler ud af syv.

Regeringsdannelsen ligger i logisk forlængelse af det nationale kompromis om forsvarspolitikken og Mette Frederiksens Grundlovstale i foråret 2022. Vel sagtens som den umiddelbare reaktion på Ruslands invasion af Ukraine og samlingen af store dele af Vesten i en fælles front mod truslen fra Moskva. Invasionen blev set og ses stadig skingert som et angreb på Vestens værdier og hele sikkerhedsstruktur.

I dette eksplosive konfliktfelt er nationalstaternes interne klassestridigheder og politiske kampe blevet underordnet national samling. I valgkampens forløb blev det omsat til nødvendigheden af dannelsen af en regering hen over midten. Efter valget begravede de traditionelle politiske modstandere stridsøksen for *ansvarligt* at finde sammen og sikre den bredest mulige opbakning bag en for Danmark nødvendig politik.

En regering hen over midten – en flertalsregering – blev af først Mette Frederiksen og senere Jakob Ellemann og Lars Løkke Rasmussen fremstillet som eneste mulighed for at genopbygge og vedligeholde stabiliteten internt i Danmark og som eneste ansvarlige garant for landets bidrag til forsvar af Europas og Vestens interesser mod truslen fra autokratierne i bl.a. Moskva og Beijing.

Regeringsdannelsen blev til under en mediebåren stemning af belejring, hvor vores velfærdssamfund er udfordret af et kompleks af kriser. Ruslands invasion af Ukraine og krig igen på Europæisk grund. Inflationsspøgelsets genopdukken. Usikker energiforsyning med store omkostninger for både husholdninger og erhvervsliv. Brudte forsyningskæder og frygten for fremover at

være afhængige af enkelte lande både hvad angår råstoffer, energi og vareproduktion indenfor især tech-sektoren. Klimakrisen og ændringen af hidtidig ordinær infrastruktur til kritisk infrastruktur nu, hvor verdenshandlen er blevet militariseret og underlagt en ny geopolitisk sikkerhedskonflikt.

En ordentlig mundfuld efter et valg, der næsten endte uafgjort mellem de traditionelle politiske blokke i dansk politik. De efterfølgende politiske diskussioner under de langstrakte regeringsforhandlinger blev de facto opslugt af hensynet til den nationale sikkerhed og den fælles løsning af de mange kriser. Der måtte gennemføres utraditionelle løsninger, hvor alle måtte bidrage. Tiden var ikke og er ikke inde til at pleje særinteresser. Hvis landet skal indgå i et stærkt sikkerhedspolitisk forsvar af Europa, skal der flere penge i krigskassen – også kaldet øgede forsvarsudgifter. Hertil skal alle bidrage. Alt andet er useriøst.

Men er det nu også det? Vel var Mette Frederikssens hidtidige parlamentariske grundlag svækket. Men var der ikke alternative svar på de mange såkaldte kriseproblemer, som Mette F ville kunne have gennemført sammen med SF, EL og R? Var det nødvendigt at danne en regering sammen med Venstre og Moderaterne og give store indrømmelser på velfærds- og skatteområdet? Eller havde Socialdemokratiet allerede indregnet disse indrømmelser for at bevare magten og skille sig af med en venstrefløj, som nok er sympatisk og mere i overensstemmelse med Socialdemokratiets eget bagland, men som ganske legitimt også forfølger en strategi om at presse Socialdemokratiet til venstre, selv om det skulle blive i konflikt med Det Radikale Venstre og den ”nationale samling”.

Noget tyder på, at det modsatte – splittelsen – ligger indbygget i selve regeringsgrundlaget, i regeringskonstellationen og i statsministerens politik- og selvforståelse.

Første prøve på den nationale samlings holdbarhed er vi allerede blevet præsenteret for. St. Bededagsudspillet og konfrontationen med fagbevægelsen og nok så meget Socialdemokratiets bagland. Måske er det et forvarsel. Måske er det et udslag af ringe politisk håndværk. Måske åbner samlingsregeringen i virkeligheden for en lang periode med splittelser, interne kampe i regeringen og idelige konfrontationer i Folketinget men nok så meget for omrokeringer i de politiske styrkeforhold både i det samlede politiske landskab og internt i partierne. Både dem i regering og dem i opposition. Den kendte blokstruktur er i hvert fald lagt på huggeblokken.

Artiklerne i dette nummer berører disse temaer fra flere forskellige vinkler. I den første artikel spørges der til, "Hvis SVM's program er løsningen, hvad er så problemet"? Den tilgang bunder i den opfattelse, at oppositionen og især oppositionen på venstre side ikke kommer udenom at give svar på de samme problemer og udfordringer, der ifølge SVM kalder på national samling.

Men splittelsen af den nationale samling er allerede her halvanden måned efter synlig i porten. Regeringens eklatante fejlslæbning af stemningen i befolkningen og dens selvfixering i krisestemningens lyskegle har forledt til et *nationalsymbolsk* opgør med St. Bededag for at betale for øgede forsvarsudgifter. Hertil rækker krisebevidstheden i befolkningen åbenbart ikke. I hvert fald er protesterne voksende og udfordringen af fagbevægelsen og "den danske model" har for det første vakt fagbossernes vrede, for det andet befordret en vis form for nyslået legitimitet blandt medlemmerne og for det tredje gjort vanskelige overenskomstforhandlinger endnu vanskeligere. Det skisma behandles i artiklen "Den danske model og ST. Bededagstyveriet".

Selvfølgelig har SF og EL været tvunget til at gå i tænkeboks og overveje deres politiske strategi, nu hvor de ikke har en Socialdemokratisk regering eller et Socialdemokratisk parti at danne alliancer med. Derfor har det været oplagt at bede repræsentanter for de to partier give deres bud på de fremtidige politiske skridt. Alene overskrifterne på de to bidrag antyder måske større forskelle i de respektive partiets svar på den aktuelle situation. "SF i konstruktiv opposition" giver næsten sin egen fortælling. Tilsvarende med bidraget om EL's stilling, "Rød-Grøn Venstreopposition", hvor et selvstændigt regeringsalternativ indgår i strategien.

Midt i det hele bringer vi en kun delvis aktuel artikel om "Indkomstfordeling, økonomisk vækst og fordelingspolitik i et postkeynesiansk perspektiv", hvor det er hypotesen om, at indkomstfordelingen ikke er et politisk redskab, undersøges, hvorfor effekten på den økonomiske aktivitet i højere grad afhænger af de underlæggende stød end af selve ændringerne i indkomstfordelingen.

Krigen i Ukraine spiller i dag en afgørende rolle for positionerne på næsten alle politikområder. Både nationalt, i Europa, i Vesten og ikke mindst i tilspidsningen af den internationale geopolitik – rammet ind af Jo Bidens forsimplede binære feltråb: "Demokratier versus Autokratier". I artiklen "Fred i vor tid – i Ukraine" fremstilles en noget mere nuanceret og skarp analyse af krigen i Ukraine, dens forudsætninger og indføjning i et større strategisk

herredømmespil end de på bjerget herskende og mediedominerende fortællinger. Tilsvarende behandles brugen af analogier som metode i de ensidige narrativer i begrebsanalysen, ”Analogier”.

Februar nummeret afsluttes apropos med en bogomtale af ”Kunst, krig og neoliberalisme”, som er blevet til i et samarbejde mellem Chantal Mouffe og kunstneren Anna Ostoya, hvor ledetråden er: radikaldemokratisk kunst. En kunst der i et bredt spekter indgår i den optimistiske kamp for det radikale demokrati – den permanente demokratisering.

Begrebskommentar

Analogier

Af Jan Helbak medl. Af Kritisk Debats redaktion

Ifølge definitionen fra Ordnet.dk betyder analogi overensstemmelse, lighed. At der er lighed mellem to ting, såfremt begge besidder den samme egenskab. (benævnt proportions-analogi). Nøglebegrebet her er "lighed", som ikke er det samme som "enshed".

I anvendelse af analogier indgår også årsag-virkningsforhold som et forhold til noget tredje, som igen ofte indgår i analogislutninger. Dvs. der sluttes fra, at de identificerede ligheder kan udstrækkes til andre aspekter udenfor den oprindelige analogi.

Analogislutninger anvendes i et voksende omfang indenfor samfundsvidenskaberne, den politiske diskurs og i historievitenskaben og ikke mindst indenfor jura.

Metoden er vigtig og kan være frugtbar, men den har også sine grænser, der kommer til syne, hvis man tillige redegør for betingelserne for anvendelse af metoden. Eller når man undersøger, om fremgangsmåden er mere eller mindre fremherskende i forskellige historiske perioder. Dvs. anvender analogien på analogimetoden selv.

Som sagt indledningsvis er lighed eller overensstemmelse ikke det samme som enshed. Det er dermed afgørende at kunne identificere forskelle og bestemme de kontekster som de to eller flere fænomener, der har ligheder med hinanden, træder frem i.

Nøgetrøst betragtet handler det om at bestemme analogislutningernes udsigelseskraft og virkningsfelt, hvis metoden skal give mening og friholde sig selv fra at blive til apologi og konservering.

Vi befinder os i en periode, hvor analogislutninger er fremherskende indenfor økonomisk teori, samfundsteori og debat og især indenfor den politiske diskurs. Måske ikke så uforklarligt al den stund, at vores historiske periode i to årtier har været karakteriseret ved det begyndende opbrud indenfor de ellers fasttømrede og dominerende verdensopfattelser i den vestlige del af verden. Målestokkene er blevet flydende. Filosofiernes, ideologiernes og de politiske systemers Greenwich fungerer ikke længere uimodsagt, og de universelle værdier, som har styret vores orientering, udfordres af verden udenfor

Vestens Verona og takseres her til blot og bart værdier, som repræsenterer partielle interesser. Eller sagt mere ligefremt – Vestens dominanskultur over flere århundrede.

I sådanne historiske situationer, der er præget af opbrud, svigter orienteringen og de faste referencepunkter, hvad der helt naturligt fører til en søgning efter lighedspunkter tidligere i historien for at genetablere pålidelige årsag-virkningsforklaringer. (se ”Uncertain times, unsettled lives”, Human Development Report 2021/2022). I de situationer bliver analogislutninger dragende og bekvemme. Men ikke nødvendigvis hensigtsmæssige eller fremmende for en forståelse af, hvad der aktuelt foregår.

Faren for reduktionisme er nærliggende, og at analogibegrebet og slutningsmetoden kan føre til en omvending, hvor metoden for at tjene bestemte interesser bliver til forståelsesgrund for et binært verdenssyn. Dvs. hvor lighederne fortrænger forskellene til en skyggetilværelse, hvor de ikke længere kan formuleres.

Det gælder aktuelt i den tilspidsede situation, som krigen i Ukraine ikke har skabt men eksponerer.

De politiske, geopolitiske og ideologiske fronter, når det gælder krigen i Ukraine og Ruslands invasion, styres stort set af analogislutninger. Putin sammenlignes helt uformidlet med Stalin og Hitler. Sammenligningen bygger alene på nogle overfladiske fællestræk samtidig med, at de grundlæggende strukturelle og historiespecifikke og afgørende forskelle udelades/fortrænges. Nazismen var et totalitært voldsregime, der som fascismen byggede på massebevægelser, hvis hele raison d’être var genrejsningen af tysk kapitalismes dominans i den imperialistiske konkurrence og undertrykkelse af den socialistiske og socialdemokratiske arbejderbevægelses styrke. Man kan slet ikke begribe nazismens totalitarisme (som rækker videre end det autoritære) uden at indtænke Versaillesfredens ydmygelse af Tyskland og bidrag til den indre opløsning af det unge tyske demokrati Weimarrepublikken.

Stalinismens dogme om ”Socialisme i et land” var den bureaukratiske elites grundlag i forsvaret for Sovjetunionen overfor Vestmagternes invasion og konstante angreb for at stoppe verdensrevolutionen, som på det tidspunkt, hvor Stalin endeligt konsoliderede sin magt, ikke længere var en realitet. Ikke desto mindre udgjorde Sovjets eksistens en permanent trussel mod de herskende klassers økonomiske og politiske dominans i Europa og USA. Stalinismen korrumpere socialismen, inddæmmede arbejderbevægelsernes ud-syn og styrke og udbyggede et totalitært styre. Men til forskel fra nazismen i Tyskland var stalinismens doktrin ikke imperialistisk men defensivt ekspansionistisk.

Putins styre i Rusland i dag er autoritær parlamentarisme men fortsætter som svag kapitalistisk stormagt den defensive tradition, som prægede sovjettiden. Hverken Putinklanen eller Rusland som sådan har på noget tidspunkt udgjort en trussel for Europa, og angrebskrigen i Ukraine har, hvor brutal og uacceptabel, den end er, ikke et ekspansionistisk sigte ud over at forsvare Rusland overfor den militære inddæmning, som regimet i Moskva opfatter Natos udvidelse som.

Ikke desto mindre er analogislutningerne de fremherskende, hvilket ud over politisk, geopolitisk og ideologisk at samle Vesten i "kampen for frihed og vestens universelle værdier" mod diktaturer og Ruslands påståede stormagts imperialism skal legitimere den enorme oprustning af Ukraine. I den sammenhæng lever fortællingen om Ukraines totale sejr og de mindre udtalte forestillinger om en destabilisering af Rusland og gennemførelse af et regime-skifte. En geostrategisk forestilling, der har præget geopolitikken siden invasionen af Irak den 20. marts 2003.

I præsident Joe Bidens optik danner analogislutningerne i forlængelse af Trumps "Make America Great Again" grundlag for den amerikanske politiske elites binære geopolitiske strategiske koncept: "demokrati versus autokrati". Verden opdeles efter det skema og tjener som legitimering af USA's dominanspolitik overfor Europa og andre alliancepartnere og af inddæmningsstrategien overfor Kina. Endnu engang formlen: "de gode mod de onde". Men denne gang ikke indrammet af et driftigt og fremgangsrigt USA i kampen for den kapitalistiske verdensorden som efter 2. verdenskrig. Men af forsvaret for amerikansk kapitalismes interesser i kamp mod ikke bare Kina som opkommende stormagt men mod Kina som repræsentant for "udviklingslandenes" begyndende opgør med Vestlig dominans.

Analogislutningens metode udstrækkes i den politiske debat til at identificere diktaturer i alle afarter med fascisme eller potentiel fascisme. Eller i karakteristikken af regimer, der ikke lever op til de liberale demokratiske normer. Her åbnes for næsten hysteriske moralske fordømmelser, hvor det binære nonsens låner legitimitet i universelle normer, hvis tid er forbi. Retten til at straffe sådanne regimer er i dag et centralt element i Vestens ideale billeddannelse af sig selv og en samtidig fortrængning af de indre opløsningsprocesser i samfundsøkonomien og staternes sammenhængskraft, som den neolibérale strategi for kapitalismens genrejsning har afstedkommet.

Helt aktuelt forsøges inflationsspøgelset også forklaret gennem analogislutninger. Rask væk sammenligner man dagens inflation med perioden op til Washington Consensus i 1978-79, hvorefter den amerikanske centralbank i 1981-82 hævede renten med 16% for at slå inflationen ned med pengepolitiske midler. Resultatet var recession, massearbejdsløshed og indledning på den neolibérale genrejsningsstrategi. Men koldkrigen var en realitet på det tidspunkt. Finanskapitalen havde ikke et globalt omfang. De kapitalistiske

økonomier var ikke integreret på verdensmarkedet som i dag. Forsyningskæderne var overskuelige og hovedsageligt nationalt funderede. På den anden side var investeringsraten forholdsvis høj. Det gjaldt produktivitsudviklingen. I dag har IMF, Verdensbanken og OECD igen og igen siden 2018 advaret mod lave investeringsrater og en slæbende produktivitsudvikling. En vækstsavghed, som blev yderligere sat i relief af Covid-19 pandemien forstærket af centralbankernes pengeudpumpning i 2008 i det finansielle system for at redde hele finansverden og igen under Covid-19 pandemien som øget købekraft for at sikre samfundsstabiliteten.

Også her indgår forskellene ved strukturelle analyser med større vægt end lighederne. De pengepolitiske løsninger, der blev anvendt i 1979, kan, hvis de overføres til dagens situation, få helt uoverskuelige globale konsekvenser, som ingen kender rækkevidden af. Problemet er først og fremmest, at analogierne står i vejen for mere substantielle analyser af inflationsfænomenet i den nuværende kontekst.

Eksempelvis betyder den amerikanske centralbanks renteforhøjelser, at det globale marked drænes for investerbar kapital, fordi den spekulativt tiltrækkes af den høje dollarkurs og de sikre amerikanske værdipapirer. Omvendt tvinges Biden regeringen til at opruste den amerikanske industri og udvide protektionismen for at forsvare konkurrenceevnen. Mange af udviklingslandene, der har omfattende gæld i dollars, bevæger sig på randen af økonomisk kollaps. Det samme billede så man i 80'erne og 90'erne, men den gang besad den globale økonomi ikke samme grad af integration og gensidig afhængighed som i dag. Det er det, IMF med stigende intensitet har fremhævet gennem hele 2022 og senest på Davos.

Pointen, som understøttes af utallige eksempler indenfor de forskellige discipliner, er, at den udtalte vækst i anvendelsen af analogislutninger, blokerer for en åben og demokratisk debat om de strukturelle tendenser og årsagssammenhænge, der ligger under fragmenteringen af verdensmarkedet og opbruddet i den hidtidige verdensorden og staternes samfundsliv. Men værst af alt bidrager de nemme analogislutninger til at delegitimere de mangfoldige forsøg på at åbne horisonterne for en ny verdensorden, hvor det ikke længere er Vesten, der påtvinger resten af verden sine "universelle" værdier.

Og så tilbage til indledningens pointe om, at løsagtig omgang med analogier paradoksalt kan føre til deres modsætning: binære slutninger, hvor moralske besværgelser får foretræde frem for kritisk analyse. Eksemplarisk men også hysterisk fremstillet af den tilforn progressive klummeskriver Timothy Garton Ash i the Guardian (<https://www.theguardian.com/commentis-free/2023/jan/18/germany-history-defend-ukraine-zelenskiy>) og EU parlamentets forsøg på at etablere et krigsforbrydertribunal udenfor FN's legitime jurisdiktion.

Begge referencer fremhævet, fordi de repræsenterer den stemning af primitiv og selvforherligende verdensforståelse, der også sætter rammerne for den politiske debat og regeringsdannelse i en småstat som Danmark. Hvor national samling dækker over det faktum, at nationalstaterne i Europa og også i USA rives i stykker af uudholdelig ulighed og svigtende folkelig tillid til det politiske system.

Men som Karl Marx skrev i en kommentar til datidens politiske brug af analogier: Gentager historien sig aldrig, og hvis den gør, er det som farce.

Artikler:

Hvis SVM's program er løsningen, hvad er så problemet?

Jan Helbak, medl. af Kritisk Debats redaktion

Allerede i S-regeringens udspil "Danmark kan mere" II og III var ledetråden: "Danmark er under pres både sikkerhedspolitisk, energimæssigt og økonomisk. Derfor det nationale kompromis om forsvaret og derfor udspil om fremtidens klimapolitik, velfærd og uddannelser som brede beslutninger i Folketinget. Fra Mette Frederiksens grundlovstale og frem til dannelsen af SVM regeringen har mantraet været: Kun brede løsninger hen over midten kan løse de mange og komplekse "kriser", Danmark står overfor.

Denne artikel vil ikke gå i detaljer med regeringens program. Det har mediernes og forskellige tænketanke allerede gjort så rigeligt. Artiklen vil fokusere på centrale programpunkter med henblik på at besvare spørgsmålet: *repræsenterer SVM regeringens program løsningerne på de problemer, den selv har stillet op?*

Socialliberal regering

Men inden artiklen vender blikket mod regeringens program, kan det være hensigtsmæssigt for den videre diskussion at klare nogle gængse begreber.

SVM regeringen repræsenterer ikke et markant sving til højre, som det blandt andet har lydt fra EL og SF. Langt hen ad vejen kan det være vanskeligt at skelne regeringsprogrammet fra "Forståelsespapiret", som den socialdemokratiske regering i 2019 udarbejdede sammen med sit parlamentariske grundlag; SF, De Radikale og Enhedslisten. Der er en mindre afstand mellem den nye regerings program og virkeliggørelsen af Forståelsespapiret, som det bl.a. er kommet til udtryk i S-regeringens sidste finanslovsudspil. Ikke desto mindre er SVM regeringens program blevet fremstillet som Mette F's afgørende brud med Forståelsespapiret.

Problemet er og har været, at brugen af begreber som Rød blok og Blå blok og centrum-venstre og centrum-højre er upræcise metaforer og netop i situationer som den aktuelle mere har symbol- og markørkarakter end refererer til klare substantielle distinktioner.

Forståelsespapiret er et progressivt socialliberalt dokument blottet for socialistiske endsige klassisk socialdemokratiske sigtelinjer. Det er et velfærdsdokument helt indrammet på markedsøkonomiens præmisser. Det indeholder end ikke et opgør med Budgetloven og hele råderumslogikken. Sat lidt på spidsen rummer Forståelsespapiret ikke ret meget andet end sympatiske mål om at kompensere for markedsøkonomiens mest asociale konsekvenser samt velmenende mål for klimapolitikken.

SVM regeringens grundlag er defensivt socialliberalt, hvilket er muliggjort af Lars Løkkes brud med Venstre og et markant pres fra erhvervslivet for at få Venstres ledelse til at indse, at pandemien og nedlukningen af landet gjorde al liberal tale om mindre stat osv. til en død hund. Det drejer sig ikke længere om, at lade markeds kræfterne styre samfundsøkonomien. Det drejer sig om at holde gang i den kapitalistiske samfundsøkonomi, og det skridt fordrer i dag, at samfundet hænger sammen, at de sociale spændinger mindskes, og at staten er gearet til at gribe ind, der hvor markedsudviklingen bliver en trussel mod kapitalismens eksistens. Det skisma beskrev John Stuart Mill allerede i midten af det nittende århundrede med fortolkningen: markedet er en naturlov, men fordelingen af merproduktet er op til menneskene. Det kræver en stærk og indgribende stat for at holde sammen på de to modsætninger.

I konsekvens heraf afstår jeg fra at anvende mere eller mindre upræcise metaforer til kategorisering af det politiske landskab. Det man kalder den politiske midte består i dag af en defensiv socialliberale flertalsregering med en højrenational konservativ gruppe (bortset fra LA) af partier på den ene side og socialdemokratisk orienterede socialistiske partier på den anden side, som hidtil sammen med det socialliberale parti Radikale Venstre har været samlet på et mere progressivt socialliberalt program.

Det er i øvrigt interessant, at driften mod et defensivt socialliberalt opgør med neoliberalismen kan ses i flere Vesteuropæiske lande (mest udtalt i Tyskland). En bevægelse der for socialdemokratiernes vedkommende er sket uden den store modstand fra hverken Venstrefløjen eller fagbevægelsen. Angiveligt formidlet af pandemien og nu komplekset af "kriser", der gør verden og den

ationale stabilitet usikker. Som Mette F sagde i sin grundlovstale: Der er ikke plads til særinteresser! Hermed mente hun strengt taget klasseinteresser.

Hvorfor droppe det hidtidige parlamentariske grundlag

Før S regeringen blev dannet forløb en periode, hvor den ene og den anden socialdemokratiske notabilitet var ude i en sønderlemmende kritik af det kapitalistiske marked, neoliberalismens grådighed og sågar den ”syge kapitalisme”. Der blev skabt forventninger om, at en S-regering ikke alene ville administrere kapitalismen på dens egne betingelser men ville bruge regeringsmagten til at gribe ind, der hvor markedsökonomien undergravede velfærdsstaten, lighedsbilledet og den sociale stabilitet.

De forventninger blev ikke indfriet i Forståelsespapiret. Til gengæld blev socialdemokratiet rost for krisestyringen under pandemien og nedlukningen af samfundet. Ideen om national samling og nationalinteresse over særinteresser blev fostret og knæsat. Med sin formidable krisestyring fik Mette F rehabiliteret den stærke og sociale stat og bl.a. sat privatejendomsinteresserne under pres. En ny statsinterventionisme blev koreograferet under nedlukningen og praktiseret med stor autoritet og optimisme.

Lige indtil sammenstødet med minkavlerne, der blev til et ”stedfortræderopgør” mellem regeringen, det borgerlige Danmark og det samlede erhvervslivs privatejendomsinteresser. Det opgør tabte Mette F. Minksagen blev syretesten på, hvor langt en S regering kunne skride ind overfor erhvervslivets samfundsskadelige profitinteresser. Hvor stærk modstand den borgerlige elite kunne mobilisere, og hvor stor og stærk støtten var i det parlamentariske grundlag. Det første skræmte Mette F. Det samme gjorde sidstnævntes svagheit.

Læren i kølvandet på minksagen blev for Mette F og socialdemokratiet, som den har været siden virkelighedstesten efter socialdemokratiets kongres i 1977: at socialdemokratisk politik reelt ikke rækker videre end til fabriksporten, og at partiet af den grund er henvist til at føre socialliberal politik i bedste Stuart Mills forstand om end formuleret i en klassisk socialdemokratisk sprogdragt. Samme billede tegner sig i fagbevægelsen, hvor individualiseringen af løn- og arbejdsvilkår siden nederlaget i 1985 har afvæbnet den kollektive interessevaretagelse som eneste effektive værn mod arbejdsgivernes økonomisk og systemiske overmagt.

Mette F drog konsekvensen i sin Grundlovstale, hvor hun bevidst lagde accenten på styringen af de mange kriser, der udfordrer samfundet – pandemien, krigen i Ukraine, truslen mod de vestlige værdier fra den autokratiske ekspansionisme, inflationen – og nødvendigheden af nationale kompromiser for at styrke Danmarks sikkerheds- og forsyningsmæssige situation. Hun lod ane, at velfærdsstaten står og falder med en national samling, der ”rækker ind over midten” i dansk politik.

Mange var længe i tvivl om, hvorvidt det var taktiske markeringer beregnet på en lammelse af de borgerlige partier eller om, det var et strategisk politikskifte fra S regeringen. Regeringsudspillet ”Danmark kan mere II” fra april 2022 – altså før Grundlovstalen – og senere ”Danmark kan mere III” fra september burde kombineret med finanslovsudspillet allerede på det tidspunkt have gjort det klart, at Mette F var på vej væk fra S-regeringens parlamentariske grundlag. Grundlovstalen var en markør for det skifte, der er sket efter valget i november, og store dele af indholdet i de nævnte regeringsudspil fra S-regeringen er videreført i den nye SVM regerings politiske grundlag.

Selv om det aldrig kan blive andet end en hypotese, taler hele forløbet fra nedsættelse af minikommissionen for, at Mette F selv med et lidt mere solidt flertal for S-SF-EL-R partierne, ville have valgt en regering hen over midten. Spørgsmålet var snarere en flertal med hvem og i hvilken styrkeposition for socialdemokratiet i forhandlingerne om en regeringsdannelse. Valgets tale blev som bekendt et spinkelt flertal for ”venstre” side i Folketinget men også så spinkelt, at man med rette kunne så tvivl om dets duelighed som grundlag for en ny S regering eller en regeringsdannelse med SF og R. Men dog stort nok til at give Mette F et forhandlingsfortrin overfor Venstre og Moderaterne.

Med Moderaternes store fremgang og den dybe splittelse blandt de borgerlige partier på den ene side og SF’s og EL’s noget svingende politik i forhold til det nationale kompromis i sikkerhedspolitikken på den anden side (den åbenlyse accept af USA’s politik og brug af Ruslands invasion af Ukraine som stedfortræder for samlingen af Vesten i den globale magtkamp), kunne Mette F konstatere, at pt. udgjorde venstrefløjen ingen reel trussel eller udfordring. V og M kunne uden de store parlamentariske omkostninger bruges til at neutralisere truslen fra det nationale højre. Et billede som faktisk ikke er specielt dansk. Det går igen flere steder i Europa. Venstrefløjen hænger de facto fast i humanistisk indignation og har implicit accepteret Bidens primitive dikotomi mellem demokratier og autokratier i en sådan grad, at den ikke har

leveret meget, der ligner et opgør med Bidendoktrinen's åbenlyse hykleri. Kort sagt er venstrefløjen politisk paralyseret.

På den anden side kan den nationalkonservative højrefløj som tendens i Europa ikke finde sine egne ben og et klart politisk ståsted. Den kan ikke løse sin forbigående binding til det liberale demokratiske grundlag uden at åbne en alvorlig flanke og af samme grund kun indirekte støtte eksempelvis Ruslands invasion af Ukraine. Ikke fordi den er specielt begejstret for Putin, som det ellers lyder, men fordi Ukrainekrigen er dens politiske "stedfortræderkrig" mod liberalismen og især den neoliberale globaliserings nedbrydning af den nationale orden.

Vurderingen var så allerede i Grundlovstalen: kan socialdemokratiet forblive på magten og videreføre det meste af sin politik om end med nogle indrømmelser ved at skifte det parlamentariske grundlag ud? Resultatet blev efter et intelligent gennemført forhandlingsmarathon dannelsen af SVM regeringen på et meget omfangsrigt politisk grundlag.

Nedslag i SVM regeringens program

Budgetloven og råderummet

Det kan ikke overraske nogen, at regeringsgrundlaget nagelfast er funderet på Budgetlovens overdrevne stramme finanspolitik, som faktisk ikke pt. flugter med EU's løsere finanspolitiske kurs. Varslet om videreførelsen af den stramme finanspolitik fik vi allerede med regeringens økonomiaftale med kommunerne og regionerne og senere med finanslovsudspillet – "Stramt og ansvarligt". Et grundlag, som kun svagt har været anfægtet af venstrefløjen og dele af fagbevægelsen, men som passer som fod i hose for V og M.

Udvidelsen af Finanslovens råderum er således ikke defineret ved en løsere finanspolitik, sådan som EU ellers har åbnet for, men ved en offensiv udbuds politik, hvor regeringen angiver at kunne skaffe 45.000 flere i arbejde og skabe det skattemæssige grundlag for et større råderum. Velfærdsstaten og det demografiske træk gøres afhængig af udbudspolitikken, hvor det demografiske træk i forvejen er konstrueret, så det år efter år forringer kommunernes økonomiske grundlag, fordi præmissen er løbende effektivisering og omprioritering.

Udbudspolitikken

Problemet her er, at regeringsudspillet ud over den bevidstløse kvantificering af udbuddet kun meget overordnet og i målform angiver, hvordan de mange

mennesker skal gelejdes ud på arbejdsmarkedet og ligeledes kun i meget overordnede streger angiver vigtigheden af anden generationsreformer i form af bedre uddannelse af de unge og større fokus på erhvervsuddannelserne. Altså kun et tentativt tyngdeskifte fra et uddannelsessystem gearret efter forestillingerne/illusionerne om videnssamfundet til oprustning af det moderne og kvalificerede produktionssamfund. Men i sin logiske konsekvens er skiftet en delmængde af et omfattende men diskret opgør med finanskapitalens primat. Et skifte der støttet af IMF, OECD, og UNCTAD går igen overalt i den vestlige verden, selv om konturerne stadig er uklare og magtkampene slet ikke foldet ud.

Man kan vælge at opfatte forslaget om afskaffelse af beskæftigelsescentrene som en billig omprioriteringsøvelse for at skabe for 3 mia. kr. luft i råderummet. Men man kan også opfatte forslaget som et forsøg på at effektivisere beskæftigelsesindsatsen og dreje den væk fra markedsortodoksiens bevidstløse beskæftigelsestvang, der udgjorde en central figur i Strukturreformen fra 2007, hvor socialpolitikken blev et vedhæng til beskæftigelsespolitikken og siden har dannet grundstammen i de borgerlige regeringers politik. Ved at tilskrive kommunerne større frihed i tilrettelæggelsen af beskæftigelsespolitikken, fritager regeringen sig selv for et opgør og kan placere alle fejlene hos kommunerne. Og håbet er finde frem til nye effektive organiseringsformer.

Men regeringsprogrammet er i bedste fald upræcist på netop det skifte. Selv Bidens strukturpolitiske skifte og EU kommissionens ditto går langt længere i national/regional statsinterventionistisk industri- og strukturpolitik (beskæftigelsespolitik), end regeringen lægger op til. Det politiske udsyn mangler. Fra politisk hold har man ellers erkendt, at opgøret med neoliberal udbudspolitik må kombineres med strategisk industripolitik og indeholde betydeligt strammere rammer for erhvervslivets investerings- og produktivitetspolitik. Den vending støttes igen og igen af oplæg fra IMF, OECD og UNCTAD. Hvis Vesten skal opretholde sin dominans på verdensmarkedet og holde konkurrencen fra bl.a. Kina i ave, forudsætter det udfoldet statsreguleret innovation og frembringelse af en tilsvarende veluddannet arbejdskraft. Den linje kræver et opgør med hele den eliteorienterede uddannelsespolitik, den kvantitative udbudspolitik og et massivt sats på uddannelsen af den produktive arbejdskraft.

Man behøver blot at se på erhvervslivets miserable investeringsprofil og produktivitetsudviklingen for at forstå, at den markedsfundamentalistiske udbudspolitik på arbejdsmarkedet er kontraproduktiv. Man kan også følge

Reformkom-missionens analyser og anbefalinger, der er i tråd med de mange tiltag i EU, og overbevise sig om, at et nybrud er nødvendigt.

Hele inflationsdiskussionen ligger gemt i den problematik. Selv om det på overfladen er indlysende, at sanktionspolitikken overfor Rusland og nedlukningen af russisk gas til Europa har skabt forbigående problemer med energiforsyningerne, som markedet har udnyttet til at kræve eksorbitante priser, er krigen i Ukraine ikke den grundlæggende årsag til inflationen. Det samme gælder forbrugspresset efter, at samfundene blev lukket op igen efter pandemien. Det såkaldte sammenbrud i forsyningskæderne er af betydeligt mindre omfang end antaget. Det kan alene ses i tallene for verdenshandlen i vareenheder. Hovedproblemet hvad angår forsyningskæderne er, at Vesten over en længere periode med "just in time" har mistet kontrollen. Det problem forklarer renationalisering af forsyningskæder og netværk.

Efterhånden er der godt nok udenfor det politiske systems horisont ved at brede sig en forståelse af, at det inflationære pres hovedsageligt er forårsaget af den lave produktivitet og faldet i industriinvesteringer siden 2008. Centralbankernes pengeudpumpning efter 2008 og lavrentepolitikken sikrede først og fremmest finanssektoren og de svage industrier på bekostning af produktive investeringer. Og den store pengeudpumpning til forbrug under pandemien for at afværge et egentligt økonomisk sammenbrud har skabt en forbigående efterspørgsel større end udbuddet, hvad der får inflationstrækket til at ligne efter efterspørgselstræk.

Man kan af samme grund ikke løse det underliggende inflationære problem pengepolitisk uden at forøge risikoen for en recession lig den, der fulgte i kølvandet på den amerikanske centralbanks inflationsbekæmpelse i 1978. Industrien faldt sammen og arbejdsløsheden voksede hurtigt. Men den linje kan ikke gentages praktisk, selv om det er muligt ifølge lærebøgerne, fordi verdensmarkedet i dag er betydeligt mere integreret end i 1978. Så konsekvenserne er foruroligende og vil være uoverskuelige. Hvilket forklarer centralbankernes relativt forsigtige renteforhøjelser.

Problemet herhjemme er, at regeringsgrundlaget end ikke adresserer problemet andet gennem de klicheagtige henvisninger til krigen i Ukraine, brud i forsyningskæderne og de høje energipriser, der i øvrigt falder og efterlader det indtryk, at der er andre kræfter, der driver kerneinflationen, som stadig er høj og ligger på 5-6%. Hvis regeringen vælger at overlade inflationsbekæmpelsen til nationalbanken og ECB (som i øvrigt selv påpeger det umulige i at

bekæmpe inflationen alene gennem rentepolitikken), kan det skabe recession i Danmark og i øvrigt også i resten af Europa. I det tilfælde falder hele udbudspolitikken sammen. Det samme med råderummet og de fleste andre velfærdslofter, der er bundet op på det udvidede råderum. Så bliver det et spørgsmål, om den nationale konsensus holder og befolkningens forståelse af det nationale sammenholds nødvendighed, hvor særinteresser/klasseinteresser skal gemmes væk.

Uddannelse og konkurrencepolitik

Man aner en forståelse af den udfordring i regeringsgrundlaget men heller ikke mere. Forslaget om at ændre i kandidatuddannelserne og hele uddannelsessystemets ”trappetige”, herunder adgangsbegrænsning til gymnasierne er så forsigtigt formuleret og så ukonkret, at det kan være vanskeligt at få et billede af, hvor langt man vil gå i skiftet i takt med, at modstanden fra alle sider af det politiske spekter vokser, når forslagene skal gennemføres og ikke mindst finansieres. Det er et tema, som vil kunne accentuere diskussionerne om den indbyggede klasseprofil i uddannelsessystemet, som med de antydede reformer primært vil favorisere overklassen og den øvre middelklasses interesser. Alene reduktionen af varigheden af SU støtten vender den tunge ende nedad. Hvis regeringen på den ene side vil sammenkæde udbuds-uddannelses- og industripolitikken og samtidigt bevare det socialliberale grundlag og opbakningen fra arbejdsmarkedets parter, skal regeringen ud i en balancegang, der dels kan rykke ved relationerne internt i regeringen og de tre partiers vælgermæssige grundlag og dels trække store vekslers på den ”nationale samling”.

På papiret har Socialdemokratiet hverken på udbudspolitikken, uddannelsespolitikken eller klimapolitikken givet de store indrømmelser. Det står tilbage at se, om partiets politiske standhaftighed også vil bære igennem, når programmet på disse områder skal realiseres og omsættes til praktisk politik.

Velfærdsstat og velfærdssamfund

En enkelt vending i regeringsgrundlaget er blevet fremhævet i flere kommentarer. Det er skiftet fra velfærdsstat til velfærdssamfund. Men det sproglige skifte skete allerede under den første Nyrupregering og affødte store diskussioner i socialdemokratiet. Nu som dengang er skiftet en imødekommelse af middelklassens liberale illusioner om et stærkt civilsamfund som modvægt dels til statssystemet og dels til markedet. Problemet i dag er, at forestillingen bredt set er en illusion, som den samme middelklasse, der taler om

borgerinddragelse mv., selv er med til at skabe. Markedsdominansen er trængt ind overalt og har i takt med individualiseringen (markedets grundstruktur) fortrængt de kollektive løsninger også i civilsamfundet. Tilbage står det stærke statssystem /stat, kommunerne og regioner) som garant for det kollektive og afbalanceringen af de eksisterende interessemodsætninger – ude i civilsamfundet. Det sætter dermed også klare grænser for både Venstres og Moderaternes liberale præferencer og Mette F's ”frihedsbrev” til den offentlige sektor og de noget svulstige forestillinger om det tætte samarbejde/”samskabelse” mellem borgerne (i almindelighed en utopi) og de ansatte i kommuner og regioner.

Realiteten er jo, at Ove Kaj Pedersen med sit begreb om Konkurrencestaten (som godt nok ikke er specielt originalt, da alle kapitalistiske stater er konkurrencestater) har sat fokus på det reale. At velfærden på det niveau, vi kender, kun kan forsvares, hvis statsmagten kan garantere Danmark en stærk konkurrenceposition på verdensmarkedet. Sådan er det – jo.

Skattepolitikken

Skattelempelserne i bunden og i toppen på 5 mia. kr. er ganske klart en indrømmelse til Venstre og Moderaterne. Men ud over at skærpe ulighedsbilledet lidt mere og tilgodese den øvre middelklasse, batter skattelettelserne ikke meget, når det gælder styrkelsen af erhvervslivet og konkurrenceevnen for slet ikke at nævne det udbudspolitiske perspektiv.

Skattestoppet og intentionen om at skabe budgetneutralitet i 2025 repræsenterer en langt alvorligere begrænsning for regeringens påstand om at ville vedligeholde det givne velfærdsniveau og moderniseringen af dansk erhvervsliv. Budgetlovspolitikken og den strukturelle balances strategi står i modsætning til en offensiv national industri- og investeringspolitik. Selvfølgelig er der ikke noget perspektiv i, at regeringen fører en øget gældsætningspolitik (løsere finanspolitik), men en balanceret finanspolitisk udvidelse af statsgælden for at øge investeringerne i erhvervslivet og uddannelsessystemet er i dag sund fremtidslogik, som også EU kommissionen har forstået. Især indenfor det sidste halve år. Regeringens skattestop er perspektivløst.

Til forskel fra regeringsgrundlaget snævre internationale udsyn har bl.a. Frankrig, Tyskland og EU kommissionen indset, at hverken klimamålene, en ny sikkerhedspolitisk arkitektur eller EU landenes fremtid på verdensmarkedet kan sikres, med mindre medlemslandene enes om ”genopbygningsfonde” og ”Europæisk Suverænitets Fond”, som skal finansieres gennem fælles

låneoptagning og øget koordinering af medlemslandenes finans- og økonomipolitik styret af kommissionen. Herunder belastningsmæssig omfordeling fra Nordeuropa til Sydeuropa i erkendelse af, at Sydeuropa kun kan gennemføre de store investeringer med støtte fra hele EU. Senest fremhævet i et brev fra EU kommissær Margrethe Vestager til regeringerne.

Et lignende skifte er ved at folde sig ud under indtryk af energiproblemerne og den spændte situationen mellem EU og USA vedrørende Joe Bidens protektionistiske beskyttelse af amerikansk tech- og bilindustri bl.a. på EU's, Japans og Sydkoreas bekostning. Modsvaret fra EU er nu øgede investeringer i tech-industrien og alternativ energiforsyning. Igen investeringer, som kun kan gennemføres i EU målestok. Det gælder i øvrigt også for de sikkerhedspolitiske investeringer, som vil ligne blå røg, hvis ikke de underlægges EU styring og kompetence.

Der er noget småstatsagtigt og provinsielt over regeringsgrundlaget, når det overhovedet ikke reelt forholder sig til, at medlemslandenes økonomiske, finanspolitiske og industripolitiske tyngdepunkt forskyder sig til EU. Hvordan stiller SVM regeringen sig til den udvikling, der i høj grad udfordrer de skiftende regeringers fodslæbende tilpasningspolitik? Hidtil har et Folketingsflertal bakket op om begrænsning af EU kommissionens kompetencer.

Men det nytter jo ikke meget, at Danmark når klimamålene flere år før tid, hvis resten af Europa halter bagefter på grund af investeringsunderskud og manglende perspektiver for at sikre befolkningernes økonomiske og sociale tryghed.

I det perspektiv er skattestoppet selv set fra en borgerlig horisont indskrænket, fordi det, som set tidligere, indskrænker den samlede skattebase og begrænser enhver moderne regerings mulighed for at skabe det nødvendige finanspolitiske grundlag for at styre samfundsudviklingen, herunder styre boligsektoren, klimaomstillingen sektorskifte i erhvervslivet mv. Hvis skatte- og afgiftsredskabet skal anvendes her, siger regeringsgrundlaget, at afgifter eller skatter skal lempes andre steder. Man inviterer her til unødvendige og gentagne interessekonflikter og nye tvangsbesparelser på velfærdsområderne. Derved skaber man også grobund for en modstand mod en ellers rimelig miljø- og klimapolitik.

Frisættelse og afbureaukratisering

På papiret ser det ud til, at der er en rimelig overensstemmelse mellem S-regeringens udspil i ”Danmark kan mere III” og programpunktet i regeringsgrundlaget. Stramme regler og dokumentationskrav i kommunerne og regionerne skal lempes. Statsstyringen skal begrænses, og kommunerne og regionerne gives relativt frie rammer til at ommøblere den lokale forvaltning og driften af de borgernære velfærdsområder. (her er regeringen i ”synk” med regeringen i Kina, der nu gennemfører en omfattende kampagne for selvledelse på græsrodsniveau vendt mod bureaukrati og overdreven dokumentation og administration).

Men resultatet af regeringsforhandlingerne lander i virkelighedens verden på et lavt ambitionsniveau med mere af det samme. Man negligerer det faktum, at netop Fogh-regeringens åbning for borgernes frie valg og udvidelse af private udbyderes mulighed for at byde på velfærdsopgaver på markedsbetingelser i perioden 2002 til 2008, har været hoveddrivkraft bag bureaukratiseringen. De ekstremt stramme regler, der er indført i perioden op til i dag, følger naturligt af markedsgørelsen, hvis principperne om konkurrencelighed og ”retfærdig styring” af økonomiske transaktioner mellem den offentlige sektor og erhvervslivet skal overholdes og kontrolleres. Indenfor næsten alle velfærdsområder har det ført til dræbende standardiseringer, afmyndiggørelse af frontpersonalet og indførelse af økonomisk effektstyring, der vilkårligt har konstitueret effektmål og af samme grund fremmet mikroøkonomisk suboptimering og overladt varetagelsen af forvaltningerne overordnede sammenhæng til de centrale bureaukratiske.

Så længe regeringen ikke effektivt vil sanere strukturreformens strategisk bestemte markedsgrundlag, hvor forvaltningssektorerne strategisk skal handle med hinanden – det gælder især hvad angår sundheds- og hospitalspolitikken – vil det ikke kunne lade sig gøre i praksis at reducere bureaukratiet og de administrative sektorerers finansielle dræn. I den sammenhæng bliver kommunernes og borgmestrenes indsigelser (sidst i Momentum 12. januar 2023) overfor regeringens ønske om at spare/reducere deres økonomiske ramme med 3 mia. kr. på de administrative områder forståelig og legitim.

Gennem de sidste mere end tyve år har skiftende regeringer og kommunalbestyrelser formet den offentlige sektor efter Public Management filosofien, som er trængt ind som en fast bestanddel af tankegodset bag de forskellige styringsinstrumenter. Og hele lag af embedsmænds og forvaltningsledelsers autoritet og status er i dag afhængig af netop fritvalgspolitikken og markedsorienteringen.

Så i realiteternes verden vil S-regeringens tidligere udspil komme i konflikt med ønskerne og forestillingerne i Venstre og Moderaterne, hvis ledende personer om nogen (Løkke Rasmussen og Sophie Løhde) har drevet en politisk kurs i regeringerne siden Fogh Rasmussen, der har skabt det ”bureaukratiske monster”, man nu vil til livs.

Ikke dermed sagt, at socialdemokratiets ”frihedsbrev” ikke lader sig praktisere, og at det ikke er muligt at nedbryde stive faggrænser mv., presse flere til at arbejde på fuld tid og nedbringe sygefraværet (som er alt for højt), men indsatsen kræver faktisk et opgør med den politik, der lægges frem i regeringsgrundlaget og ikke mindst med den elitære tænkning og syn på frontpersonalet, der i dag konserverer den bureaukratiske dominans. Man kan frisætte frontpersonalet i selvstyrende enheder lige så meget, man vil, uden at det ændrer på den overordnede og bestemmende markedstvang, som ligger iboende i fritvalgsvisionen. Og så er man lige vidt.

Der er helt overordnet set en grund til den automatiske drift mod større statsregulering af markederne. I modsætning til den ideologiske utopi er de nemlig hverken selvregulerende eller samlet set effektiviserende. Den empiriske af-dækning behøver ikke at gå længere end til ældre- og sundhedsområdet i dag, der siden 2002 har været eksperimentarium for New Public Management og neoliberal tænkning.

”Frihedsbrevet” bliver først til virkelighed den dag, hvor blikket drejes 180 grader og medarbejderne indenfor velfærdsområdet får myndigheden tilbage og frigøres fra arbitrære effektkrav, således de faktisk kan tilrettelægge deres arbejde og udvikle deres funktioner i samarbejde med borgerne indenfor almene *velfærdsstatslige rammer*. Dvs. udføre deres arbejde professionelt og ikke ty til privatisering af driften af velfærdsinstitutionerne gennem individuel suboptimering for at opnå anerkendelse eller undgå sanktioner.

Vi vil nok opleve en række åbne konflikter både internt i regeringen og mellem regeringen og kommuner og regionerne, når regeringsgrundlaget her skal omsættes til praksis. Men principielt bygger hele afsnittet om afbureaukratisering og lokal frisættelse på illusionerne om stærke civilsamfund og markedskonkurrencens gavnlige effekt på kvalitet og udvikling. Det står hen at se, hvordan regeringen vil sikre øget fuldtidsbeskæftigelse, når dens egen budgetpolitik animerer ledelserne til at fastholde et højt niveau af deltidsbeskæftigelse for at sikre ”ansættelsesfleksibilitet” som værktøj i egen

budgetoverholdelse og på den anden side personalets ønske om deltid som selvbeskyttelse.

Forsvars- og sikkerhedspolitik

Under indtryk af krigen i Ukraine var det en smal sag for S-regeringen at skabe national samling om et forsvarsforlig, sådan som det i foråret har været tilfældet i flere lande, og fremskynde opfyldelse af Natos krav til medlemslandenes forsvarsbudget på 2% af BNP. Regeringsgrundlaget fremrykker opfyldelsen af kravet til 2030, hvilket kræver en budgetforøgelse på 4.5 mia. kr. samtidig med, at skattelettelserne kommer til at koste 5 mia. kr. på statsbudgettet. Så den samlede regning på næsten 10 mia. kr. alene på de to punkter i regeringsgrundlaget skal hentes ind, hvis budgetneutraliteten skal nås i 2025.

Men det er for så vidt ikke den økonomiske oprustning af forsvarsbudgettet, der er det store problem. Eller det mest interessante. Det er mere, at det ikke fremgår klart, hvad budgetforøgelsen egentlig skal bruges til. Nu har det i årevis været drøftet blandt Nato landene, om to procent kravet for det første var relevant eller bare en ligegyldig kvantitativ størrelse og for det andet om, hvordan oprustningen skulle organiseres og med hvilket formål – kort sagt hvilket fjendebillede og potentiel krig forsvaret skulle geares til. Det står med regeringsprogrammet ikke ganske klart, hvor regeringen placerer sig.

Lige nu tegner USA billedet med sine mange militærstrategiske udspil, hvor de hver især er tilegnet USA's egne sikkerhedspolitiske interesser på de forskellige kontinenter uden nødvendigvis at tage hensyn til de andre medlemmer af Nato. Eller sagt på en anden måde kan en ny interessekonflikt indenfor Nato ikke udelukkes enten under eller efter Ukrainekrigens ophør. Faktisk udspiller den sig allerede nu under overfladen. I længden kan EU ikke udbygge sin "Strategiske Autonomi", som planlagt, og samtidigt være underlagt amerikansk dominans og national interessevaretagelse og af samme grund blive trukket yderligere ind i magtkampen og konflikten mellem USA og Kina.

Regeringsgrundlaget tager det for givet, at Danmark skal bidrage til styrkelse af Nato samtidig med, at der i EU udspiller sig meget centrale diskussioner om styrkelse af EU's forsvar og ikke mindst integrationen af den samlede forsvarsindustri, som i dag er atomiseret og ineffektiv. Under overfladen handler det i virkeligheden om, hvorvidt Europa skal fortsætte med at være afhængig af USA's sikkerhedspolitik og dominansstrategi, hvis problematiske natur især blev tydelig under Trumpregeringen. Det drejer sig også om

udformningen af Europas sikkerhedsarkitektur, som der på trods af det aktuelle sammenhold langt fra er enighed om dels i EU og dels mellem EU og USA. Og sidst men ikke mindst drejer det sig om, at sikre EU's placering både globalt og i nærområderne, der omhandler Mellemøsten og hele Afrika.

Så selv om enigheden på den korte bane er givet, venter der en lang periode frem mod 2030, hvor hele forsvars- og sikkerhedspolitikken vil blive udsat for de mange konfliktende interessers pres. Det gælder også det nuværende nationale sammenhold, som først og fremmest holder under indtryk af den generaliserede belejringsstemning (belejringspsykose), understøttet af trusselsrapporten fra Forsvarets Efterretningstjeneste, som kan koges ned til: *Vesten og vores samfundssystemer og værdier er under pres på alle fronter – hvilket lige nu og her maner til national samling og forsvar indenfor den Atlantiske alliancepolitik.*

I udgangspunktet en ekstrem defensiv tilgang til det globale magtskifte, der udspiller sig alle steder på kloden, og hvor USA og Kina er hovedaktørerne. I det spil er både den danske og de andre vestlige regeringslederes selvovervurdering med rod i 500 års verdensdominans kontraproduktiv både for verdensmarkedets vækst og udvikling og de enkelte nationalstaters sikkerhed. Alene anerkendelsen af Joe Bidens primitive modsætningsfigur – demokrati versus autokrati – spærrer for regeringens og statsministerens globale udsyn. Det står ikke meget bedre til i Folketinget.

Tiden for, som det mest indlysende af alt, at hævde forsvaret af universelle værdier er ved at rinde ud. Dels fordi de ikke er universelle – men vestlige. Og dels fordi flere og flere lande ikke anerkender disse værdier som universelle. Vel at bemærke lande vi må øge vores samkvem med, hvis vil bevare Europas globale betydning og vores høje levestandard – alle uligheder til trods.

Det er regeringsprojektets grundvilkår for fremtiden.

Den socialliberale SVM regerings belejringsnarrativ er dens ideologiske og stemningsmæssige grundlag/legitimitet lige her og nu. Men der er al mulig grund til at betvivle dens løsninger og holdbarhed.

Vi har allerede med virakken om afskaffelse af Store Bededagen fået en slags omdrejningspunkt for flere af de konflikter, der kan opstå, når belejringspsykosen mister sit greb i befolkningen. Og man kan ikke lige frem sig, at Mette

F's begrundelse for afskaffelsen af feriedagen med henvisning til det rimelige i, at alle bidrager til styrkelse af forsvaret mod de kræfter, der truer vores samfundsgrundlag, er blevet modtaget råt. Tværtimod. Man kan vælge at betragte forslaget som en lidt overmodig symbolsk væksel på det "nationale sammenholds" holdbarhed men måske i lige så høj grad som en fejlkalkulation, når man samtidig gennemfører skattelempelser, der notorisk gavner de mest velstillede i samfundet. Og sidst men ikke mindst udfordrer fagbevægelsen og den såkaldte *danske model for arbejdsmarkedsreguleringen*.

Perspektivering

Når jeg i stedet for at skælde Socialdemokratiet ud for "at have forladt rød blok" og sælge ud af principperne for at bevare regeringsmagten, eller kaste sig i armene på de borgerlige, selv om der er et parlamentarisk flertal bag Mette F., har valgt at belyse væsentlige punkter i regeringsgrundlaget kritisk, så er forklaringen den simple, at ingen bliver klogere af at høre på venstrefløjens harme. Faktisk er udfaldene og henvisningerne til Mette F's forræderi overfor linjen i Forståelsespapiret især fra EL lidt pinlige.

Hvad Mette F indså og senere også har fået bekræftet er, at Socialdemokratiet ikke længere kan basere en regeringsdannelse på et parlamentarisk grundlag, hvor Det Radikale Venstre indgår som nøgleparti. Krisestyringen under pandemien og minksagen gjorde det klart, som mange i hvert fald på venstrefløjens burde have vidst, at socialdemokratiet ikke kan føre offensiv socialdemokratisk politik sammen med R. Den tid er forbi, og det var den faktisk allerede da S-SF projektet kollapsede i det "sorte tårn".

Forståelsespapiret fra 2019 blev aldrig det ønskede opgør med "nødvendighedens politik". Den lå indlejret i de bagved liggende præmisser og fik til følge, at S-regeringen stille og roligt under indtryk af pandemien og senere eksplosionen i det europæiske sikkerhedsbillede bevægede sig hen til det punkt, hvor Mette F i sin grundlovstale kunne bebude det, der nu er blevet til virkelighed.

Mette F har bevæget sit parti hen i en for partiet historisk klassisk kriseposition, hvor man ofrer baglandets klasseinteresser og de fleste af sine progressive mærkesager for i en national samlings ånd at bevare og forsvare den sociale balance og ro. Deri ligger SVM regeringens logik og legitimitet, fordi også lederne i Venstre og Moderaterne har indset, at borgerskabets- og erhvervslivets interesser bedst tilgodeses af en socialliberal regering, der både er moderat liberal og moderat social – på en sådan måde, at det store flertal

af vælgere ikke for alvor udfordres. Hvor længe den defensive strategi holder er uvis, men nedslidningen af regeringssammenholdet og dyrkelsen af fællesinteressen kan allerede i 2023 blive udfordret af de mange udefra kommende problemer og måske oven i købet kriser.

I al væsentligt vil regeringen med sit program lande langt fra sine intentioner. Regeringsprogrammet adresserer langt fra de aktuelle og fremtidige samfundsproblemer. Det gælder i dag både de nationale og internationale problemer, og som bekendt hænger de mere sammen end for blot få siden. Alene af den grund er regeringsprogrammets intentioner om socialliberal balancepolitik urealistiske og ligeledes uden det udsyn, der skal til både for at indkapsle aktuelle uenigheder og give vælgerne en tro på, at SVM repræsenterer fremtiden. Regeringen risikerer af samme grund at blive ædt op i småkonflikter indefra. Spørgsmålet melder sig endvidere, om en defensiv socialliberal regering bestående af netop SVM overhovedet er i stand til at samles om et grundlag med internationalt udsyn, der rækker ud over småstatens tilpasningspolitik.

Men når slutsaldoen afslører, at regeringens løsninger ikke takseres til at være adækvate svar på problemerne, siger det ikke kun noget om regeringen. Det stiller de samme krav eller spørgsmål til den socialistiske opposition. Det er ikke kun et spørgsmål om, at regeringens svar ikke er de rigtige men nok så meget, at den slet ikke adresserer de centrale problemer, som beskrevet ovenfor. Skal venstrefløjen tages alvorligt og optræde som andet ens socialindignatorisk megafon, må den socialistiske opposition udarbejde sine egne svar på de store nationale og internationale problemer, som regeringsgrundlaget vender ryggen til.

Hvis ikke udbuds- og råderumspolitik, hvad så? Hvis ikke pengepolitisk antiinflationspolitik, hvad så? Hvis ikke styrkelse af EU og EU's institutioner, når det bl.a. gælder klimainvesteringer og forsvaret af europæiske interesser, hvad så? Hvis ikke amerikansk domineret sikkerhedsstruktur i Europa, hvad så? Hvis ikke bevidstløs involvering i USA's inddæmningspolitik overfor Kina, hvad så? Og sidst men ikke mindst, hvis ikke fortsat liberal juridicering af politikken og udhuling af det parlamentariske demokrati som legitim ramme for de forskellige samfundsinteressers kamp, hvad så?

Disse og mange flere spørgsmål skal den socialistiske opposition kunne give svar på, hvis den vil udfordre SVM regeringen og opbygge grundlaget for et alternativ sammen med socialdemokratiet, hvor Det Radikale Venstre ikke

indgår i ligningen og som overskrider den socialliberale logik – om det er den defensive, som vi ser nu, eller den mere progressive indbygget i Forståelses-papiret.

Den danske model og store bededagstyveriet

Af Bent Gravesen, medlem af Kritisk Debats redaktion

”Selv når det blæser uden for, fortsætter vi i fællesskab forhandlingerne om ansvarlige industrioverenskomster for Danmark.

Det er ikke nemt, for der er rigeligt at diskutere omkring bordet. Og det er heller ikke just nogen overraskelse, at vi ser forskelligt på spørgsmålet om st. bededag. Men efter dagens forhandlingsmøde har vi først og fremmest genbekræftet hinanden i, at politiske anliggender hverken må eller skal komme i vejen for at nå en aftale.

Både medarbejdere og virksomheder skal vide, at vi værner om det danske arbejdsmarked og den aftalemodel, som har tjent vores samfund så godt i så mange år. Derfor forhandler vi ufortrødent videre. For ligegyldigt hvordan man ser på spørgsmålet om st. bededag, er det i alle danskeres interesse at undgå en skadelig og kostbar storkonflikt.

Derfor var vi meget tydelige omkring, at vi tager vores samfundsansvar dybt alvorligt, da vi begyndte forhandlingerne. Og det agter vi at fortsætte med. Godt nok har vi hvert vores udgangspunkt i et forhandlingsforhindringsløb af historisk karakter. Men vi kæmper for det samme mål: At styrke det land, vi brænder for og holder så inderligt af.

På vegne af CO-industri og DI, Claus Jensen, Mads Andersen, Lars Sandahl Sørensen og Kim Graugaard.”

(Fælles udtalelse om de aktuelle svære forhandlinger om industriens overenskomster)

Regeringen har ikke ønsket det. Ingen af overenskomstparterne har ønsket det. Men alligevel løber de en stor risiko for, at SVM-regeringens lov om at fjerne retten til at holde fri på store bededagsforslag kommer til at spille en central rolle ved foråret fornyelse af overenskomster på det private arbejdsmarked. Både regeringen og ikke mindst de centrale topforhandlere på både arbejdsgiver- og lønmodtagersiden haft et stærkt ønske om, at fjernelsen af store bededag som fridag ved lov skulle være en sag for sig. Et politisk mellemværende mellem partierne på Christiansborg og mellem regeringen og

befolkningen. Men alligevel er det, der på ingen måde har været nogen af den danske aftalemodel de centrale aktørers hensigt, ved at ske for øjnene af os.

Fagbevægelsen blander sig godt og grundigt i Folketingets behandling af bededagslovsforslaget. Med uhørt skarpe høringssvar, kæmpedemonstration foran Christiansborg og sågar opfordring til Folketingets politikere om at sende lovforslaget til folkeafstemning. Alt imens regeringen står fast og åbent vedkender sig, at den ved lov og helt uden forudgående drøftelser med arbejdsmarkedets parter slår en tyk lovstreg over en hel række af de rettigheder, som overenskomstparterne omhyggeligt har aftalt i bl.a. de overenskomster, der nu er til genforhandling. Og vel at mærke gør det med det udtrykkelige formål at gøre de faglige organisationer ude af stand til ”støtte ret på bestemmelser herom i eksisterende kollektive overenskomster”, som der direkte står i bemærkningerne til beskæftigelsesministerens lovforslag.

Samtidig bliver det stadigt mere sandsynligt, at regeringens politiske fridagsindgreb i overenskomsterne kan få afgørende betydning for både selve overenskomstforhandlingernes forløb og for den efterfølgende urafstemning blandt fagbevægelsens medlemmer. De faglige topforhandlere har på forhånd udpeget dette års overenskomstforhandlinger til at være de sværeste og den største udfordring til den danske aftalemodel i rigtig mange år. Men nu risikerer bededagsindgrebet at gøre dem endnu sværere, fordi de faglige topforhandlerne nu er nødt til at nå frem til et resultat, der tager højde for, at nogle af medlemmerne måske vil tage utilfredsheden med den mistede forårsfridag med i betragtning, når de stemmer ved urafstemningen. Set fra topforhandlerne side er der udsigt til, at i det mindste nogle af medlemmerne, når de både udsættes for et betydeligt reallønsfald og skal sige farvel til en fridag, vil skruer pænt op for forventningerne om mere i løn.

Samtidig er det endnu uklart, om CO Industris topforhandlere Claus Jensen og Mads Andersen kan overbevise tilstrækkeligt mange medlemmer om, at det ikke denne gang er tiden til at kræve kompensation for den mistede fridag ved overenskomstbordet. Selv hvis vi forudsætter, at topforhandlerne bliver ved med at være enige om ikke at tage spørgsmålet om de aftalemæssige konsekvenser af bededagsindgrebet med ind til forhandlingsbordet, vil bededagsindgrebet nærmest uundgåeligt være med som elefanten i forhandlingsrummet, når der forhandles løn, fritvalgskonto, osv.

SVM-regeringens fridagsindgreb i overenskomsterne kan herudover få mere varige konsekvenser for både SVM-regeringens fremtidige samspil med arbejdsmarkedets parter og for arbejdsmarkedsparternes fremtidige selvregulering, og ikke alene derfor er det vigtigt at analysere bededagssagens

udviklingsdynamik, herunder ikke mindst undersøge hvilke faktorer der har været afgørende for forløbet.

Det er denne artikels formål at analysere, hvordan SVM-regeringens bededagsforslag blev til, og hvordan det kunne gå til, at forslaget nu ser ud til at kunne komme til at påvirke både overenskomstforhandlingerne og regeringens fortsatte virke. Hvordan kunne det ske, og hvilke faktorer der har været afgørende for, at det skete?

Artiklens bærende tese er, at det først og fremmest har været udviklingen i samspillet mellem de politiske, faglige og mere administrative strategier i regeringspartierne og fagbevægelsen og de forventelige sociale reaktioner herpå, der har haft afgørende betydning for, at både regeringen og fagbevægelsen nu ligger, som de selv har redt, men at ingen af parterne ligger, som de selv har ønsket at ligge.

I artiklen vises det endvidere, at det vil være forsimplet at antage, at udviklingen kan forklares som en centrum-højre-regerings målrettede angreb på velerhvervede rettigheder og den danske aftalemodel.

Artiklen forsøger at rekonstruere det konkrete hændelsesforløb ved at se nærmere på samspillet mellem de forskellige politiske, faglige og mere administrative strategier hos de centrale politiske aktører: SVM-regeringen, arbejdsmarkedsparterne og de lønmodtagere, der er udset til at blive frataget velerhvervede rettigheder. Rekonstruktionen af det konkrete hændelsesforløb bruges til at påvise, hvorledes de forskellige aktører har ageret ud fra bestemte strategiske valg, og de forskellige strategiske valg har haft afgørende betydning for de reaktioner, disse strategiske valg har affødt fra de øvrige aktører i den danske aftalemodel. Artiklen forsøger at beskrive den indre dynamik i et stadig mere modsætningsfyldt indbyrdes samspil mellem først og fremmest regeringen og fagbevægelsen. Der gives et samspil, som på mange måder har flyttet de enkelte aktørers ageren uden for skiven af det, der normalt betragtes som udskrevne spilleregler for en succesfuld brug af den såkaldte danske aftalemodel.

Det er håbet, at artiklen dermed kan give stof til en nødvendig diskussion af, hvilke erfaringer de forskellige aktører kan og bør drage af bededagssagen, fagligt som politisk.

Først gives der et meget kort overblik over nogle af de væsentlige træk i den danske aftale- og trepartsmodel, der har særlig betydning for at forstå det hidtidige forløb af bededagssagen. Dernæst formuleres der nogle teser om

erfaringerne fra den første bededagssag, Bjarne Corydons trepartsfiasko i 2012. De forskellige receptioner af erfaringerne de fejlslagne trepartsforhandlinger om bl.a. fjernelse af hellig- og fridage i 2012 med daværende finansminister Bjarne Corydon for bordenden synes nemlig at have spillet en væsentlig rolle for det nuværende forløb. Dernæst rekonstrueres det foreløbige forløb af den nye bededagssag frem til beskæftigelsesministerens fremsættelse af lovforslaget den 25. januar 2013, og artiklen afsluttes med en kort diskussion af, hvilke erfaringer de forskellige aktører i dag kan og bør drage af den nye bededagssag, fagligt som politisk.

Den danske aftalemodel

I Danmark roser politikere, økonomer og arbejdsmarkedets parter på stribe den danske aftalemodel. Modellen roses for mangt og meget. Den roses for at skabe en udstrakt ro på arbejdsmarkedet. For gennem frivillige aftaler at skabe gode og acceptable løn- og arbejdsforhold for medarbejderne og for at gavne både virksomhedernes indtjeningsmuligheder og samfundsøkonomien. Idealtypisk, i det mindste i den dominerende diskurs hos den danske aftalemodels egne hovedaktører, politikere, fagbevægelse og arbejdsgivere, beskrives den danske aftalemodel som de forskellige arbejdsmarkedsparters succesfulde selvregulering af løn- og arbejdsforhold i bredeste forstand til gavn for både lønmodtagere, arbejdsgivere og samfundsøkonomi.

I sådanne fremstillinger lægges der typisk meget stor vægt på de institutionelle rammer for arbejdsmarkedsparternes selvregulering. På at regering og folketing så vidt muligt lader parterne knække nødderne selv. På at parterne har både mulighed for og vilje til at indgå aftaler og overenskomster, der giver virksomhederne tilstrækkeligt gode konkurrencevilkår, skaffer medarbejderne acceptable løn- og arbejdsforhold. At regering og folketing giver den fornødne plads til denne faglige selvregulering, osv.

Når både forskere, optionsdannere og modellens hovedaktører på den måde reducerer beskrivelsen af den danske aftalemodel til en bestemt institutionaliseret rollefordeling ved arbejdsmarkedsparternes til løn- og arbejdsforhold i bredeste forstand, indlejres der bestemte normative forestillinger og forventninger i tanke- og handlemønstrene hos modellens hovedaktører. Aktørerne socialiseres så at sige til at tænke og vælge bestemte handlestrategier, når omverdenen anråber og udnævner dem til at indtage bestemte helteroller i en bestemt fortælling om den danske aftalemodels mange fortræffeligheder.

Dermed bliver aktørernes tænkning, strategivalg og handlen ikke blot præget af målrettede, kælderkolde analyser. Aktørernes strategier bliver også valgt

og udført på grundlag af allerede indlejrede normative forestillinger om, hvilke helte- og skurkeroller det er muligt at spille inden for den danske aftalemodels rollefordeling og spilleregler. Strategierne vælges ikke mindst ud fra, hvilke roller aktørerne mener at kunne spille med et mere eller mindre godt resultat under de givne omstændigheder.

Her har det betydning, at alle roller i den danske model groft sagt kan spilles både som helt og som skurk. I de dominerende narrativer om den danske model bliver modellens hovedaktører tilskrevet en helterolle, når de er i stand til at levere varen efter den danske aftalemodel utallige udtalte og uudtalte spilleregler. Men følges spillereglerne ikke eller udebliver de ønskede resultater, udpeges man hurtigt til skurk. Det sker f.eks. nærmest pr. automatik. Hvis regering og folketing f.eks. griber politisk ind i velerhvervede rettigheder og indgåede overenskomster, kritiseres den for at bryde med den danske aftalemodel. Fagbevægelsens aktuelle kritik af SVM-regeringens bededagsindgreb er blot det seneste eksempel på en sådan reaktion.

Andre gange kan det være fagbevægelsen, der beskyldes for at 'dobbeltshoppe' og dermed bryde med modellens rolleopdeling. Hvis fagbevægelsen f.eks. ved siden af gældende overenskomster og aftaler med arbejdsgiverne også går til politikerne på Christiansborg for at få forbedret løn- og arbejdsvilkår ad den vej, kritiseres det som et brud med den danske models idealforestilling om, at der kun er én vej til bedre løn- og arbejdsvilkår, forhandlings- og overenskomstvejen. Tænk blot, hvordan politikere og arbejdsgivere har kritiseret fagbevægelsen, når sygeplejersker, pædagoger, sosu-er, mv. prøver at skaffe ekstra penge fra Folketinget til et ligelønsløft. Modsat har fagbevægelsen også kritiseret politikere og regering for at lade arbejdsgiverne shoppe på Christiansborg. Det skete f.eks. da fagbevægelsen i almindelighed og Danmarks Lærereforening i særdeleshed kritiserede Thorning-regeringen for at orkestrere og understøtte KL's angreb på folkeskolelærernes arbejdstidsregler ved overenskomstforhandlingerne i 2013.

Eksempler er mange. Så mange, at kritikken for at overskride den danske models spilleregler nærmest er blevet en institutionaliseret del af modellen. I det hele taget svarer 'den reelt eksisterende danske model' langt fra 1:1 til de dominerende narrativer om den danske model. Men alligevel er narrativerne og deres helte- og skurkefortællinger en aktivt virkende del af virkelighedens danske aftalemodel.

Uanset om disse narrativer er rosende eller kritiske, har der været en udstrakt tendens til forenkling og fordrejning. Ofte lader vi som om, at den danske model går ud på at overlade det til arbejdsmarkedets parter at aftale løn- og

arbejdsforhold ud fra en gensidigt accepteret balance mellem hensyn til medarbejdernes og arbejdsgivernes interesser og ønsker, mens den politiske elite mere eller mindre helt afstår fra at forfølge bestemte samfundsinteresser i løndannelsen. Dette holder på ingen måde for et blot lidt nærmere eftersyn, og det er alle modellens aktører helt på det rene med. For alle de centrale aktører i 'den reelt eksisterende danske model' sidder det på rygmarven, at aftalemodellen hviler på meget andet og mere end arbejdsmarkedsparternes rene selvregulering.

I den reelt eksisterende danske aftalemodel foregår der et omfattende historisk og aktuelt samspil mellem statslig-politisk regulering og faglig selvregulering. Hensyn til samfundsøkonomi, betalingsbalance, erhvervsudvikling, lønkonkurrenceevne og politiske udviklingsmål for samfundet, borgerne og virksomhederne afvejes løbende med hensyn til legitim løndannelse, lønudvikling og andre arbejdslivsvilkår.

Den danske model er et institutionaliseret koordineringssystem for lønfastsættelse, hvorigennem både politikerne og arbejdsmarkedets parter søger at opnå både en legitim lønudvikling og en høj grad af samfundsøkonomisk målopfyldelse. I den forstand er den danske model ikke blot udtryk for en række rodfæstede normer og værdier om en stabil, fair indtægtsfordeling både mellem arbejde og kapital og mellem forskellige medarbejdergrupper indbyrdes. Den er samtidig et udtryk for en løbende afbalancering af hensynet til en legitim lønudvikling med hensyn til en række forskellige, skiftende samfundsøkonomiske målsætninger.

Gennem tiden sker der bl.a. afhængig af aktørernes indbyrdes styrke en løbende udvikling i hvilke hensyn, der skal prioriteres op og ned. Det gælder synet på, hvad der udgør en fair, legitim lønudvikling. Men det gælder også og måske endnu mere den politiske prioritering af, hvilke samfundsøkonomiske og -politiske hensyn der skal prioriteres i arbejdsmarkedsparternes selvregulering af løn- og arbejdsforhold. De forskellige aktører vægter typisk de forskellige hensyn forskelligt og ændrer over tid strategier for, hvilken relativ vægtning af henholdsvis legitim lønudvikling og samfundsøkonomiske hensyn, der satses på. Alt sammen afvejninger og strategier, der står til løbende intern og indbyrdes diskussion og forhandling.

Det er et særligt kendetegn ved den danske model, at det primært overlades til politikerne at skabe tilstrækkeligt gunstige politiske rammer for, at stærke og velorganiserede arbejdsmarkedsparter kan overlades en udstrakt selvregulering af løndannelse, lønudvikling og arbejdslivsforhold. En vigtig forudsætning er her, at alle aktører har en gensidig forventning om, at parterne

under denne selvregulering tager de fornødne hensyn til de politiske ønsker for samfundsøkonomi og samfundsudvikling, uanset om det drejer sig om fleksibilitet på arbejdsmarkedet, lønkonkurrenceevnen, erhvervsudvikling, inflation, betalingsbalance eller hensigtsmæssig arbejdskraftallokering uden flaskehalse og mangel på kvalificerede medarbejdere i de prioriterede dele af den samlede samfundsøkonomi.

Den løbende afvejning af forskellige private, faglige og samfundspolitiske hensyn sker selvfølgelig ikke uden konflikter og skiftende udfordringer og prioriteringer fra de forskellige aktørers side. Et eksempel er lønudviklingen og hensynet til lønkonkurrenceevnen og betalingsbalancen. Det har i mange år været et selvstændigt samfundsmæssigt mål for Danmark at have en konkurrencedygtig eksportproduktion, der er tilstrækkelig stor til at værne Danmark mod betalingsbalanceproblemer, ikke mindst for at undgå uønskede følger heraf for bl.a. beskæftigelse, forbrug og lønudvikling. Her er det i mange år gået godt. Rigtig godt endda. Betalingsbalancen slår overskudsrekorder og lønkonkurrenceevnen i industrien, målt ved forskellen i stigningen i enhedslønomkostningerne korrigeret for udviklingen i den effektive kronkurs, er forbedret med knap 32 pct. fra 2005 til 2020. Udviklingen siden 2005 skal ses i lyset af en samlet forbedring af bytteforholdet, som har styrket den relative værdi af dansk eksport. Derfor er det i dag svært for regering og arbejdsgivere at udnævne betalingsbalancen og lønkonkurrenceevnen som den helt store samfundsøkonomiske udfordring, der tilsiger en fortsat meget stram lønudvikling i en tid, hvor virksomhedernes ordrebøger er fulde og indtjeningen i top, men den høje inflation har medført et stort reallønsfald for lønmodtagerne. Derfor har der op til dette års overenskomstforhandlinger været en særligt intensiv diskussion mellem aftaltparterne om, hvad der skulle være den rette balance mellem løn- og konkurrencehensyn. Disse diskussioner har i høj grad bidraget til at gøre dette års overenskomstforhandlinger ekstra vanskelige.

Men til trods for, at narrativerne om den danske model typisk overser disse komplekse sammenhænge, tænker og handler de centrale aktører selvfølgelig ikke alene uden at tage højde for disse sammenhænge. De centrale aktører tænker, handler og lever i den reelt eksisterende danske model gennem stadigt justerede politiske, faglige og administrative strategier for en helhed af politiske og faglige mål. Men valget og udførelsen af disse strategier vil ofte være præget af dominerende narrativers rollebeskrivelser og iscenesættelse. Således vil både egen ageren og egen reaktion på andres ageren være præget af indlejrede forestillinger om legitime spilleregler, mulige helte- og skurkeroller, osv. Det synes også at have været tilfældet i både trepartsforhandlingerne

i 2012 om bl.a. sløjfning af store bededag som fridag og den aktuelle bededagssag, som det vil fremgå af nedenstående. Først trepartsforhandlingerne i 2012.

Læren fra Corydons fuser

Da S-R-SF-regeringen i maj 2012 startede trepartsforhandlinger med arbejdsmarkedets parter, var den politiske ambition at opnå en samlet aftale om fremtidige politiske og faglige forandringer, der kunne bidrage til regeringens økonomiske politik, sådan som de tre partier havde aftalt den i det såkaldte sorte tårn efter folketingsvalget i juni 2011. Socialdemokratiet og SF var gået til valg på en økonomisk politik, hvor det spillede en helt central rolle at få fagbevægelsen med på at arbejde '12 minutter mere om ugen' for at udvide arbejdsudbuddet og derigennem øge den strukturelle beskæftigelse og tilføre politikerne et øget økonomisk råderum, som så passende kunne anvendes til at realisere nogle af de politiske mål, som Socialdemokratiet og SF delte med fagbevægelsen. Det kunne f.eks. være en styrkelse af den regionale arbejdsmarkedspolitik, fremskaffelse af flere praktikpladser, en bedre forebyggende arbejdsmiljøindsats og styrkelse af indsatsen mod social dumping.

I det sorte tårn havde Radikale Venstre accepteret, at regeringen forsøgte at slå en sådan handel af med fagbevægelsen. Men det skete kun på betingelse af, at Socialdemokratiet og SF *ved siden af trepartsforhandlingerne* gik med til en omfattende reformpolitik. Radikale Venstre krævede, at der selv uden bidrag fra trepartsforhandlingerne skulle skaffes reformpenge nok til den aftalte politik. På den betingelse accepterede Radikale Venstre, at S-RV-SF-regeringen forsøgte at slå en handel af med fagbevægelsen i en trepartsforhandling. Radikale Venstre gav dog ikke dermed Socialdemokratiet og SF frit spil med hensyn til, hvad regeringen skulle prioritere at tilbyde fagbevægelsen som modydelse under forhandlingerne.

På den baggrund mødtes finansminister Bjarne Corydon med fagbevægelsens topledere og embedsmænd med et ufravigeligt krav. Fagbevægelsen skulle allerede som entrebillet til selve forhandlingerne levere udvidet arbejdsudbud på netto 20.000 personer frem mod 2020 svarende til en årlig nettoforbedring af det økonomiske råderum med 4 mia. kr. årligt.

Det skulle vel at mærke være et regnestykke, der kom til dette facit ved at regne på Finansministeriets regnemaskine. Dermed var en række af fagbevægelsens forslag om bedre arbejdsmiljø, færre sygedage, flere fuldtidsansatte, mv. reelt ude. Måske ikke ude af selve trepartsforhandlingerne. Men ude som

gangbar valuta til at betale entrebilletten på de 4 mia. kr. i øget økonomisk råderum.

Dermed var det nærmest givet, at arbejdsmarkedets parter skulle betale med forskellige redskaber til at øge arbejdstiden. Det kunne være færre feriedage, overenskomstbestemte fridage og/eller helligdage. Men det kunne også være udvidelse af normalarbejdstiden for fuldtidsansatte, inddragelse af den betalte spisepause for en række offentligt ansatte, mv.

Selv med denne begrænsede sprængfarlige værktøjskasse gav flertallet af fagbevægelsens topledere underhånden tilsagn om at kunne og ville betale, idet man mente at have tilstrækkelig styrke og politisk goodwill hos regeringen til at opnå et samlet set acceptabelt resultat for alle parter. Fagbevægelsesrollen var at gå til forhandlingsbordet og gøre alt for at opnå et brugbart resultat.

Men allerede inden trepartsforhandlingerne gik officielt i gang, synes det at have stået klart for alle parter, at den reelle værktøjskasse var endnu mindre.

Fra DA's side blev det nemlig på et tidligt tidspunkt gjort klart, at DA ikke ville spille nogen aktiv rolle i at forbedre statsfinanserne gennem ændringer på arbejdstidsområdet. DA var ganske vist stærkt interesseret i at få udvidet udbuddet af arbejdskraft bl.a. for derigennem lettere at kunne få den ønskede arbejdskraft til den ønskede pris. Men DA ønskede ikke, at S-RV-SF-regeringen skulle være med til at bestemme, hvad arbejdsmarkedets parter skulle aftale indbyrdes efterfølgende. Derfor ønskede DA ikke en trepartsaftale om noget, som arbejdsmarkedets parter efterfølgende skulle gennemføre ved overenskomstfornyelser, mv. Det ønskede DA ikke at forpligte sig til at gennemføre.

Set i DA's optik kunne det let ende som en for DA uønsket politisk 'forum-shopping' for fagbevægelsen, hvor fagbevægelsen først købte ind på Christiansborg af arbejdsmarkedspolitik, praktikpladser, osv. for dernæst at tage sig godt betalt ved de efterfølgende overenskomstborde for at udvide arbejdstiden eller droppe fridage.

Den reelle dagsorden var således på forhånd indsnævret til et mellemværende mellem regeringen og fagbevægelsen om, hvilke *politisk initierede* ændringer af arbejdstiden fagbevægelsen skulle sige god for som indgang til efterfølgende forhandlinger om passende modydelser til fagbevægelsen. Og der var kun ganske få politisk initierede ændringer af arbejdstiden, der kunne komme på tale, hvis de skulle kunne tåle en tur i Finansministeriets regnemaskine.

Reelt var dagsordenen stort set begrænset til, at fagbevægelsen skulle sig god for at sløjfe to fridage hvert år i al fremtid.

Ved siden af denne barske dagsorden, oplevede fagbevægelsens ledere, cheføkonomer, mv., at det var noget nær umuligt at få en blot nogenlunde klar melding fra Bjarne Corydon på, hvad der ventede af modydelse, hvis man sagde ja til at stryge de to fridage. Fagbevægelsens ledere havde deres ja til at kunne levere på Corydons barske krav og dunkle løfter bragt sig i yderst vanskelig situation, hvor det var noget nær umuligt for dem at leve op til den danske models helterolle som tillidsmanden, der havde styrke til at bide sig fast ved forhandlingsbordet, indtil der blev opnået et afbalanceret forhandlingsresultat til gavn for både medlemmer, arbejdsgivere og samfundsøkonomi.

Afstanden fra det, finansminister Bjarne Corydon krævede, til det, medlemmerne ville kunne acceptere, var alt, alt for stor. Det blev så bøjet i jern for den daværende formand for Dansk Metal af de lokale afdelingsformænd i Dansk Metals hovedbestyrelse, og derfor endte trepartsforhandlingerne som en fiasko for alle parter.

Trepartsforhandlinger i 2012 om færre fridage for at øge arbejdsudbud og økonomisk råderum havde vist, hvor galt det kunne gå. De var blevet en fuser, man ikke uden videre skulle gå tilbage til.

Gå aldrig tilbage til en fuser

Selv om Mette Frederiksen ikke sad for bordenden ved trepartsforhandlingerne om bl.a. inddragelse af store bededag som en overenskomstæssig fridag i 2012, fulgte hun som daværende beskæftigelsesminister forhandlingerne tæt, og hun har derfor uden tvivl draget sine egne erfaringer af både forløbet og resultatet. Derfor har hun har givetvis stillet sig selv spørgsmålet, om det virkelig ville være nødvendigt og klogt at gå tilbage til tidligere finansminister Bjarne Corydons fuser for at få Venstre og Moderaterne med i en flertalsregering. Men hvad nu, hvis alternativerne var endnu værre?

At dømme efter det, der er sluppet ud om regeringsforhandlingerne og det, der efterfølgende er blevet argumenteret for fra Mette Frederiksen og andre socialdemokratiske ministre, er der meget, der tyder på, at Mette Frederiksen ikke så andre mere attraktive alternativer, hvis hun skulle komme igennem med en flertalsregering.

At dømme efter mine kilder og de offentligt tilgængelige oplysninger tyder meget på, at bededagsforslaget først for alvor kom sent ind på

forhandlingsbordet. Nemlig da Søren Pape havde meldt Konservative ud af forhandlingerne, og da Jakob Ellemann Jensen havde afvist at gå i regering med Pia Olsen Dyhr som Mette Frederiksens wing woman uden Søren Pape på sin side. På dette tidspunkt var Moderaternes deltagelse i regeringen blevet en nødvendig forudsætning for en flertalsregering.

Historien melder endnu ikke noget om, hvorvidt det var Mette Frederiksen selv, der kom med bededagstilbuddet, eller det var Lars Løkke Rasmussen, der bragte forslaget i spil f.eks. ved at bede Finansministeriet komme med et bruttokatalog over mulige arbejdsudbudsreformer: Velvidende, at Bjarne Corydon så at sige havde efterladt sit bededagsforslag i Finansministeriets skuffe for endnu ubrugte arbejdsudbudsreformer.

Men det synes at stå rimeligt fast, at forslaget først for alvor kom på forhandlingsbordet på et tidspunkt, hvor den politiske grundtegnning var tegnet. Der var allerede opnået en vis form for enighed om både den politiske ambition om at øge arbejdsudbuddet med 45.000. Samtidig synes der at være opnået en vis konsensus om en række bidrag hertil inden for uddannelse, tilbagetrækning og skat, men at disse bidrag langt fra kom i mål med at øge den strukturelle beskæftigelse med 45.000. Ambitionsniveauet på de for Socialdemokratiet positive eller i det mindste knap så ugunstige temaer var med andre ord handlet af. Tilbage var formodentlig kun to områder, som begge ville gøre virkelig politisk ondt for Mette Frederiksen: fjernelse af fridage og forringelser af overførselsydelse.

At dømme efter både Mette Frederiksens egen og beskæftigelsesminister Ane Halsboe-Jørgensens efterfølgende argumentation for at vælge bededagsforslaget synes det at fremgå, at Mette Frederiksen var tvunget til at vælge mellem bededagsforslaget og forringelser af dagpenge, kontanthjælp, o. lign., hvis det skulle lykkes for hende at få Venstre og Moderaternes med i en flertalsregering. I dette valg mellem to onder, valgte hun så bededagsforslaget.

Hvis det er sket nogenlunde sådan så sent i regeringsforhandlingerne, har det på forhånd været aldeles udelukket for Mette Frederiksen at gå trepartsvejen. Det ville på ingen måde være tilstrækkeligt at tilbyde Jakob Ellemann Jensen og Lars Løkke Rasmussen, at en SVM-regering ligesom Thorning-regeringen skulle indlade trepartsforhandlinger med arbejdsmarkedets parter om færre fridage mod passende betaling til fagbevægelsen. Jakob Ellemann Jensen og Lars Løkke Rasmussen var i en hel anden position end Margrethe Vestager i 2011. Margrethe Vestager kunne dengang tillade sig at sige ja til trepartsforhandlinger, selv om hun dermed risikerede at sige ja til en fugl på taget, der fløj væk. Det skyldtes grundlæggende, at hun ikke havde nær det samme

forklaringsproblem med at indgå i en S-ledet regering som Ellemann Jensen og Løkke Rasmussen, og at det lykkedes hende at komme igennem med sine politiske ambitioner uden at være afhængig af at skaffe økonomi via trepartsforhandlinger. Margrethe Vestager havde allerede fået indfriet sine krav til en S-RV-SF-regerings økonomiske politik, da hun sagde ja til trepartsforhandlinger. Det var helt anderledes for Jakob Ellemann Jensen. Alene det gjorde, at det var udelukket eller mere præcist utilstrækkeligt for Mette Frederiksen at foreslå trepartsforhandlinger om at sløjfe store bededag som fridag uden modydelse til fagbevægelsen. Kun et socialdemokratisk tilsagn om at bruge flertalsregeringen til at tromle bededagsforslaget igennem synes at have været gangbar mønt for Mette Frederiksen, og så meget var hun tilsyneladende villig til at betale for en flertalsregering med det aftalte politiske program.

Med dette strategiske valg indskrev Mette Frederiksen (og den øvrige regering) sig på forhånd i en rolle som skurk i den danske models rollehæfte. Det var på forhånd udelukket, at SVM-regeringen vil tage initiativ til eller lade sig presse af en samlet fagbevægelse til trepartsforhandlinger om bededagsforslaget. Det lå ligeledes i kortene, at når bededagsforslaget kom på dagsordenen, ville fagbevægelsen være nødt til at hidse sig mere eller mindre op og anklage regeringen og Mette Frederiksen for at bryde med den danske aftalemodel både hvad angik indholdet, timingen og den manglende trepartsinddragelse.

Hvor stor ophidselsen ville blive, lå ikke nødvendigvis i kortene. Det skulle blive afgjort af den måde, fagbevægelsen valgte at reagere på.

Fagbevægelsens valg af reaktion blev i høj grad præget af, at regeringen og Mette Frederiksen på forhånd havde bundet sig politiske til blank afvisning af at ændre på indhold, timing og inddragelse.

I håb om at kunne sænke tonelejet for fagbevægelsens uundgåelige kritik forsøgte Mette Frederiksen af bedste evne og af flere kanaler at komme kritikken og den uundgåelige afvisning heraf i forkøbet. Det skete bl.a. i nytårstaler, hvor hun forsøgte at imødegå en eventuel forventning i befolkningen og i fagbevægelsen om, at regeringen ville bøje af på det upopulære bededagsforslag. Selv om Mette Frederiksen var helt på det rene med, at forslaget var yderst upopulært, ville regeringen alligevel gennemføre det, fordi et øget arbejdsudbud var en nødvendig forudsætning for bl.a. at kunne fremrykke øgede forsvarsinvesteringer, og hendes argument var dernæst at det ville være et beskedent offer for alle at miste en fridag.

Men Mette Frederiksens forskellige forsøg på at mildne fagbevægelsen var forgæves. Det gjaldt også en fortrolig briefing af fagbevægelsens absolutte top inden regeringsdannelsen om de gevinster, som regeringsgrundlaget trods alt ville give fagbevægelsen og dens medlemmer. Helt modsat Bjarne Corydons krav om at medvirke positivt til fjernelse af to fridage som entrebillet til nogle ikke nærmere definerede gevinster for fagbevægelsen og dens medlemmer, gik Mette Frederiksen kun til fagbevægelsen med de punkter i regeringsgrundlaget, som hun havde fået Venstre og Moderaterne til at forpligte sig til. Dermed blev det til en række måske lige lovlig pænt indpakkede gaver til fagbevægelsen. Det slet skjulte håb var givetvis, at gaverne ville kunne styrke de sociale bånd mellem Mette Frederiksens regering og fagbevægelsen og stemme fagbevægelsen lidt mildere over for bl.a. bededagsindgrebet.

Det lykkedes. Men kun meget midlertidigt. FH-fagbevægelsen tog i første omfang rimeligt pænt imod SVM-regeringen, da den blev præsenteret. På melodien roser, men ikke uden torne. Men den melodi holdt ikke længe. Da det konkrete bededagsforslag kom frem, provokerede det fagbevægelsen, som var tvunget til at reagere, og som valgte at reagere uhørt skarpt.

Det skyldtes ikke blot selve indgrebets indhold. For de faglige topforhandlere var der samtidig en anden nærmest endnu vigtigere årsag. De faglige topforhandlere kunne ikke undgå at frygte, hvordan bededagstyveriet nærmest uundgåeligt ville gøre det allerede igangværende overenskomstforhandlinger endnu vanskeligere at lande uden konflikt.

Både arbejdsgiverne og de faglige topforhandlerne havde hver deres gode grunde til at holde bededagsindgrebet længst mulig væk fra overenskomstforhandlingerne. Hvis de ved de i forvejen meget svære lønforhandlinger ovenikøbet skulle indgå aftaler, der forholdt sig til og afbødede regeringens og Folketingets ugyldiggørelse af en række velerhvervede og nøje aftalte frihedsrettigheder i forbindelse med store bededag, ville det blive noget nær umuligt at opnå et forhandlingsresultat, der kunne stemmes hjem ved en urafstemning.

Set fra arbejdsgiverside ville enhver sammenblanding af bededagsindgreb og overenskomstforhandling være af det onde. Det ville næsten uundgåeligt blive dyrere for arbejdsgiverne at undgå storkonflikt og lovindgreb. Nægtede de at betale en sådan pris, kunne de måske ikke være sikre på, at regeringen med et lovindgreb ville blive presset til en give fagbevægelsen en lidt bedre betaling for den mistede frihed, end den utilfredsstillende dækning, der gives via lovforslaget.

Dette var baggrunden for, at topforhandlerne på industriområdet hurtigt enedes om sammen at spille den danske models helteroller som dem, der insisterer på arbejdsmarkedsparternes selvregulering helt uden politisk indblanding. ”Både medarbejdere og virksomheder skal vide, at vi værner om det danske arbejdsmarked og den aftalemodel, som har tjent vores samfund så godt i så mange år. Derfor forhandler vi ufortrødent videre. For ligegyldigt hvordan man ser på spørgsmålet om st. bededag, er det i alle danskeres interesse at undgå en skadelig og kostbar storkonflikt” som det hed i en fælles udtalelse fra de fire topforhandlere på industriområdet.

Budskabet i denne udtalelse til alle dem, der var sure over at få strøget i forårsfridag, var klart. Når regering og folketinget tager jeres fridage fra jer, er det dem, I skal give skylden. Ikke os. Og forvent ikke af os, at vi straks kommer og rydder op efter regeringens fridagstyveri og ugyldiggørelse af bestemmelser i vores indbyrdes overenskomster. Er man almindelig lønmodtager på industriområdet skal man ikke forvente, at der kommer nye fridage eller lignende fra topforhandlernes overenskomstaftaler. Forventningsafstemning og forhandling med baglandet er en nødvendig og veludviklet del af helterollen i den danske aftalemodel.

Det lå i lige forlængelse af topforhandlernes ønske om at holde bededagsindgrebet længst muligt væk fra overenskomstforhandlingerne, at FH's ledelse enedes om at gå i medierne og protestere mod det politiske bededagsindgreb i overenskomsterne. Tilsvarende var det i smuk overensstemmelse med fortællingen om den danske aftalemodel, at de faglige topledere krævede, at regeringen i det mindst inviterede til trepartsforhandling om bededagsforslaget. Tilsvarende var det helt forventeligt, at de faglige ledere derefter reagerede skarpt på Mette Frederiksens blanke afvisning af enhver form for trepartsforhandling. Ifølge rollehæftet for den danske aftalemodel viste hun ikke her god stil. Derfor skabte Mette Frederiksens håndfaste afvisning både skuffelse og vrede i fagbevægelsen.

Lagt sammen med selve indgrebs form og et for medlemmerne dyrebart tab af fridage og velerhvervede faglige rettigheder kan det forklares, hvorfor fagbevægelsen valgte at optrappe konflikten med regeringen mere end almindeligt.

FH-fagbevægelsen optrappede nemlig massivt. Det skete i form af underskriftsindsamling mod bededagsforslag, indkaldelse til demonstration mod regeringen og ikke mindst opfordring til folketingsmedlemmerne om at bruge Grundlovens § 42 til at få en folkeafstemning om bededagsforslaget.

Da regeringen så sender sit udkast til lovforslag i høring, var jorden i den grad gødet for at endog meget kritisk og omfattende høringsvar. Side op og side ned kritiserer FH lovforslaget meget skarpt fra alle mulige vinkler. Der er hård kritik af selve lovforslagets konkrete indhold som ”direkte angreb på overenskomsterne”. Forslaget blev karakteriseret som ”et eklatant brud med den danske model, hvor det er arbejdsmarkedets parter, der regulerer løn og arbejdsvilkår via kollektive overenskomster”, ”et skridt væk fra den danske arbejdsmarkedsmodel, som vi ellers i Danmark bryster os meget af”. ”En la-deport af muligheder for fremtidige regeringer for at gribe ind i løn og arbejdstid, da den eneste begrundelse for indgrebet i den danske model er behovet for finansiering...”

Indirekte blev regeringen tilmed kritiseret for at optræde som en politisk elefant på rundtur i aftalesystemets porcelænsbutik: ”Lovforslaget er dog på en lang række punkter udtryk for en grundlæggende manglende forståelse af, hvor komplekst det danske arbejdsmarked er reguleret”.

Konklusion

Men kan ikke altid gå ud fra, at de centrale aktører altid vælger deres politiske og faglige strategier inden for de idealer, spilleregler og roller, som det dominerende narrativ om den danske aftalemodel. Tværtimod viser forløbet, at de forskellige aktører i den danske aftalemodel, og måske ikke mindst de politiske aktører, undertiden vælger strategier og handlinger, der går ud over kanten af den danske aftalemodel. Mette Frederiksen valgte at gå tilbage til Bjarne Corydons bededagsfuser for at komme i mål med den ønskede flertalsregering hen over midten i en version, der notorisk ligger uden for skiven i den danske aftalemodel. Årsagen hertil er ikke nødvendigvis hverken modvilje mod eller et tilstræbt fravalg af den danske aftalemodel. Ofte vil det snarere være et strategi- og handlingsvalg, der som i bededagssagen i høj grad er betinget af de konkrete politiske strategivalg.

Det vil på den baggrund være forkert at forstå forløbet sådan, at SVM-regeringen nu har erklæret åben krig mod fagbevægelsen og den danske model. Til gengæld er det nærliggende nemt inden for drømmebilledet af dansk model at tænke i den retning. Forløbet viser med al tydelighed, at de centrale aktører i den danske aftalemodel, kan komme i situationer, hvor der vælges strategier, som må siges at ligge klart uden for skiven af normalforventningerne i den danske models idealfortælling. Forløbet viser ligeledes, at konsekvenserne af at sådant strategivalg ikke nødvendigvis kan forudses eller kontrolleres. Aktørerne risikerer, at valget af sådanne strategier kan bidrage til at skrue modsætninger og konflikter aktørerne imellem i vejret, ikke mindst når

aktørernes gensidige reaktioner sker på et bagtæppe af vrede og protest fra brede dele af befolkningen.

Der er i artiklen blevet redegjort for, hvorledes forskellige politikere og arbejdsmarkedsaktørers i bededagssagen har valgt deres respektive strategisk bestemte ageren undervejs skaber et stadigt mere modsætningsfyldt indbyrdes samspil mellem først og fremmest regeringen og arbejdsmarkedsparterne, et samspil der på mange måder flytter de enkelte aktørers ageren uden for skiven af den såkaldte danske aftalemodel.

Samtidig bliver det stadig tydeligere, at bededagsindgrebet kan få længere-rækkende betydning for fagbevægelsens forhold til SVM-regeringen. Når krukken går meget i stykker, tæres der gensidigt på tilliden til fremtidig fælles brug af dansk model. Der skal noget mere og ekstra til for at klinke skårene og genskabe tilliden. I skrivende stund blæser svaret i vinden, om SVM-regeringen vil og kan det.

Ganske vist er den forholdsvis venlige modtagelse af SVM-regeringen endnu ikke afløst af en gentagelse af den daværende LO-formand Thomas Niensens højtprofilerede – og senere opfyldte - ønske om en kort levetid for Anker Jørgensens SV-regering i 1978. Men med FH-fagbevægelsens optrapning af konflikten med regeringen har fagbevægelsen anslået nogle takter, der måske kan komme til at sætte grundtonen for det fremtidige samspil mellem regering og fagbevægelse.

SF i konstruktiv opposition

Af Benjamin Bilde Bak Boelsmand, mangeårigt medlem af SF's landsledelse

SF har tilbragt de sidste tre et halvt år i en næsten perfekt situation: Man fik gennemført en masse politik gennem sit nære samarbejde med regeringen, men undgik at tage skylden for regeringens fejlskud og udlændingepolitik. Men nu står Danmark, venstrefløjen og SF i en ny situation: En flertalsregering mellem Socialdemokratiet, Venstre og Moderaterne.

Før man kan vide hvordan SF skal forholde sig til den nye regering bliver vi nødt til at finde ud af, hvilken regering der rent faktisk kommer til at fungere. Lige nu har vi kun set talerne og teksten i de glittede papirer, men hvad sker der faktisk, når regeringen begynder at vedtage love i Folketinget og benytte deres udøvende magt i ministerierne?

Sandheden er jo, at vi ikke ved, hvordan denne regering kommer til at agere. Hvor meget vil den samarbejde med os? Det er muligt, at den vælger at lave det meste uden SF. Det vil være skidt for Danmark. Men det skal i hvert fald ikke være os, der blokerer for, at vi kan samarbejde om progressiv politik. Derfor konstruktiv opposition. Hvis så man slår vores udstrakte hånd væk, jamen så slår vi igen.

En anden grund til den konstruktive tilgang er det grønne område: Klima- og biodiversitetskriserne er så akutte, at vi ikke kan vente til magten skifter med handling. Selvom det vil være noget lort, kan man godt vente til næste valgperiode med at få flere pædagoger eller lavere klasseloft. Men temperaturen stiger nu, arterne uddør nu og mange af de forandringer er irreversible. Derfor er der brug for forandring nu. Det er en afgørende grund til, at progressive grønne partier skal gå ind i forhandlingerne.

Jeg ser fem forskellige scenarier for regeringens ageren, som jeg tror er vigtige at overveje grundigt hver for sig.

Reformregeringen

Det første scenarie er det, som regeringen selv præsenterer som deres vision. Det er, at vi får en reformregering. En regering som er villig til at bruge sit flertal i Folketinget til at lave omfattende og gennemgribende reformer af det danske samfund med særligt fokus på den offentlige sektor. Der er gode grunde nok til at forsøge at være en reformregering.

Den såkaldte ”hængekøje-problematik”, hvor dansk økonomi fra 2025-2065 har et strukturelt underskud på grund af befolkningssammensætningen:

Mange børn og ældre og færre i den arbejdsdygtige alder til at betale skatte-
regningen. Det skal tænkes sammen med, at statsfinanserne kun er bæredygtige på sigt, hvis vi fortsætter med at hæve pensionsalderen. En praksis som venstrefløjen hele tiden har været imod, og som også i valgkampen mødte kritik fra andre dele af Folketinget.

Oven i de strukturelle underskud, der sætter store begrænsninger på, hvor mange penge der at lave ny politik for, så ser vi ind i en lang række kriser: Klimakrisen, biodiversitetskrisen, en sikkerhedspolitisk krise med Ruslands og Kinas ageren, sundhedskrise med rekrutteringsproblemer og udgiftspres og ikke mindst en trivselskrise blandt børn og unge, som er nem at konstatere, men svær at løse.

Hvis vi skal have økonomiske midler til at løse de mange udfordringer, vi står over for, kræver det øgede indtægter til statens økonomi. Kort sagt kan man gøre det på tre måder: Skattestigninger, arbejdsudbud eller nedskæringer på det offentlige forbrug. Skattestigninger er oplagte at pege på for venstrefløjen – især hvis de rammer høje indtægter, formuer eller klimasvineri – men desværre er der ikke andre partier i folketinget, der ønsker at kigge i den retning. Og derfor er det oplagt for en regering at forsøge at reformere sig ud af problemerne med en kombination af arbejdsudbudsreformer og målrettede nedskæringer, der vil blive forsøgt solgt som omstruktureringer.

Hvis det lykkes for regeringen internt at blive enige om retningen på reformerne og præsentere nogle forhandlingsudkast, som giver mening, så mener jeg, at det er afgørende, at SF sætter sig til forhandlingsbordet og med åbent sind forsøger at spille ind i reformerne. Det skal SF, fordi der er oprigtigt gode grunde til at kigge på dansk økonomi på længere sigt, og fordi jeg slet ikke er i tvivl om, at Venstre og Moderaterne er villige til at skære både hårdt og dumt på velfærden, og det er vi forpligtede til at prøve at forhindre.

Teknokratregeringen

Det andet scenarie er en teknokratregering, eller man kunne måske kalde det en tomgangsregering. I dette scenarie lykkes det ikke for regeringen at konkretisere deres store ønsker om reformer til politiske forslag, der kan blive behandlet i Folketinget. De mange nedsatte kommissioner og råd resulterer enten i meget små ændringer i eksisterende lovgivning, i store reformforslag, som regeringen ikke internt kan finde opbakning til eller i uforpligtende hensigtserklæringer og sigtelinjer.

Hvis det bliver virkeligheden, så står vi som samfund stadig med de samme udfordringer, men uden løsninger i et folketing, der reelt set bliver handlingslammet, fordi det bliver umuligt for oppositionspartierne at lave flertal uden om regeringen. Her ser jeg en stor risiko – eller chance afhængigt af øjnene der ser – for et radikaliseret civilsamfund, hvor de samfundsgrupper, som

føler sig ignoreret og tilsidesat i endnu højere grad vil frustreres over politik generelt og midterregeringen mere konkret.

I det tilfælde er det afgørende, at SF engagerer sig i bevægelserne og politiserer den frustration som almindelige mennesker retfærdigt føler. Ligesom man lykkedes med at tage en generel kamp imod børn og unges psykiske utryghed og konkretisere den i kampen for gratis psykologhjælp til børn og unge. Og ligesom man lykkedes med at tage en generel kamp med afsæt i utilfredshed med situationen i mange daginstitutioner og konkretisere den i kampen for minimumsnormeringer. Det er selvfølgelig nemmere sagt end gjort og kræver et ægte engagement i de folkelige bevægelser fra såvel nationale og lokale parlamentarikere som menige medlemmer.

Til gengæld vil en succesfuld indsats her have en lang række positive resultater. For det første vil det fastholde opbakning til politik generelt og parlamentarisk politik mere specifikt. Det er helt afgørende i et demokrati som det danske, at borgerne har en opfattelse af, at deres problemer bliver forsøgt løst i det politiske system. Og jeg er slet ikke i tvivl om, at Danmark er et bedre land, når der er opbakning og tillid til politik. For det andet vil det skabe større opbakning til SF og venstrefløjen til venstre for S, hvis almindelige mennesker oplever, at det er os, der tager deres bekymringer alvorligt og skaber løsninger ud af frustrationer. For det tredje kan det være med til at politisere og radikaliserer store befolkningsgrupper på en måde, der presser S til at opgive en fejlslagen centrumregering til fordel for et klart centrum-venstre-alternativ.

En anden opgave i forhold til en teknokratregering bliver at kvalificere de djøffede forslag, der vil komme fra departementer og partiernes egne tænketanke, med erfaringer fra hverdagens eksperter, der skal leve med reformer og forandringer i virkeligheden. Det er en opgave, som vi fejlede spektakulært med i S-R-SF-regeringen fra '11-'14. Her overhørte vi advarsler fra folkeskolelærere i forhold til lov 409 og skolereform, og vi overhørte advarslerne fra socialrådgivere i forhold til førtidspension- og fleksjobreformen. Det er en fejltagelse, som det er afgørende, at vi aldrig gentager – uanset om vi sidder i regering eller ej.

Den borgerlige regering

Det tredje scenarie er, at SMV-regeringen ender med at føre traditionel borgerlig nedskæringspolitik. Mette Frederiksens socialdemokrati sælger ud af al politikken for at kunne holde på ministerposterne og den magt, der følger med. I dette tilfælde, hvor regeringens konkrete lovforslag bliver nedskæringer, privatiseringer og forringelser uden en målsætning om også at forbedre velfærden på andre områder, er det nemt men utilfredsstillende at finde en politisk strategi.

I det tilfælde skal SF være garanten for et troværdigt venstreorienteret alternativ til regeringens politik. Partiet skal byde enhver utilfreds socialdemokratisk vælger velkommen med et klasserent og klimarent alternativ til borgerlig politik på socialdemokratiske stemmer. Det er selvfølgelig en presse- og mediestrategi, men der må også medfølge en parlamentarisk strategi om at bruge det faktum, at SF er det parti til venstre for Socialdemokratiet, som sidder i langt de fleste forlig, og dermed har muligheden for at begrænse, udskyde og afvise de forligsbundne ændringer, som regeringen vil stå fast på. Den position giver en oplagt mulighed for at stå som velfærdens og solidaritetens forsvarere mod en borgerlig regering i rosenrøde fåreklæder. Det vil i øvrigt også vise værdien af de senere års klare strategi om at indgå i forlig om muligt. En strategi som Enhedslisten flittigt har brugt til at kritisere SF, men som nemt kan vise sig at være afgørende for venstrefløjens muligheder for at påvirke politikken under den nuværende regering.

Den socialdemokratiske regering

Det fjerde scenarie er drømmescenariet. Et svækket Venstre og et rådvildt Moderaterne bliver kørt midt over af et stærkt Socialdemokrati, som får lov til at sætte dagsordenen i en regering, der er drevet af det, som Henrik Dahl kalder velfærdsideologien. På trods af fine ord om frihed og effektiviseringer vil regeringen finde løsninger i en stærk stat og med den offentlige sektor som værktøj – præcis som man gjorde under Corona-krisen. Venstre lader sig spise af med penge til vicesstatsministerens forsvar og symbolpolitiske sager for baglandet som generationsoverdragelsesskat og gymnasiefordelingen. Moderaternes politiske program bliver aldrig rigtig konkretiseret med en Lars Løkke, der rejser rundt som udenrigsminister og ender som fragmenterede særstandpunkter, nu hvor man er lykkedes med det primære projekt – en SMV-regering.

I dette tilfælde minder SF's opgave meget om opgaven, hvis det bliver en ægte reformregering. Vi skal trække tingene rødere og grønnere. Det bliver den altoverskyggende opgave. Men der bliver også en opgave med at udfordre socialdemokraternes statstænkning. Tilbage fra ungdomsoprøret og med inspiration fra Jugoslaviske eksperimenter med decentralisering og selvforvaltning igennem slut-70'erne og 80'erne har der i SF været en stærk tradition for at stille spørgsmålstejn ved, om staten nu også er den bedste til at løse alle problemer. Det er en position, der sjældent har været nem at få gennemført mellem systemtænkende socialdemokrater og kommunister. Men det er også en position, der vejrer morgenluft, og som der er et potentiale for at få noget på i disse tider. Hvis det er muligt at finde enighed og fælles fodslag i Alex Vanopslagh-Jacob Mark-aksen for mere frihed, sådan at fokus hverken bliver privatiseringer eller offentlig vækst, men derimod lokale løsninger og decentral selvforvaltning, så tror jeg, det bliver muligt at presse en regering, der ikke har et særligt stærkt ideologisk og idépolitisk fundament at stå på.

Tonserregeringen

Dette scenarie handler i modsætning til de andre ikke så meget om regeringens politik, men om deres parlamentariske stil. I de fire øverste scenarier søger regeringen forhandlinger og forlig. Men hvad hvis regeringen udnytter, at den er en flertalsregering til at ignorere resten af Folketinget og smadre løs på den måde, VKO gjorde i 00'erne, når de var allermest selvtilstrækkelige? Alle aftaler klappes af internt og stemmes igennem i salen uden øvrige forhandlinger og uden at lade andre partier indgå i forligene.

I det tilfælde bliver det, som i "Den borgerlige regering" afgørende at præsentere et klart alternativ til regeringen, som er både rødere og grønnere end det som regeringen leverer. Det vil formentlig slet ikke komme til at være en udfordring. Men det vil også være nødvendigt at angribe regeringen for, med et overbrugt ord, at være magtfuldkommen. Det er en spillebane, som i forvejen er kridtet rigtig fint op, så det er nemt at spille på den, men det er også farligt. For ligesom jeg under "Teknokrateregeringen" har understreget betydningen af, at der er opbakning til det parlamentariske demokrati i Danmark, mener jeg også, at det er en meget vigtig overvejelse her. Modstanden mod regeringens stil skal være konstruktiv og pege frem mod en bedre måde at føre politik på i stedet for bare at understøtte fortællingen fra konspirationstosser, antivaxxere og den ekstreme højrefløj.

De store dilemmaer

De fem ovenstående scenarier er kun arketyper. Virkeligheden bliver noget mere rodet og uforudsigelig. For eksempel er det ganske sandsynligt, at man vil se regeringen opføre sig på meget forskellige måder i de forskellige ministerier. Både på baggrund af ministerens parti og temperament, men også på baggrund af stofområdet. Måske bliver det endda dette kaos, som kommer til at være regeringens undergang, hvis de ikke selv kan finde rundt i strategier og mål. Derfor tror jeg ikke, at man vil se en entydig strategi fra nogle oppositionspartier i forhold til regeringen. Det vil alt sammen være afhængigt af sagen, ministeren, forligene og den offentlige debat. Præcis som det plejer at være.

En anden ting, som er præcis, som det plejer at være, er, at der kommer nogle svære dilemmaer, hvor modstridende interesser mødes, og hvor der kan argumenteres for både at gå med i en aftale og lade være. Det tydeligste eksempel er regeringens insistens på, at man kun kan være med i forsvarsforliget, hvis man er med til at afskaffe store bededag først. Efter det andet nationale kompromis i starten af marts har det stået klart, at SF ønsker at være med til at tegne retningen for dansk forsvarspolitik. Så det vil være en kæmpe bet, hvis man må stå uden for et forlig, efter at man har lagt sin troværdighed bag den kommende oprustning. På den anden side er det lige så klart, at det vil være enormt svært for "ro på"-partiet at sige til danskerne, at de skal arbejde mere og ofre en feriedag samtidig med at regeringen bruger milliarder på topskattelettelser. Heldigvis har det vist sig at, selvom oppositionspartierne ikke er enige om meget, så har de vist sig ekstremt uvillige til at spille med i

regeringens julelege. Forhåbentligt betyder forløbet om store bededag, at der bliver færre af den slags i fremtiden.

Men selvom vi kan håbe på færre tossede koblinger fra regeringen, er det næppe sidste gang SF eller de andre oppositionspartier kommer til at stå i et svært politisk dilemma med denne regering. Og det er jo nok i virkeligheden disse situationer, man vil blive bedømt på. Forhåbentlig har de fem ovenstående scenarier givet et indblik i overvejelser, der er relevante og de muligheder, som jeg ser for SF i den kommende regeringsperiode.

Rød Grøn venstreopposition

Af Per Clausen, medlem af Enhedslisten hovedbestyrelse

Valgresultatet og den efterfølgende regeringsdannelse betyder, at venstrefløjen må genoverveje sin strategi.

Uanset om man opfatter Socialdemokratiet som en strategiske samarbejdspartner på den lange bane eller opfatter samarbejdet med Socialdemokratiet som et taktisk samarbejde på den korte bane, betyder Socialdemokratiets regeringssamarbejde med Venstre og Moderaterne, at man står i en ny situation og derfor har brug for en ny strategi.

Det er dog værd at understrege, at der ikke er noget nyt i, at Socialdemokratiet foretrækker at samarbejde med borgerlige partier. Historisk set har det været det almindelige. Strategien har været, at forandringer blev gennemført med skiftende borgerlige partier. Præcis lige som strategien i fagbevægelsen har været at satse på et tæt samarbejde med arbejdsgivernes organisationer. Det har aldrig (eller i hvert fald ikke i de sidste 100 år) – været en del af Socialdemokratiets taktik eller strategi at gennemføre store forandringer sammen med venstrefløjen i konflikt med højrefløjen eller stærke erhvervs- og kapitalinteresser.

Forandringer i Enhedslistens parlamentariske strategi

Enhedslisten har historisk set (frem til 2015) håndteret dette ved at pege på formanden for Socialdemokratiet som kongelig undersøger og statsminister uden at stille politiske krav til denne og uden at blande sig i selve regeringsdannelsen. Til gengæld tog man heller ikke noget ansvar for at sikre, at regeringen kunne komme igennem med sin politik og fastholdt, man stemte for de forslag, man kunne gå ind for – og imod dem, man var imod. I 2011 kom det til udtryk ved, at vi i åbningsdebatten klart sagde, at der var dele af regeringsgrundlaget, vi ikke støttede.

På baggrund af forløbet under Thorning-regeringen ændrede vi parlamentarisk strategi og besluttede, at vi fremover ville stille krav til Socialdemokratiet for at acceptere, at de dannede regering. Forståelsespapiret i 2019 var en konsekvens af dette. Umiddelbart var det den almindelige holdning i Enhedslisten, at dette var et fremskridt, som gav os bedre mulighed for at opnå resultater – og det er stadig min opfattelse, selv om de konkrete resultater ikke på alle områder har levet op til forventningerne.

Denne ændring i Enhedslistens parlamentariske strategi betød ikke nogen ændring i vores generelle tilgang til samarbejdet med Socialdemokratiet. Der var

tale om et kortsigtet konkret samarbejde. Den vigtigste opgave på den lange bane var at opbygge en selvstændig venstrefløj i ”egen ret”, som kunne udfordre Socialdemokratiets dominerende rolle. Det sidste blev dog nok i praksis prioriteret for lavt i årene efter valget i 2019.

Socialdemokratiet fravalgte venstrefløjen af politiske grunde

Set i ”bagklogskabens klare lys” ser det ud til, at toppen i Socialdemokratiet allerede, inden valgresultatet forelå, havde besluttet sig til at forsøge at frigøre sig fra afhængigheden af Enhedslisten (og de Radikale.) Man syntes, at prisen for dette samarbejde var – eller i hvert fald ville blive – for høj. I forhold til den økonomiske politik kunne man se ind i en fremtid, hvor der var blokeret for reformer, som kunne øge arbejdsudbuddet, og at man ville blive stillet over for krav om forbedringer på det sociale område og klimaområdet, som ville kræve skatteforhøjelser målrettet de økonomisk bedst stillede. I den situation fremstod et regeringssamarbejde med borgerlige partier som et bedre alternativ for den socialdemokratiske top end et fortsat samarbejde med venstrefløjen. Efter deres opfattelse havde Enhedslisten alt for stor indflydelse, når regeringens eksistens afhang af vores støtte.

Realiteten var imidlertid også, at en socialdemokratisk ledet regering med borgerlige partier kun kunne lade sig gøre, hvis Socialdemokratiet havde et alternativt centrum-venstre flertal til rådighed. Det løste man i valgkampen ved at afgive en række konkrete løfter, som kun kunne opfyldes sammen med venstrefløjen, mens man talte om en regering hen over midten. Vi begik så den fejl, at vi lyttede mere til det første end til det sidste.

Regering bør mødes med klar rød-grøn opposition

SMV-regeringens regeringsgrundlag afslører tydeligt, at der er tale om en regering, som vil føre borgerlig politik. Skattelettelser, arbejdsudbudsreformer, besparelser på den kommunale velfærd, mere privatisering og fremrykket oprustning udgør kernen i politikken, mens en række forbedringer for de økonomisk dårligst stillede - aftalt før valget - droppes. På miljøområdet droppes en aftalt sikring af grundvandet og grundlaget indeholder ingen bud på, hvordan vi skal komme i mål med klimamålene.

Set i det lys er det en oplagt opgave at samle venstrefløjen i en rød-grøn opposition, som går til modstand mod denne regering og dens politik. Naturligvis skal vi stadig forsøge at opnå konkrete resultater – og regeringen er stadig bundet af en række aftaler og forlig, men der bør ikke være tvivl om, at hovedopgaven er opposition, kritik og formuleringen af en alternativ rød-grøn politik. Forhandlinger med SMV-regeringen og parlamentariske manøvrer vil kun kunne give meget små resultater, så det vil være direkte skadeligt at sprede illusioner om, hvad der kan opnås med en såkaldt ”konstruktiv opposition”. Der er brug for en klar rød-grøn opposition. Derfor bør SF,

Enhedslisten og Alternativet intensivere sit samarbejde – også om at formulere alternativer til regeringens politik.

Det er selvfølgelig en udfordring, at SF formentlig stadig vil have et strategisk mål om et tæt samarbejde med Socialdemokratiet og stadig vil have en drøm om at komme i regering med Socialdemokratiet, mens Enhedslisten går efter at opbygge et egentligt rødt-grønt alternativ til Socialdemokratiet. Det er dog min opfattelse, at denne forskel ikke bør blokere for et konkret samarbejde på venstrefløjen. Uden en styrket venstrefløj vil ingen af disse strategiske målsætninger nemlig kunne nås.

Overenskomstforhandlingerne udgør det første store slag

Regeringen er med forslaget om at inddrage Store Bededag allerede løbet ind i sin første store konflikt med fagbevægelsen. Forslaget er da også noget af en provokation. Kernen i forslaget er, at regeringen vil øge den årlige arbejdstid og fastsætte den økonomiske kompensation for dette uden at forhandle eller bare drøfte det med fagbevægelsen. Det kan fagbevægelsens top naturligvis ikke acceptere uden protester. Hertil kommer, at dette forslag sammen med en række andre forslag, lægger op til øget fokus på konkurrencestats-tænkningen og reformer for at øge arbejdsudbuddet.

Den næste hurdle er overenskomstforhandlingerne. Grundlæggende handler de om fordelingen af produktionsresultatet – og er dermed den enkeltstående begivenhed, som har størst betydning for fordelingen af værdierne i vores samfund. Set i lyset af det seneste års massive reallønsfald og at lønarbejderne de sidste 20-30 har oplevet et stort fald i deres relative del af indkomsterne, mens profitternes andel er steget, er der lagt op til et forholdsvist dramatisk forløb, som kan få afgørende betydning for de politiske muligheder i årene fremover. Regeringens angreb på Store Bededag som fridag har oveni dette skabt øget fokus på arbejdstidens omfang. Venstrefløjen bør derfor helt naturligt bakke op bag de krav, som fagbevægelsens medlemmer stiller og støtte disse med politiske og økonomiske argumenter.

Det er meget sandsynligt, at det munder ud i en konflikt. Her bør der heller ikke være tvivl om venstrefløjens holdning. Vi bør ubetinget bekæmpe et folketingsindgreb. Det er fagbevægelsens medlemmer – og kun dem – som skal afgøre om et forhandlingsresultat er acceptabelt. Selv om SF i sin tid stemte for indgrebet i lærernes konflikt i 2013, burde der ikke være nogen tvivl om, at venstrefløjen kan stå samlet her.

Folkelige bevægelser udgør kernen i modstanden mod SMV-regeringen

I det hele taget er brede folkelige bevægelser en forudsætning for udviklingen af modstanden mod SMV-regeringens politik og skabelsen af et alternativ. Klimabevægelsen kommer til at presse på for at opnå konkrete resultater. Det er fint med ambitiøse målsætninger, som der fremlægges i regeringsgrundlaget, men der skal fokuseres på konkrete resultater. På miljøområdet kommer der formentlig mere og mere fokus på kampen for biodiversitet og rent

drikkevand. Angrebne på SUn og studietiderne samt skærpede adgangskrav har potentiale til at skabe store protester i studenter- og elevbevægelsen. Her-til kommer, at de kommende års besparelser i kommunerne også kan føre til protestbevægelser. Alt i alt er der meget store muligheder for, at vi i de kom-mende år vil se en opblomstring i de folkelige bevægelser. Venstre-fløjen bør aktivt indgå i og styrke disse bevægelser.

Venstre-fløj i egen ret

Socialdemokratiets valg af et regeringssamarbejde med borgerlige partier ak-tualiserer behovet for, at venstre-fløjen opstiller et alternativ til en mere eller mindre automatisk støtte til socialdemokratiets formand som vores statsmini-sterkandidat. Venstre-fløjen bør satse på at udgøre et alternativ til både den nuværende regering og højre-fløjen med et mere eller mindre samlet politisk alternativ og sin egen statsministerkandidat. Det er en logisk konsekvens af, at der i den kommende folketingsperiode vil være en opposition både til højre og venstre for regeringen. Det bør være vores ambition, at SF, Enhedslisten og Alternativet til sammen er større end Socialdemokratiet ved næste valg – og at vi indgår i forhandlinger om dannelsen af en ny regering og grundlaget for denne ud fra en sådan styrkeposition.

Skabelsen af dette fælles alternativ bør omfatte både et samarbejde i folketin-get og et samarbejde mellem partierne på landsplan og lokalt. Det handler både om at udvikle et politisk alternativ og at opbygge en bred modstand mod SMV-regeringens politik.

Regeringen har i regeringsgrundlaget lagt op til et angreb på velfærden i kom-munerne med krav om omfattende besparelser her. KL-toppens svar ser ud til at være, at man accepterer dette, hvis bare regeringen medvirker til at tale befolkningens forventninger til velfærden ned.

Denne linje bør møde fælles modstand fra SF og Enhedslisten både i KL og ude i kommunerne. I fællesskab bør vi pege på, at der både er brug for og råd til mere og bedre velfærd, men at det forudsætter en grundlæggende anden politik end den, regeringen lægger op til. I stedet for skattelettelser, skal de mest velhavende grupper bidrage mere til velfærden og de nødvendige inve-steringer i klimaet. Uligheden i samfundet skal reduceres – ikke fortsætte med at vokse.

Forsøget på at opbygge en rød-grøn alliance står ikke i modsætning til at ud-vikle de enkelte partiers egen position og organisationer. Men det vil være direkte skadeligt, hvis fokus kommer på intern konkurrence mellem partierne på venstre-fløjen. Erfaringerne viser, at vi godt kan vokse samtidig og dermed for alvor være med til at forandre styrkeforholdene.

Indkomstfordeling, økonomisk vækst og fordelingspolitik fra et postkeynesiansk perspektiv

Af Mikael Randrup Byrialsen, lektor (phd) Ålborg Universitet

Sammenfatning

Et stigende antal empiriske studier inden for Post-Keynesiansk makroøkonomi har gennem de sidste årtier undersøgt koblingen mellem indkomstfordeling og den økonomiske aktivitet med henblik på at fastlægge efterspørgselsregimet i en given økonomi. Identifikationen af efterspørgselsregimet er ifølge disse studier særdeles vigtig i forhold til at vurdere effekten af forskellige policy-tiltag, idet et stabilt vækstregime kræver det rette match mellem efterspørgselsregime og den førte politik. Der er dog stillet spørgsmålstejn ved den nuværende fremgangsmåde af flere årsager: For det første anfægtes selve metoden, hvorved den empiriske analyse foretages. For det andet, stilles der spørgsmålstejn ved selve tanken om at karakterisere økonomier som værende løndrevne eller profitdrevne. Endelig, stilles der spørgsmålstejn ved den manglende integration af udbudssiden i analysen. Nærværende analyse bidrager til litteraturen ved at undersøge vækstregimet i Danmark inden for rammerne af en estimeret makroøkonomisk model for den danske økonomi, der tager højde for flere mangler ved de aktuelle empiriske analyser. I nærværende analyse undersøges hypotesen om, at indkomstfordelingen ikke er et politisk redskab, hvorfor effekten på den økonomiske aktivitet i højere grad afhænger af de underlæggende stød end af selve ændringerne i indkomstfordelingen. Analysens resultater understøtter hypotesen, hvormed der stilles spørgsmålstejn ved anvendelsesmulighederne for de eksisterende analyser.

Indledning

Indledningsmålet om fordelingen af den primære indkomst kan spores langt tilbage til bl.a. Ricardo og Marx, hvor Ricardo allerede for mere end 200 år siden anså bestemmelsen af fordelingen af indkomsten som værende den vigtigste udfordring i politisk økonomi (Ricardo 1817). Siden har fordelingen af indkomsterne spillet en stor rolle i såvel politiske som økonomiske diskussioner. Relevansen af disse diskussioner har været understøttet af de observerbare ændringer i den funktionelle indkomstfordeling, der er blevet observeret i de fleste vestlige økonomier, herunder Danmark, siden begyndelsen af 1980'erne (Lavoie & Stockhammer 2013, Hein 2014). På foranledning af dette skred i indkomstfordelingen, har diskussionen om konsekvenserne af ændringer i fordelingen af den primære indkomst fyldt meget hos specielt Post-Keynesianske økonomer, som præsenteret i bl.a. Onaran & Obst (2016) og Hein (2014, kap. 6). Trods etiketten Post-Keynesianere tages der snarere afsæt i

Kaleckis arbejde end Keynes, der kun kortvarigt berører fordelingsaspektet i *General Theory*. Dog påpeger Keynes, at et skred i indkomstfordeling vil påvirke den samlede opsparingstilbøjelighed i økonomien og dermed den samlede efterspørgsel. I modsætningen til Keynes, tager Kalecki i højere grad afsæt i tankerne fra Marx. Hos såvel Marx som Kalecki afhænger fordelingen af indkomsten af reallønnen, der grundlæggende er bestemt af magtforholdet mellem forskellige økonomiske klasser. Ændringer i dette magtforhold kan derfor medføre ændringer i selve indkomstfordelingen. I de oprindelige bidrag fra Kalecki ville en stigning i lønmodtagernes andel af den samlede indkomster påvirke den økonomiske aktivitet positivt, hvilket hovedsagligt forklares gennem forbrugskanalen, mens investeringerne ikke direkte blev påvirket af ændringen i fordelingen. Den positive effekt på forbrug skyldes antagelsen om, at forbrugstilbøjeligheden ud af lønindkomsten er højere end forbrugstilbøjeligheden ud af profit. I Marglin & Bhaduris bidrag fra 1990 introduceres en ny investeringsfunktion, hvor investeringerne påvirkes positivt af profitandelen. Dette betyder, at den samlede effekt af en ændring i den funktionelle indkomstfordeling pludselig afhænger af det relative forhold mellem to modsatrettede effekter: ændringerne i forbruget og investeringerne. Betragtes økonomien som værende åben vil en ændring i indkomstfordelingen ligeledes tænkes at påvirke nettoeksporten gennem ændringer i de hjemlige priser og dermed landets reale valutakurs. Dette åbner således op for, at effekten af en ændring i den funktionelle indkomstfordeling på den økonomiske aktivitet ikke er så entydig som i Kaleckis oprindelige bidrag og derfor kræver en empiriske undersøgelse.

I den Post-Keynesianske litteratur er antallet af empiriske undersøgelser med formålet at undersøge sammenhængen mellem den funktionelle indkomstfordeling og den økonomiske aktivitet vokset kraftigt de seneste 10 år (Hein 2014, Lavoie & Stockhammer 2013, Onaran & Obst 2016). For at fastslå vækstregimet for de enkelte økonomier introduceres begreberne løndreven og profitdreven. En økonomi karakteriseres som løndreven, hvis en stigning i lønandelen (fald i profit-andelen) medfører en stigning i den samlede efterspørgsel. Omvendt karakteriseres økonomien som værende profit-dreven i tilfældet af, at en stigning i profit-andelen (fald i lønandelen) medfører en stigning i den økonomiske aktivitet.

Med undtagelse af et fåtal af empiriske studier, hvori Danmark indgår i et panel af lande, er diskussionen om efterspørgselsregimet i Danmark underbelyst, ligesom diskussionen af koblingen mellem efterspørgselsregimet og fordelingspolitik har været komplet fraværende i den økonomiske debat i Danmark. Diskussionen er vigtig, idet viden om efterspørgselsregimet både kan forklare den faktiske effekt af den førte politik og fordi den kan anvendes til at stille spørgsmålstejn ved effekten af forskellige policy-tiltag. Mens diskussionen om effekten på den økonomiske aktivitet som følge af ændringer i indkomstfordelingen er særdeles relevant, så har flere Post-Keynesianere (Skott 2017, Blecker 2016 og Heise 2020) stillet spørgsmålstejn ved selve analysen af flere årsager. For det første anfægtes selve metoden, hvorved den empiriske analyse foretages. For det andet, stilles der spørgsmålstejn ved selve

tanken om at karakterisere økonomier som værende løndrevne eller profitdrevne. Endelig, stilles der spørgsmålstegn ved den manglende integration af udbudssiden i analysen.

Nærværende papir bidrager til den økonomiske litteratur ved at undersøge efterspørgselsregimet i Danmark. Bidraget til den eksisterende litteratur findes ved at såvel den valgte metode som selve analysen vil afvige markant fra den eksisterende litteratur på flere afgørende punkter for at forsøge at imødekomme ovennævnte kritik. Metodemæssigt gøres dette ved at foretage analysen inden for rammerne af en fuldt estimeret makroøkonomisk model for den danske økonomi. Denne metode tillader integration af en lang række relevante feedback-mekanismer ved fx at endogenisere indkomstfordelingen, ligesom det sikrer en konsistent analyse, der inddrager såvel stocks (finansielle som fysiske) som flows (finansielle som fysiske). Derudover muliggør det belysningen af en lang række underlæggende stød til modellen, som kan anvendes til at undersøge robustheden i konklusionerne opnået i den eksisterende litteratur. Endelig muliggør modellens dynamiske egenskaber, at effekten af givne stød til modellen kan undersøges på såvel kort sigt som længere sigt. Selve analysen kan anvendes til at undersøge hypotesen om, at indkomstfordelingen ikke i sig selv er et politisk redskab, hvorfor effekten på den økonomiske aktivitet i højere grad afhænger af de underlæggende stød end af selve ændringerne i indkomstfordelingen.

I afsnit 2 præsenteres såvel terminologien anvendt i eksisterende analyser med fokus på forskellige efterspørgselsregimer som en gennemgang af koblingen mellem vækstregimer og fordelingspolitik. En gennemgang af de eksisterende empiriske studier, der omfatter Danmark fremføres i afsnit 3. Den anvendte makroøkonomiske model præsenteres i afsnit 4, før resultaterne gennemgås og diskuteres i afsnit 5. Konkluderende bemærkninger fremføres i afsnit 6.

Efterspørgselsregime – baggrunden for diskussionen

Som angivet i Hein (2014) har de fleste vestlige økonomier oplevet stort set identiske ændringer i den funktionelle indkomstfordeling siden 1960'erne. Mens en række kortsigtede udsving fra den langsigtede trend kan observeres, så kan to overordnede tendenser for den langsigtede trend identificeres: perioden fra 1960-1980 og fra 1980 og frem. I perioden fra 1960 til 1980 ses en overordnet stigning i lønandelen, mens perioden fra 1980 og frem kan karakteriseres ved et fald i lønandelen. Kortsigtede udsving kan oftest tilskrives konjunkturændringer, mens mere langsigtede ændringer i stedet tilskrives strukturelle ændringer i økonomierne.

For at forstå den funktionelle indkomstfordeling, tages udgangspunkt i nationalregnskabet, hvor den primære faktorindkomst fordeles mellem lønindkomst og bruttooverskud fra produktionen.

I den økonomiske litteratur der undersøger sammenhængen mellem ændringer i den funktionelle indkomstfordeling, den samlede efterspørgsel og den økonomiske

aktivitet sondres mellem to former for efterspørgseldreven vækst: løn-drevne regimer og profit-drevne regimer.

Præmissen for klassificeringen af regimet er en hypotese om, at en ændring i den funktionelle indkomstfordeling påvirker den økonomiske aktivitet i økonomien. En økonomi kan karakteriseres som værende løndreven, såfremt en stigning i lønandelen (fald i profit-andelen) resulterer i en stigning i den økonomiske aktivitet. Omvendt karakteriseres økonomien som værende profit-dreven i tilfældet af, at en stigning i profit-andelen (fald i lønandelen) medfører en stigning i den økonomiske aktivitet.

De forskellige muligheder kan opsummeres i nedenstående tabel 1, der kortlægger de forskellige regimer:

Tabel 1: Vækstregimer

	Ekspansiv effekt	Kontraktiv effekt
Stigning i profitandelen	Profit-dreven	Løn-dreven
Stigning i lønandelen	Løn-dreven	Profit-dreven

I analyserne tages oftest udgangspunkt i en neo-kaleckiansk model for vækst og fordeling, hvormed der antages en positiv sammenhæng mellem ændringer i profit-andelen og ændringer i såvel investeringerne som nettoeksporten, og negativ sammenhæng mellem ændringer i profit-andelen og ændringer i forbruget¹. Den negative effekt på forbruget forklares ved at forbrugstilbøjeligheden ud af lønindkomst er højere end forbrugstilbøjeligheden ud af profitindkomst, hvorfor et skifte fra løn mod profit hæver den samlede opsparringstilbøjelighed og dermed mindsker forbruget. Den forventede positive effekt på nettoeksport forklares gennem forbedringen i konkurrenceevnen, idet de hjemlige priser stiger relativt mindre sammenlignet med priserne i resten af udlandet, som følge af mindre stigninger i enhedsomkostningerne (mindre stigninger i lønningerne). Endelig anvendes en neo-kaleckiansk investeringsfunktion som præsenteret i Marglin & Bhaduri (1990), hvor der antages en positiv sammenhæng mellem profit-andelen og niveauet for investeringerne.

Den samlede effekt ved en ændring i indkomstfordelingen afhænger således af de indbyrdes forhold mellem ændringen i investeringerne og nettoeksporten på den ene side og den modsatte ændring i forbruget på den anden side. Det relative forhold mellem disse ændringer kan ikke fastsættes teoretisk, hvorfor der er behov for empiriske undersøgelser for at bestemme efterspørgselsregimet. Er den samlede effekt af en stigning i profitandelen positiv, karakteriseres økonomien som værende profit-dreven, mens en negativ effekt resulterer i, at økonomien angives som værende løn-dreven.²

Efterspørgselsregime og fordelingspolitik

I Lavoie & Stockhammer (2013) præsenteres sammenhængen mellem efterspørgselsregimet og fordelingspolitikken til at forklare vigtigheden i at forstå efterspørgselsregimet i et land. I lighed med Post-Keynesiansk traditioner er økonomien efterspørgselsstyret på såvel kort sigt som langt sigt, hvorfor økonomierne ikke antages at være begrænset af udbudsrestriktioner.³

I fremstillingen hos Lavoie & Stockhammer (2013) opdeles fordelingspolitikken i to forskellige kategorier: pro-kapital fordelingspolitik og pro-arbejder fordelingspolitik. Pro-kapital fordelingspolitik resulterer i et langsigtet fald i lønandelen og karakteriseres gennem politikker, der promoverer arbejdsmarkeds- og lønfleksibilitet, fx svagere central forhandlingsstyrke, fagforeninger, og lavere minimumsløn. Tiltag som lavere skat på kapitalindkomst og lavere virksomhedsskat kan ligeledes identificeres som pro-kapitale tiltag. En pro-arbejder fordelingspolitik, på den anden side, er kendetegnet ved en langsigtet stigning i lønandelen, hvilket opnås gennem fokus på en styrkelse af velfærdsstaten, arbejdsmarkedsinstitutioner, fagforeninger, samt centrale lønforhandlinger. Derudover anbefales højere velfærdsydelser, fx dagpenge osv. i en pro-arbejder fordelingspolitik.

Føres en pro-arbejder fordelingspolitik i en løn-dreven økonomi, vil det resultere i et stabilt vækstregime, idet en større del af indkomsten tilfalder lønmodtagerne. Da økonomien er defineret som løndreven, betyder dette, at en stigning i forbruget som følge af stigningen i lønandelen overstiger de negative effekter på investeringerne og nettoeksporten.

Omvendt vil en pro-kapital fordelingspolitik i en løn-dreven økonomi medføre et ustabil regime, hvor indkomsterne fordeles væk fra lønmodtagere mod kapitalejere. I dette scenarie vil den økonomiske vækst stagnere, medmindre eksterne vækstmotorer stimulerer økonomien. Der nævnes normalt tre eksterne vækstmotorer: i) låntagning i den private sektor med henblik på at finansiere forbrug og investeringsgoder, ii) låntagning i udlandet, samt iii) låntagning i den offentlige sektor til at finansiere underskud på den offentlige balance. Ingen af de tre vækstmotorer kan dog anses som værende holdbare, hvorfor væksten må vurderes værende uholdbar over tid.

Er økonomien derimod drevet af profit, vil en pro-kapital fordelingspolitik i en profit-dreven økonomi resultere i et stabilt vækstregime, eftersom indkomsten vil omfordeles og kanaliseres over mod investeringerne og gennem en øget konkurrenceevne. Stigningen i investeringerne og nettoeksporten vil således overstige faldet i forbruget. Er fordelingspolitikken i stedet rettet mod at forbedre vilkårene for arbejderne ved fx at øge reallønnen, vil vækstregimet være ustabil og ende i en afmatning af økonomien, medmindre de føromtalte eksterne vækstmotorer træder til.

Disse konklusioner fra den Post-Keynesianske litteratur, kan således opsummeres i nedenstående tabel 2:

Tabel 2: Vækstregime og fordelingspolitik

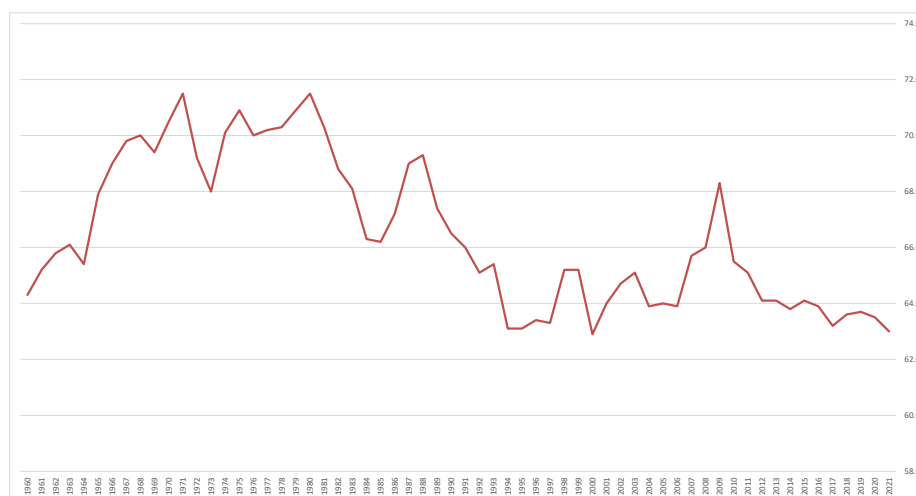
	Pro-kapital	Pro-arbejder
Løn-dreven	Stagnation eller eksterne vækstmotorer	Stabilt vækstregime
Profit-dreven	Stabilt vækstregime	Ustabilt regime eller eksterne vækstmotorer

I henhold til ovenstående medfører dette en klar opfattelse af, at såfremt man kan fastslå efterspørgsels- og vækstregime, så kan man ligeledes evaluere effekten af fremtidige politiske tiltag. I følgende afsnit undersøges validiteten af dette argument.

Vækstregimet i Danmark

Som skrevet tidligere, har den danske økonomi været vidne til et skred i den funktionelle indkomstfordeling, hvor perioden fra 1960-1980 var kendetegnet ved en stigning i lønandelen fra ca. 64 % til 72 % (og et dermed tilsvarende fald i profitandelen). Omvendt, har perioden siden 1980 været kendetegnet ved den modsatte udvikling, hvor lønandelen er faldet fra 72 % til 63 %.

Figure 1: Den tilpassede lønandel i Danmark, 1960-2021

kilde: AMECO

Hvordan dette skred har påvirket den danske økonomi afhænger, som redegjort for i tidligere afsnit, af efterspørgselsregimet i Danmark. De empiriske analyser foretaget med henblik på at bestemme efterspørgselsregimet for den danske økonomi er meget få og giver ikke noget entydigt resultat. I et tværnationalt studie af Onaran & Obst (2016) identificeres den danske økonomi som værende profit-dreven for perioden 1960-2013, idet den ekspansive effekt ved en stigning i profitandelen på investering og nettoeksport overstiger den negative effekt på forbruget. I Oyvat et al. (2017)

anvendes samme data (dog for perioden 1964-2011) til at undersøge sammenhængen mellem lønandelen og BNP. Her karakteriseres den danske økonomi ligeledes som profit-dreven. På den anden side, karakteriseres den danske økonomi som værende løn-dreven hos såvel Obst et al. (2017) som Naastepad & Storm (2012). I Obst et al. (2017) anvendes samme data og metode som i Onaran & Obst (2016), dog med den tilføjelse af en offentlig sektor, hvorved skattebetaling integreres i analysen. Ved at tilføje skattebetaling, forstærkes den negative effekt på forbruget ved en stigning i profit-andelen, hvilket medfører, at økonomien skifter fra profit-dreven til løn-dreven. I Naastepad & Storm (2012) anvendes data for perioden 1960-2000, der peger i retningen af, at Danmark kan karakteriseres som løn-dreven. I et nyt studie baseret på historiske databaser finder Bengtson & Stockhammer (2021) at Danmark er løn-dreven for perioden 1900 – 2010. Fokuseres der udelukkende på perioden efter 2. verdenskrig er økonomien ligeledes løn-dreven.

Baseret på denne gennemgang af den aktuelle litteratur er der således ikke opnået konsensus om vækstregimet i Danmark. At dette ikke kun er tilfældet for de empiriske studier for Danmark, men et mere generelt træk ved litteraturen påpeges af Blecker (2017), hvori det fastslås, at der for de fleste lande endnu ikke er opnået konsensus vedrørende vækstregimet.

Som påpeget af bl.a. Skott (2017), Blecker (2016) og Heise (2020), så kan der stilles spørgsmål ved såvel metoden som analysen, og dermed hvorvidt diskussionen er så relevant, som den i første omgang bliver anset for at være. I forhold til metoden, så vil den valgte metode medføre, at korrelationer mellem indkomstfordelingen og økonomisk vækst baseret på 'reduced-form' udtryk, vil afhænge af de underlæggende stød til økonomien, som påvirker såvel indkomstfordelingen som den økonomiske aktivitet. Dette bevirker, at for nogle typer af stød, vil korrelationen være negativ, mens den for andre typer af stød kan være positiv. At basere konklusioner udelukkende på baggrund af sammenhængen mellem indkomstfordelingen og den økonomiske aktivitet giver derfor ikke et tilstrækkeligt billede. Af denne årsag, kan angivelsen af vækstregimet være følsom overfor valget af de underlæggende stød. (Blecker 2016 og Skott 2017)

I forhold til selve analysen, fremføres ofte svagheden ved at anse fordelingen af indkomst som værende eksogen bestemt. Dette betyder, at mens ændringer i indkomstfordelingen påvirker den økonomiske aktivitet, så fjernes alle feedback-mekanismer, fx hvordan ændringer i efterspørgslen påvirker fordelingen af indkomst. I forlængelse af dette, medfører valget om at holde indkomstfordelingen eksogen, at det ikke er muligt at forklare de underlæggende årsager til ændringer i indkomstfordeling og hvorledes forskellige stød påvirker såvel indkomstfordelingen som den økonomiske aktivitet, som påpeget af bl.a. Bengtson & Stockhammer (2021). Ved at ignorere udbudssiden, herunder fx arbejdsmarkedet fjernes ligeledes muligheden for at undersøge relevante feedback-mekanismer mellem arbejdsmarkedet og relevante variable.

Disse mangler i analyserne fører til, at bl.a. Heise (2020) stiller spørgsmålstegn ved, hvorvidt hele forskningen i vækstregimer reelt har bidraget til at skabe øget forståelse for linket mellem indkomstfordeling og økonomisk aktivitet.

I næste afsnit præsenteres en model, der forsøger at tage kritikken seriøst ved at anvende en metode, der integrerer flere af de nævnte kritikpunkter, hvilket åbner op for en anden form for analyse.

En model for vækst og fordeling

I dette afsnit opstilles en Post-Keynesiansk model for vækst og fordeling⁴. Modellen er estimeret på baggrund af dansk data for perioden 2005q1-2020q1.

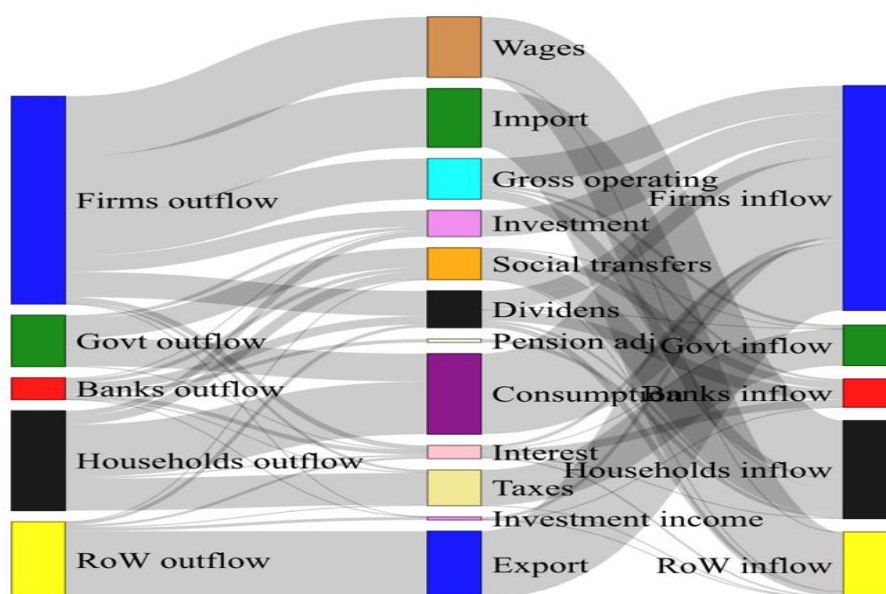
Modellen er opstillet med henblik på at illustrere en lille åben økonomi med fast valutakurs, hvor der gøres brug af antagelsen om at den lille åbne økonomi ikke påvirker udviklingen i resten af verden, bl.a. den økonomiske aktivitet i resten af verden, udenlandske renter og priser i resten af verden, idet disse forhold er eksogent givne.

Økonomien opdeles i fem institutionelle sektorer: virksomheder, finansielle virksomheder, offentlige sektor, husholdninger og udlandet. Antallet af finansielle aktiver er aggregeret til fem aktiver: rentebærende aktiver, obligationer, lån, aktier og forsikringer/pension.⁵

Beholdningen af fysiske aktiver antages aggregeret i to kategorier: bygninger og boliger, samt udstyr.⁶

De vigtigste bevægelser i den reale side af økonomien kan præsenteres i nedenstående figur 2 på næste side.

Figur 2: Transaktioner i Danmark 2020k1

Af ovenstående ses en række forsimplede antagelser i modellen:

i) Al produktionen finder sted hos virksomheder, hvorfor produktionsskatter, direkte som indirekte, betales fra denne sektor. ii) Virksomhederne ansætter og aflønner hjemlig og udenlandsk arbejdskraft. iii) Alle sektorer betaler indkomstskatter til den offentlige sektor. iv) Sociale bidrag betales af husholdningerne til henholdsvis staten og finansielle virksomheder, mens sociale overførsler betales den modsatte vej.

I den finansielle side af økonomien afdækkes de enkelte sektorer allokering af finansielle formue og finansieringsbehov. Rentebærende aktiver optræder som et passiv for de finansielle virksomheder, men som et aktiv for de resterende fire sektorer. Obligationer opdeles i hjemlige og udenlandske obligationer, hvor den hjemlige finansielle sektor agerer mellemmand og clearer det samlede obligationsmarked. Lån

optræder som et aktiv for de finansielle virksomheder og et passiv for de resterende sektorer.

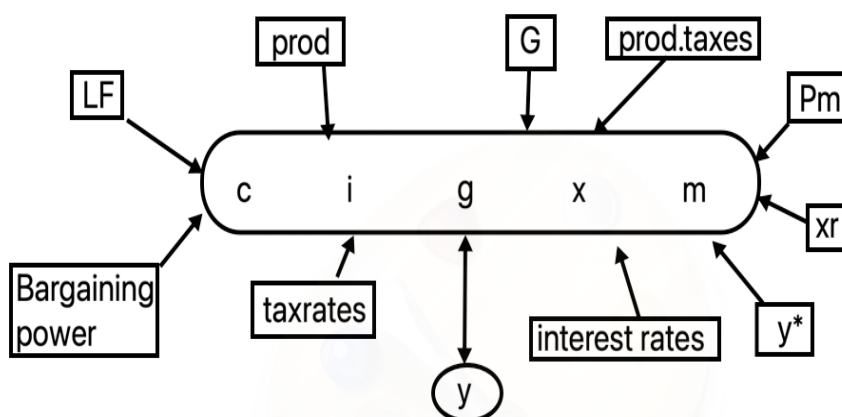
I henhold til Post-Keynesiansk teori, anvendes ingen form for kreditrationering og clearing af de finansielle markeder er derfor efterspørgseldrevne.

Den reale side af økonomien er ligeledes efterspørgseldreven, dog med den vigtige ændring, at der introduceres udbudsrestriktioner på arbejdsmarkedet, hvor niveauet for ledighed er så lavt, at ændringer i ledigheden påvirker lønfastsættelsen og dermed også prisfastsættelsen.

De vigtige mekanismer i modellen kan illustreres ved at fokusere på de enkelte efterspørgselskomponenter.

Som illustreret i figur 3 optræder variable i en boks eksogent i modellen, mens den samlede efterspørgsel i økonomien bestemmes endogent, som illustreret ved cirklen. Pilene angiver kausalitet mellem de forbundne variable.

Figur 3: Model

kilde: Egen fremstilling

Som i standard keynesianske teori bestemmes forbruget ud fra den disponible indkomst og formuen.

Den primære kilde til forbrug er disponibel indkomst⁷, hvilket er bestemt af lønninger, sociale netto transferinger, kapital indkomst og skatter. Lønningerne bestemmes af fagforeningernes forhandlingsstyrke, ledighedsraten og priserne. Niveauet for ledigheden bestemmes ud fra arbejdsstyrken og den økonomiske aktivitet. Priserne

bestemmes som mark-up over importpriserne og enhedsomkostningerne (forholdet mellem lønninger og produktivitet)

Akkumuleringen af fysisk kapital antager som nævnt to forskellige former: bygninger og boliger, samt udstyr. Husholdningernes investeringer er bestemt af disponible indkomst, samt forhold mellem boligpriser og konstruktionspriser, mens virksomhedernes investeringslyst er bestemt af profitandelen, kapacitetsudnyttelsesgraden samt Tobins' q .

I modsætningen til analyserne nævnt i litteraturgennemgangen, så bestemmes profitandelen gennem lønninger, priser, produktivitet samt indirekte skatter, hvormed den funktionelle indkomstfordeling bestemmes endogent i modellen.

Internationale handel følger standard økonomisk teori, hvor eksporten bestemmes af den økonomiske aktivitet i resten af verdens samt den reale valutakurs, mens niveauet for import bestemmes af den hjemlige økonomiske aktivitet og den reale valutakurs.

Med udgangspunkt i ovenstående struktur og antagelser opstilles en fuldt estimeret model for den danske økonomi. Den aktuelle model afviger således fra den eksisterende litteratur på flere fronter: Først, ved at endogenisere fordelingen af indkomsten, åbnes der op for flere relevante feedback mekanismer mellem den samlede efterspørgsel og fordelingen af indkomst. Dette giver muligheden for at undersøge, hvordan forskellige tiltag kan påvirke indkomstfordelingen, som efterspurgt hos Bengtson & Stockhammer (2021) og Skott (2017). Ved at integrere fysiske såvel som finansielle aktiver i analysen adskiller analysen sig ligeledes fra den klassiske flow-analyse i Post-Keynesiansk litteratur, hvilket åbner op for en stock-flow-norm styret adfærd, som påpeget af Godley & Lavoie (2007). For det tredje integreres arbejdsudbuddet og muligheden for restriktioner på arbejdsmarkedet i modellen, hvilket muliggør interaktion mellem arbejdsmarkedet og varemarkedet. Endelig anvendes en dynamisk model i stedet for en statisk model, hvilket åbner op for mulighed for at undersøge såvel kortsigtede som langsigtede effekter af forskellige stød til økonomien.

Analyse og diskussion

I de eksisterende analyser fokuseres på hvorledes en eksogen ændring i den funktionelle indkomstfordeling, fx en ændring i profitandelen, påvirker den økonomiske aktivitet. Eftersom indkomstfordelingen i nærværende model er endogen, opstår muligheden for at undersøge en lang række underlæggende stød, der kan påvirke indkomstfordelingen. Hypotesen om, at indkomstfordelingen ikke i sig selv er et politisk redskab kan således undersøges nærmere.

I henhold til ovenstående figur 3 undersøges effekten af en række stød, der forventes at påvirke indkomstfordelingen og/eller den økonomiske aktivitet.

De 7 relevante stød til økonomien er i) et fald i skattesatsen på løn og overførsler, ii) et fald i skattesatsen på profitter, iii) et fald i de indirekte skatter, iv) en stigning i det offentlige forbrug, v) en stigning i produktiviteten, vi) en stigning i fagforeningernes forhandlingsstyrke samt vii) et fald i deltagelsesraten i arbejdsstyrken.

De fire første tiltag kan anskues som politiske tiltag, mens de tre sidste er af strukturelle/institutionelle karakter.

Analysen foretages kontra-faktisk, idet det undersøges, hvorledes udviklingen i den danske økonomi i perioden 2014 og frem ville være blevet påvirket af hvert af de ovennævnte 7 stød. Denne fremgangsmåde er ikke uproblematisk, da de forskellige stød i sig selv, kunne have medført ændringer i forudsætningerne bag baseline-scenariet. Denne pointe medfører, at resultaterne af de forskellige scenarier skal tolkes med varsomhed. I nærværende analyse, hvor formålet er at påvise, at forskellige stød, påvirker centrale endogene variable på forskellig vis, vurderes nævnte svaghed dog ikke at undergrave analysens validitet i bekymrende grad.

Med udgangspunkt i opbygningen af nationalregnskabet, bør det forventes, at de to nævnte skattereduktioner i indkomst/formueskatten ikke påvirker indkomstfordelingen direkte, idet de initialt udelukkende påvirker den sekundære fordeling af indkomsten. Effekten fra ovenstående stød vil herefter kunne påvirke indkomstfordelingen via mekanismerne diskuteret ovenfor. Det samme er tilfældet med stigningen i det offentlige forbrug, som ligeledes ikke bør påvirke fordelingen af den primære indkomst i økonomien i første omgang, men først gennem forskellige endogene mekanismer. Anderledes ser det ud med ændringen i produktionsskatter, som direkte påvirker den primære fordeling af indkomsten og dermed medfører et fald i lønandelen.

De tre sidste stød udgør i sig selv en del af ovenstående nævnte mekanismer, hvor stigningen i produktiviteten ved uændret aktivitet bør medføre et fald i beskæftigelsen og dermed et fald i lønandelen. Den højere forhandlingsstyrke fra fagforeningernes side, er dog forventet at medføre en stigning i lønandelen på såvel kort sigt som langt sigt. Afslutningsvist bør den lavere deltagelse i arbejdsudbuddet ikke påvirke lønandelen på kort sigt, mens det på lang sigt bør påvirke lønandelen positivt via højere beskæftigelse.

I nedenstående tabel 3 illustreres såvel de kortsigtede som langsigtede effekter på såvel lønandelen som det angivne regime på baggrund af analyserne⁸.

I forhold til de fire politiske stød til modellen, påvirkes lønandelen kun på kort sigt ved sænkningen i produktionsskatterne, hvor en sænkning af skatterne og afgifterne sænker lønandelen. Dette skyldes, at sænkningen i produktionsskatten øger bruttofaktorindkomsten, hvilket på grund af bl.a. træghed i lønninger, medfører et relativt

fald i den del af de samlede indkomster, der går til aflønning af ansatte. Som redegjort for i ovenstående forventninger til resultaterne påvirkes lønandelen ikke ved hverken sænkningen i indkomst- og formueskatterne eller stigningen i det offentlige forbrug, eftersom disse stød ikke påvirker allokeringen af primær indkomst, men i stedet fordelingen af den sekundære indkomst.

Over tid forøges lønandelen som følge af et fald i skattesatsen for indkomsten fra løn og overførsler, samt en stigning i det offentlige forbrug. Dette forklares i modellen i begge tilfælde gennem en stigning i såvel reallønnen som beskæftigelsen, hvorfor den samlede aflønning af ansatte vokser relativt til den samlede faktorindkomst og dermed øges lønandelen. Stigningen i reallønnen og beskæftigelse er mindre som følge af en lavere skattesats for profit og formueindkomst, hvilket forklares gennem den lavere forbrugstilbøjelighed ud af denne type indkomst og dermed mindre effekt på den samlede økonomiske aktivitet. Reduktionen i produktionskatter og afgifter har samme effekt på længere sigt, som det har på kort sigt, idet væksten i den samlede aflønning af ansatte vokser med lavere takst end bruttofaktorindkomsterne, som følge af den positive effekt på den økonomiske aktivitet.

Tabel 3: Resultater fra scenarier

Stød	Lønandel		Regime	
	Kort sigt	Langt sigt	Kort sigt	Langt sigt
Fald i skattesatsen for løn og overførsler	0	+	?	Løndreven efterspørgsel og vækst
Fald i skattesatsen for profit og formueindkomst	0	0	?	?
Stigning i G	0	+	?	Løndreven efterspørgsel og profitdrevne vækst
Fald i indirekte skatter	-	-	Profitdreven vækst og uklar efterspørgsel	Løndreven efterspørgsel og profitdrevne vækst
Stigning i produktiviteten	-	-	Profitdreven vækst og efterspørgsel	Løndreven efterspørgsel og profitdrevne vækst
Stigning i fagforeningernes forhandlingsstyrke	+	+	?	Løndreven efterspørgsel og profitdrevne vækst

Fald i deltagelsesraten	0	+	?	Løndreven efterspørgsel og profitdrevne vækst
--------------------------------	---	---	---	---

For de tre strukturelle/institutionelle stød til økonomi er resultaterne mere blandede. En stigning i produktiviteten medfører et fald i lønandelen. På kort sigt påvirkes allokeringen af den primære indkomst, idet stigningen i produktiviteten overstiger stigningen i den økonomiske aktivitet, hvorfor beskæftigelsen og dermed den samlede aflønning af ansatte falder relativt til bruttofaktoriindkomsten. Selvom den økonomiske aktivitet påvirkes positivt over tid, generer dette ikke en relativ stigning i den samlede lønsum, hvilket bevirker at lønandelen ligeledes falder over tid. Den højere forhandlingsstyrke fra fagforeningernes side medfører højere realløn, hvilket påvirker allokeringen af den primære indkomst, idet en større andel af den samlede faktoriindkomster går til aflønning af ansatte. Eftersom husholdninger sparer en del af deres ekstra indkomst op, øges den samlede lønindkomst relativt til den samlede faktoriindkomst over tid, hvilket bevirker, at lønandelen forøges på både kort sigt og langt sigt. En lavere deltagelse i arbejdsudbuddet påvirker ikke den primære indkomstfordeling på kort sigt, hvorfor lønandelen ikke påvirkes af dette tiltag. På sigt medfører et fald i deltagelsesraten en højere realløn, som følge af den lavere ledighedsrate. Den højere realløn påvirker forbruget og dermed den samlede økonomiske aktivitet positivt via forskellige forstærkningsmekanismer. Kombinationen af højere realløn og højere beskæftigelse påvirker lønandelen positiv over tid.

I forhold til linket mellem indkomstfordelingen og vækstregimet er resultaterne meget blandede. På kort sigt findes der ikke noget entydigt resultat for de fleste stød, dog med undtagelse af faldet i indirekte skatter og stigningen i produktiviteten, som begge peger i retningen af, at væksten i Danmark er profit-dreven. De to resultater afviger dog med hensyn til efterspørgselsregimet, hvor stigningen i produktiviteten angiver en profitdreven efterspørgsel, mens efterspørgselsregimet ikke kan entydigt bestemmes i tilfældet af et fald i de indirekte skatter.

På langt sigt er resultaterne dog mere entydige, idet de fleste resultater peger i retningen af et løndrevent efterspørgselsregime og profitdrevent vækstregime. Det svarer til, hvad Hein (2014) angiver som et mellemliggende regime, der hverken er entydigt løndreven eller profit-dreven.

Afviselserne fra dette resultat findes dog i forbindelse med et fald i henholdsvis skattesatsen for profitter og kapitalindkomst, samt skattesatsen lønindkomst og overførselsindkomster, hvor vækstregimet defineres som værende løndreven i sidstnævnte, mens resultatet er uklart ved førstnævnte.

På baggrund af ovenstående ser det derfor ud til, at kritikken fra blandt andet Skott (2017) og Blecker (2016) har sin berettigelse, både når det kommer til sondringen mellem resultaterne på kort sigt og langt sigt, samt i forhold til udelukkende at fokusere på kausaliteten fra indkomstfordelingen til efterspørgsel og dermed ignorere vigtige feedbackmekanismer i økonomien.

I den Post-Keynesianske litteratur anvendes vækstregimet ofte til at diskutere hvilken form for politik der bør føres, for at økonomien kan følge en holdbar vækststi. Dette illustreres hos Onaran & Obst (2016), hvor det fastslås, at eftersom de fleste europæiske økonomier karakteriseres som værende løndrevne, er en politik med fokus på løntilbageholdenhed ikke den mest fornuftige fordelingspolitik at følge. Årsagen til dette forklares i tabel 2, idet det vil skabe en stagnation i den europæiske økonomi som helhed, hvilket vil ramme de forskellige europæiske lande individuelt. På baggrund af nærværende analyse, kan det godt stilles spørgsmålstegn ved denne anbefaling: ikke fordi den er teoretisk inkonsistent, men fordi fastlæggelsen af vækstregimet er forbundet med store usikkerheder, som illustreret i det ovenstående. Derudover kan det argumenteres, at distinktionen pro-kapital og pro-arbejdskraft ikke er tilstrækkelig detaljeret. I Lavoie & Stockhammer (2013) præsenteres en pro-arbejdskraft politik som værende en politik, der på længere sigt øger reallønnen og dermed lønandelen. Som illustreret i tabel 3, er det dog ikke uden betydning, hvorvidt lønandelen påvirkes via lavere skatter på lønindkomst eller forøget forhandlingsstyrke hos lønmodtagerne. Dette illustreres ligeledes i Byrialsen & Raza (2018), hvor effekten af et pro-arbejdskrafts tiltag (en stigning i dagpengesatsen) påvirkes af ændringer i institutionelle og strukturelle forhold, hvilket yderligere stiller spørgsmålstegn ved tanken om simple korrelationer mellem indkomstfordelingen og vækstregimet.

Kombineres ovenstående eksempler med resultaterne fra nærværende analyse peges der derfor i retningen af, at selvom forståelsen af sammenhængen mellem indkomstfordelingen, økonomisk aktivitet og fordelingspolitik er særdeles vigtig, så synes den ikke at blive behandlet til fulde i de eksisterende empiriske analyser. Derudover illustrerer analysens resultater tydeligt, at tanken om at definere en økonomi som værende enten profit-dreven eller løn-dreven, uden at tage højde for hverken karakteren af det underlæggende stød til økonomien eller tidshorisonten, er forbundet med stor usikkerhed.

Afrunding

Et stigende antal empiriske studier inden for Post-Keynesiansk makroøkonomi har undersøgt linket mellem indkomstfordeling og den økonomiske aktivitet med henblik på at fastlægge vækstregimet i en given økonomi. Resultaterne af disse analyser har dog for de fleste lande, herunder Danmark, givet uklare resultater. Der kan stilles spørgsmålstegn ved den nuværende fremgangsmåde af flere årsager: For det første anfægtes selve metoden, hvorved den empiriske analyse foretages. For det andet, stilles der spørgsmålstegn ved selve tanken om at karakterisere økonomier som

værende løndrevne eller profitdrevne. Endelig, stilles der spørgsmålstegn ved den manglende integration af udbudssiden i analysen. Nærværende analyse bidrager til litteraturen ved at undersøge vækstregimet i Danmark inden for rammerne af en estimeret makroøkonomisk model for den danske økonomi, der tager højde for flere mangler ved de aktuelle empiriske analyser og tillader integration af flere relevante feedback-mekanismer, herunder endogenisering af indkomstfordelingen og integrationen af arbejdsmarkedet i analysen. Analysens resultater viser, at effekten af underlæggende stød til økonomien ikke giver et entydigt billede af sammenhængen mellem ændringer i den funktionelle indkomstfordeling og vækstregimet, ligesom sammenhængen påvirkes, når resultaterne på kort sigt og længere sigt sammenlignes. Disse resultater understøtter således hypotesen om, at indkomstfordelingen ikke i sig selv er et politisk redskab, hvorfor effekten på den økonomiske aktivitet i højere grad afhænger af de underlæggende stød end af selve ændringerne i indkomstfordelingen.

Referencer

- Bengtsson, E., & Stockhammer, E. (2021). Wages, Income Distribution and- economic Growth: Long-Run Perspectives in Scandinavia, 1900–2010. *Review of Political Economy*, 33(4), 725-745.
- Bhaduri, A., & Marglin, S. (1990). Unemployment and the real wage: the economic basis for contesting political ideologies. *Cambridge journal of Economics*, 14(4), 375-393.
- Blecker, R. A. (2016). Wage-led versus profit-led demand regimes: the long and the short of it. *Review of Keynesian Economics*, 4(4), 373-390.
- Byrialsen, M. R. (2018). Post-Keynesianske Stock-flowkonsistente makroøkonomiske modeller—en introduktion. *Nationaløkonomisk tidsskrift*, 2018(1), 1-22.
- Byrialsen, M. R., & Raza, H. (2018). Macroeconomic effects of unemployment benefits in small open economies: a stock–flow consistent approach. *European Journal of Economics and Economic Policies: Intervention*, 15(3), 335-363.
- Byrialsen, M. R., Raza, H., & Valdecantos, S. (2022). QMDE: A Quarterly Empirical Model for the Danish Economy (No. 79-2022). IMK at the Hans Boeckler Foundation, Macroeconomic Policy Institute.
- Fazzari, S. M., Ferri, P., & Variato, A. M. (2020). Demand-led growth and accommodating supply. *Cambridge Journal of Economics*, 44(3), 583-605.
- Godley, W., & Lavoie, M. (2006). *Monetary economics: an integrated approach to credit, money, income, production and wealth*. Springer.
- Hein, E. (2014). *Distribution and growth after Keynes: A Post-Keynesian guide*. Edward Elgar Publishing.
- Lavoie, M. (2017). The origins and evolution of the debate on wage-led and profit-led regimes. *European Journal of Economics and Economic Policies: Intervention*, 14(2), 200-221.

- Lavoie, M., & Stockhammer, E. (2013). Wage-led growth: Concept, theories and policies. In *Wage-led growth* (pp. 13-39). Palgrave Macmillan, London.
- Marglin, S. A., & Bhaduri, A. (1991). Profit squeeze and Keynesian theory. In *Nicholas Kaldor and Mainstream Economics* (pp. 123-163). Palgrave Macmillan, London.
- Nikiforos, M. (2016). Distribution-led growth in the long run. *Review of Keynesian Economics*, 4(4), 391-408.
- Obst, T., Onaran, O., & Nikolaidi, M. (2016). A post Kaleckian analysis of the effect of income distribution, public spending and taxes on growth, investment, and budget balance: the case of Europe. *Greenwich Papers in Political Economy*.
- Onaran, O., & Obst, T. (2016). Wage-led growth in the EU15 member-states: the effects of income distribution on growth, investment, trade balance and inflation. *Cambridge Journal of Economics*, 40(6), 1517-1551.
- Oyvatt, C., Öztunalı, O., & Elgin, C. (2020). Wage-led versus profit-led demand: a comprehensive empirical analysis. *Metroeconomica*, 71(3), 458-486.
- Ricardo, D. (1817). *The works and correspondence of David Ricardo, Vol. 1: Principles of political economy and taxation*. Online Library of Liberty.
- Skott, P. (2017). Weaknesses of 'wage-led growth'. *Review of Keynesian Economics*, 5(3), 336-359.
- Storm, S., & Naastepad, C. W. M. (2012). *Macroeconomics beyond the NAIRU*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Slutnoter

- 1) I stort set alle empiriske analyser ses der bort fra hvordan den offentlige efterspørgsel (forbrug og investering) påvirkes af ændringer i indkomstfordelingen. Dette begrundes med, at den offentlige efterspørgsel bestemmes fra politisk side og derfor ikke umiddelbart er afhængig af indkomstfordelingen (Lavoie & Stockhammer 2013).
- 2) En vigtig bemærkning i denne forbindelse er imidlertid, at i langt størstedelen af de empiriske analyser antages indkomstfordelingen at påvirke efterspørgslen, mens efterspørgslen ikke påvirker indkomstfordelingen. Dette er en klar svaghed ved analyserne, da en række centrale feedback mekanismer dermed udlades af analyserne.
- 3) Denne antagelse om, at økonomien altid opererer i situationer, hvor der er ledig kapacitet, møder kritik internt blandt flere Post-Keynesianere (Skott 2017, Faz-zari 2020 og Byrialsen & Raza 2018).
- 4) En teoretisk beskrivelse af denne modeltype kan findes i Byrialsen (2018).
- 5) Renter på rentebærende aktiver, lån, obligationer såvel som dividender og indkomster relateret til forsikringer antages eksogen bestemt i denne analyse.
- 6) En nærmere beskrivelse af disse aggregeringer kan findes i Byrialsen, Raza & Valdecantos 2022.

- 7) I modellen antages forskellig forbrugstilbøjelighed ud af lønindkomst og sociale transferinger på den ene side og profit/kapitalindkomst på den anden side.
- 8) Ved angivelsen af '+' er effekten positiv, '-' negativ, mens '0' angiver uændret effekt.

Fred i vor tid – i Ukraine

Af Hans Åge

"Dog fred er ej det bedste, men at man noget vil" - en sandhed med modifikationer, for det afhænger fuldstændig af, hvad alternativerne er til fred, og hvad det er, man vil. Bjørnstjerne Bjørnson havde kulturelt og verbalt "rabalder" i tankerne. I Ukraine er det krigens rædsler, død og ødelæggelse. Alligevel udtrykker dette den altdominerende holdning til krigen i Ukraine. Og hvad er det så, man vil?

Krigshjælpen til Ukraine begrundes med ét vigtigt princip, som man har stirret sig blind på, nemlig at internationalt anerkendte statsgrænser er folkeretsligt ukrænkelige. Krav om granserevisioner og da især militære grænsekrænkelser, uanset hvor tilfældige og meningsløse grænserne er, er helligbrøde, som overtrumfer alle andre hensyn, som omstyrter verdensordenens fundament, som fører til kaos og krig, og som berettiger imødegåelse med alle midler. Alle andre overvejelser er blevet fortrængt, herunder den vigtigste, hvordan krigen kan bringes til ophør. Den eneste mulighed for krigsafslutning, som er på tale, er den både uvisse og risikable, som består i Ruslands militære nederlag.

Det begyndte med Krim-anneksionen. Alle ved, at der skete en russisk besættelse af Krim i 2014, og det gentages dagligt. Mange ved også, at Krim blev overført fra Rusland til Ukraine i 1954. Men det er lykkedes i otte år at holde befolkningen svævende i uvidenhed, så at det ikke er almindeligt kendt, at befolkningen på Krim er russisksindet, at der bor 60% russere, 25% ukrainere på Krim, at der var et folkeligt ønske om tilslutning til Rusland også før anneksionen, som bl.a. kom til udtryk ved en folkeafstemning tilbage i sovjettiden i 1991, og at uafhængige, vestlige meningsmålinger senere viste overvældende tilslutning til anneksionen i alle befolkningsgrupper. I stedet for at tale om en russisk besættelse er det mere dækkende at bruge Gorbatsjovs betegnelse: en genforening.

Overdragelsen i 1954 var ikke befolkningens ønske. Man har set den som Khrusjtjovs personlige gave og gestus til det krigshærgede Ukraine, idet han selv var ukrainer, eller som en rent praktisk, administrativ foranstaltning, idet Krim får vand og el fra Ukraine. Den sovjetiske nationalitetspolitik har nok også spillet ind; de talrige nationale mindretal blev ikke undertrykt, i hvert fald langt fra konsekvent, men national heterogenitet i mindretalsområderne blev tilstræbt. Overførslen af en betydelig russisk befolkningsgruppe til Ukraine kunne således tjene til at dæmme op for ukrainsk nationalisme og fremme langsigtet russificering. Der bor omkring 25 millioner russere uden for Rusland, heraf anslået 8 millioner i Ukraine, men Rusland har hidtil været tilbageholdende med krav om granserevisioner, således angående Narva i Estland ved den russiske grænse, som er 90% russisk; den estiske befolkning blev fordrevet i slutningen af anden verdenskrig efter at have gjort fælles sag med de tyske tropper og fik ikke tilladelse til at vende tilbage. Men der er heller ikke mig bekendt noget ønske i Narva om indlemmelse i moderlandet; indlemmelse i EU-Nato er

forståeligt nok mere tillokkende. Hvis Rusland som i sovjettiden har formodet, at store, russiske befolkningsgrupper i nabolandene ville garantere politisk forståelse med Rusland, har man åbenbart forregnet sig. EU-Nato har jo den oplagte retfærdiggørelse af sine udvidelser, at de pågældende lande gør det frivilligt, selv om det hører med til billedet, at de store russiske mindretal diskrimineres mere eller mindre hårdhændet. I Letland er godt en tredjedel russisksproget, men russisk er ikke officielt sprog hverken i Letland eller i EU, og mange russere taler lettisk, hvilket er en betingelse for at opnå statsborgerskab.

EU-Nato for frem efter genforeningen med Krim i 2014 med sanktioner og fordømmelse og har sammen med Ukraines regering og folkestemningen i Vesten blankt afvist enhver forhandling om Ruslands vitale nationalitets- og sikkerhedsinteresser. Man har glemt, at grænserevisioner kan være berettigede og fredsbevarende som i Danmark i 1920, hvor genforeningen blev gennemtvunget militært med Tysklands nederlag i 1918 og banede vejen for stabilitet og de nuværende venskabelige relationer mellem tysk og dansk i grænselandet. I Ukraine er grænserevisioner en nødvendig betingelse for varig fred.

Der anføres også et andet princip som begrundelse for våbenleverancerne til Ukraine, nemlig kampen for demokrati, menneskerettigheder og national selvbestemmelse, men dette er ikke afgørende. For det første er det ikke vitalt for EU-Nato, hvilket kendsgerningerne viser: USA's mange folkeretskrænkelser og alliancer med tvivlsomme regimer; negligeringen af de russisksindedes rettigheder i Ukraine og på Krim; EU's ligegyldighed over for den catalanske nations ønsker om selvbestemmelse, som blev afvist med magt af den spanske regering i 2017; Tysklands og Frankrigs passive accept af Ukraines udtrykkelige undsigelse af Minsk2-aftalen, indgået af Ukraine, Rusland, OSCE, Tyskland og Frankrig i 2015, som bl.a. skulle sikre mindretalsrettigheder.

For det andet er regimet i Ukraine ikke demokratisk. Siden det amerikansk støttede kup i 2014 er den russiske befolkning, ca. 20%, dvs. 8 mio. af den samlede befolkning på 44 mio. blevet diskrimineret. Det samme gælder rumænske, ungarske og andre mindre grupper, som også tvangsukrainiseres. Russisk sprog og litteratur undertrykkes, selv om russisk er dagligsprog også for mange ukrainsksindede; mange taler både ukrainsk og russisk, som er nært beslægtede med 60% af ordforrådet fælles. Sted- og vejnavne ændres, historiebøger omskrives, og russisksindede partier og organisationer er forbudt. En demonstration mod sproglovgivningen i det russisksprogede Odessa i maj 2014 endte i en massakre med 48 dræbte efter indsættelse af Azov-militser.

Der skal ikke megen afvigelse fra regeringens linje til, før det udløser anklager for landsforræderi. Det Ukrainske Nationale Sikkerhedsråd har anbragt fire anerkendte danske samfundsforskere på sin sorte liste (sammen med bl.a. Henry Kissinger og John Mearsheimer) for at udsprede russisk propaganda og har anmodet om sanktioner og retsforfølgelse. Det har Folkeuniversitetet i København taget til følge, idet én af de fire, Jens Jørgen Nielsen, har undervist på Folkeuniversitetet i en årrække, men

det er nu stoppet begrundet med, at han er "politiserende" og "støttende" over for invasionen i Ukraine. Inden det kom så vidt, nedlagde tre af de fem medlemmer af Folkeuniversitetets bestyrelse deres hverv med en erklæring om, at dette var uden sammenhæng med den aktuelle sag, hvorpå afskedigelsen blev effektueret af de to resterende medlemmer, deriblandt Jes Stein Pedersen, litteraturredaktør på *Politiken*, for hvilket dagblad Jens Jørgen Nielsen var Moskva-korrespondent i 1990'erne. Betegnende for folkestemningen havde tre andre anerkendte forskere tidligere forladt Folkeuniversitetet i protest mod Jens Jørgen Nielsen. Det er alt sammen surrealistisk, når man læser, hvad Jens Jørgen Nielsen har skrevet, for det er sagligt, veldokumenteret, sobert og uhyre kompetent.

Ligeledes begrundet med uspecificerede anklager for at udsprede russisk propaganda blev presseakkrediteringen for DRs korrespondent i Ukraine, Matilde Kimer, inddraget af de ukrainske myndigheder i august 2022, som det også skete for andre udenlandske journalister. Efter dansk diplomatisk pres blev inddragelsen annulleret i januar 2023. Men truslerne virker fortsat og bedst, når de er uspecifikke, idet konkretiseringen overlades til ofrenes fantasi – *pour encourager les autres* ("for at opmuntre de øvrige", Voltaire: *Candide*).

Disse træk ved det ukrainske styre sammenfattes af Henrik Kaufholz (i *Politiken* 15.1.2023) til den karakteristik, at Ukraine er "et livligt demokrati". Samme udtryk, "a vibrant democracy", brugte den ukrainske udenrigsminister, Dmytro Kuleba, i *Deadline* i januar 2022. Demokrati betyder normalt noget med generelle politiske rettigheder og menneskerettigheder, mindretalsbeskyttelse, hæderlighed og lovmæssighed i forvaltning og retsvæsen, ytringsfrihed, rettigheder for nationale minoriteter. "Et livligt demokrati" er et nyt begreb i dansk, som betyder noget andet, vel nærmest det modsatte.

Den gængse opfattelse er, at Ukraine er en nation befolket af ukrainere, som demokratisk er enedes om at vende Rusland ryggen og søge mod Nato og EU som udtryk for "hele det ukrainske folks drømme og håb" (*Politiken*, 12.12.2022). Forhistorien og situationen fremstilles fortegnet og propagandistisk af de store medier, inkl. dronningens nytårstale, og af vore politikere, inkl. Enhedslistens. Andre, mere nuancerede og dokumenterede oplysninger såvel som andre synspunkter er tilgængelige, fortrinsvis hvis man søger de ydmyge steder. (1)

Et mere realistisk billede er, at Ukraine fra gammel tid har været og stadig er dybt splittet i en østlig halvdel, som er orienteret mod Rusland, og en vestlig, som ønsker en nærmere tilknytning til Vesteuropa uden brud med Rusland. Disse to politiske linjer har haft indflydelse på skift siden 1991 i et korrupt samspil med rivaliserende, magtfulde, ofte bevæbnede oligarker. Zelenskyj blev valgt i 2019 på et program om fred og forståelse med Rusland; men i starten af 2021 tilsluttede ham sig ønsket om Nato-medlemskab. Dertil kommer den russisksindede, sydøstlige befolkningsgruppe på omkring 8 millioner. Og endelig er der en stærkt højrenationalistisk, vestukrainsk befolkningsgruppe med rod i 30'ernes selvstændighedsbevægelse, som ønsker at

bryde alle bånd til Rusland, som hylder den højreradikale, fascistisk inspirerede Stepan Bandera som frihedshelt, hvis fødselsdag været national fridag siden 2018, og som er villig til krig for en ukrainsk stat omfattende Krim og de øvrige sydøstlige, russiske områder. Den ukrainske regering repræsenterer denne højrenationalisme. Hvad befolkningen i Ukraine mener i dag, er ikke til at sige, idet afvigelser fra regeringens linje er forbudt.

Det er lykkedes dette regime at spille to stormagter ud mod hinanden og blive omfavnet som demokratiets fortrøst af et stort FN-flertal, som støtter sanktionerne mod Rusland, men dog ikke repræsenterer mere end 20% af verdens befolkning. Hvem skulle have troet det? De må virkelig gnide sig i øjnene (og i hænderne) i den ukrainske regering.

EU-Nato har fortsat sin støtte til det højrenationalistiske styre og den militære opbygning. Ukraine er ikke med i Nato, men Nato er med i Ukraine (med Jens Jørgen Niensens ord). EU-Nato har afvist seriøse forhandlinger med Rusland om en fælles europæisk sikkerhedsordning og om vitale og legitime russiske nationalitets- og sikkerhedsinteresser i Ukraine og på Krim.

Ukraine kan sammenlignes med Slesvig-Holsten i 1848, hvor den tyske del af det multinationale Danmark ønskede løsrivelse og ville tage en del af den danske nation (Nordslesvig) med. På samme måde glider Ukraine bort fra Rusland sammen med en del af den russiske nation, og de århundredgamle historiske, politiske, kulturelle, sproglige, økonomiske og familiemæssige bånd rives over.

Sammen med de tidligere Nato-udvidelser, som bryder en stribe mundtlige løfter til Gorbatsjov om, at Nato ikke ville blive udvidet mod øst, "not one inch" (James Baker, 1990), er udsigten til Nato-raketter i russisk befolkede områder i Donbass og til en Nato-flådebase i Sevastopol en ubærlig trussel, som har drevet Rusland til "fortvivlelsens selvhjælp" (med Orla Lehmanns ord til Frederik VII i 1848).

Et tredje princip, fredsbevarelse, er fraværende i de store mediers dækning af Ukraine-krigen. Ingen TV-reportager eller avisledere handler om fredsmuligheder, og ingen politikere bringer det på bane. Blandt eksperterne hører man ingen fredsforskere, kun kamuflageklædte militæranalytikere, der udbreder sig om kampvogne og våbensystemer med en krigsretorik, som minder om 1914, hvor hele Europa blev grebet af krigsbegejstring, og selv den gamle, hæderkronede anarkist, Pjotr Kropotkin, begyndte at fable om kanonkalibre i sit eksil i England. Det samme gjorde den yngre Thomas Mann i Tyskland. Og så må det endda holdes dem til gode, at man dengang ikke anede, hvad krigen ville indebære. I dag ved vi, at hvis krigen eskalerer til stor-krig, er resten forbudt for børn, som Jens Jørgen Nielsen udtrykker det.

Man ser ingen beskrivelser af baggrunden, ingen forsøg på at høre endsige forstå den anden part, ingen drøftelse af mulige fredsløsninger ud over, at "Rusland skal lide nederlag" (*Politiken* 26.11.2022) for "at straffe Putin" (30.11) samt "Putins ydre

svinehund" (24.11) og "krigsforbrydelser" (5.12) og tilføje "endnu en eklatant fiasko for Putin" (26.11) og hans "slyngelstat" (26.11). Enhver kan jo se, at det er énsidigt, skævvinklet, usaglig og fortiende krigsretorik, men publikum er tilfreds med de intetsigende, talløse gentagelser, og folkestemningen vil have det sådan, måske næret af uvidenhed og opdæmmed fjendtlighed mod Rusland, særlig udtalt i Østeuropa; måske også som afhjælpning af et opsparet behov for endelig at stå med et ukomplikeret problem, hvor ansvarsspørgsmålet ikke er til diskussion, som frikender os selv, og som kan løses militært lige som under anden verdenskrig.

Fred hvordan? Jeg ser bort fra den form for fred, som ville følge efter en atomstorkrig, eller efter et magtskifte i et Rusland under opløsning eller efter et russisk militært nederlag, fordi jeg anser det for urealistisk.

Som et første skridt kunne vestligere ledere aflægge den hånlige, nedladende, aftalefornægtende, uberettiget selvretfærdigt moraliserende facon over for Rusland, herunder den for alle parter ulykkelige kulturelle fjendtlighed mod Rusland, den retsstridige beslaglæggelse af russisk ejendom og sanktionerne mod bl.m.fl. Putin, som blev afskåret fra deltagelse i FNs generalforsamling ved nægtelse af visum til USA. I stedet kunne man vise Rusland og dets vitale og legitime interesser den respekt og sympati, som tilkommer en stor og glørværdig nation og dens overhoved, uanset hvad man mener om regimet eller personen. Når man hører Joe Biden, Jeppe Kofod m.fl., kommer man til at tænke på Talleyrands svar til Napoleon, da denne havde sagt til Talleyrand, at han var "en lort i en silkestrømpe": "Hvor er det trist, at en så stor mand har fået en så dårlig opdragelse". Eller Churchill's ord, da man undrede sig over, at han iagttog diplomatisk etikette over for den japanske ambassadør: "When you intend to kill somebody, it costs nothing to be polite". Eller Kennedy's råd i 1963 om at undgå "unnecessary irritants and purely rhetorical hostility".

Nej, som alle andre mener jeg heller ikke, at man skyldte Tyskland eller dets overhoved 1933-45 sympati og respekt. Men Rusland er ikke et land nedsunket i barbari. Putin er utvivlsomt en klam skurk (og han er jo ikke den eneste), men han er ikke en ekspansionistisk fascist, som det undertiden hævdes, fx i *Krl.Dagblad* (15.9.2022), uden dog at dette noget uklare begreb defineres nærmere. Her er et bud: fascisme er en 1) ideologi, som er 2) åbent antidemokratisk, 3) sætter staten og folket højere end det enkelte menneske, 4) sonder mellem over- og undermennesker, er 5) magt- og krigsforherligende, 6) førerdyrkende, 7) nationalistisk og 8) aggressivt imperialistisk. Putin er godt nok udemokratisk og bruger rå magt og krig, men uden ideologisk forherligelse. Han er ikke åbent antidemokratisk, mord og fængslinger af politiske modstandere benægtes og bortforklares, og ordet krig tager han end ikke i sin mund. Førerdyrkelsen når slet ikke tidligere tiders højder, og nationalisme og imperialism er begrænset til russisk befolkede områder i de tidligere sovjetrepublikker. Til sammenligning er vores hjemlige medier ganske godt med angående krigsbegejstring, og EU-NATO har ikke modsat sig store udvidelser af sit territorium. Putin taler ikke om over- og undermennesker. Han har faktisk slet ikke nogen ideologi. Derimod har

Rusland interesser, nemlig at holde sammen på Rusland, først og fremmest indadtil, men også udadtil, dvs. sikkerhedspolitisk og i forhold til de 25 millioner russere, som bor uden for Rusland.

For at sondere fredsmulighederne må man tage udgangspunkt i krigens parter, deres krigsvillighed og krigsbyrder, parternes styrke samt deres interesser – hvorvidt de er vitale og legitime, som det gælder for national selvbestemmelse og beskyttelse af statsgrænser, men ikke for ekspansionisme.

Krigens parter er fire: Ukraine, Rusland, USA og EU. Ukraine kan som stedfortræder for USA afslutte krigen, men kun Rusland og USA har styrke til at føre den. De kan afgøre, om der skal være krig eller fred.

Ukraine har en selvfølgelig, vital og legitim interesse i national selvstændighed; men ekspansionistiske krav på de russiske sydøstlige områder, som tilfældigvis var en del af den ukrainske sovjetrepublik, strider imod Ruslands vitale og legitime nationalitets- og sikkerhedsinteresser og svarer til danske krav langt op i 1900-tallet om "Danmark til Ejderen".

Rusland har hverken interesse i eller kræfter til ekspansionisme. De russiske bestræbelser gælder russisk befolkede områder i de tidligere sovjetrepublikker. Dette er vitale og legitime problemer for Rusland, som EU-NATO burde tage alvorligt. Rusland har været tilbageholdende over for både Ukraine og de baltiske lande og har frem til 2014 indskrænket sig til krav om ukrainsk neutralitet og har afstået fra krav om grænserevisioner.

EU derimod, lider jo af en hang til ekspansionisme og vil gerne være stort og stærkt. Det første er lykkedes, men desværre, må man nok sig, til dels på bekostning af det sidste. Ursula von der Leyen har personligt inviteret Ukraines regering til at søge om medlemskab i EU og så sikkert gerne, at den næste, hypotetiske EU-traktat efter Lissabon-traktaten kunne blive en Jalta-traktat. Dog vigtigere er EU's interesse i krigens ophør og et normaliseret forhold til Rusland, så at EU kunne nyde godt af russisk gas nogle år endnu. Men det allervigtigste for EU er tilsyneladende at bevare sammenholdet i Nato, hvilket må være forklaringen på, at EU så beredvilligt har fulgt USA's politik til trods for, at EU's interesser ikke falder sammen med USA's erklærede interesse, som er "at svække Rusland" (Lloyd Austin). Det er trist at måtte konstatere dette om forholdet til den nation, som Europa skylder så meget, og som har reddet Europa fra sine selvforskyldte ulykker to gange i det 20. århundrede.

Når formålet er "at svække Rusland", er der jo ingen grund til at standse krigen ud over krigsbyrden, som for USA er rent økonomisk, og ud over hensynet til befolkningen i Ukraine, som ofres, mens den ukrainske regering frivilligt stiller den til rådighed for sin nationalisme. Hvis man undrer sig over, at ukrainerne uopholdeligt fremsætter bastante ønsker om flere våben uden nogen form for ydmyghed og uden synderlig taknemmelighed angående dem, der allerede er leveret, så er forklaringen

nok, at de opfatter situationen sådan, at den krig, de fører mod Rusland, den fører de på vores vegne med det erklærede formål "at svække Rusland". De føler derfor, at de har et retmæssigt krav på rigelige mængder af de bedste, dyreste og tungeste våben, og at det ikke er dem, som skylder os tak, men omvendt. Og deri har de jo ganske ret.

Fred i Ukraine er umulig uden grænserevisioner, hvor Ruslands annekstion af nogle sydøstlige, russisk befolkede dele anerkendes. For det tilbageværende, selvstændige og stærkt blandede Ukraine kan man forestille sig neutralitet og demilitarisering. Man kan også forestille sig, at det nordvestlige Ukraine bliver selvstændigt og indlemmes i EU og Nato.

Krigen er en katastrofe for det fattige Ukraine og en katastrofe for Rusland. Den kan også blive en katastrofe for sammenholdet i EU-Nato, og i så fald har EU-Nato fortjent den, fordi de med ekspansionisme har drevet sig selv og Rusland derhen, hvor parterne er afskåret fra dialog, tilbagetog og kompromis. Krigen er en kæmpemæssig, tragisk misforståelse. Det samme er den påtænkte militære oprustning i Europa og Finlands og Sveriges ønsker om medlemskab af Nato til værn mod fiktive russiske trusler. Den er ulogisk i lys af de daglige meldinger om det russiske militærs magtesløse inkompetence og desuden meningsløs, et spild af sparsomme ressourcer, som der er hårdt brug for til at afbøde de virkelige problemer, den globale befolkningsudvikling, den globale indkomstfordeling og det globale miljø.

Noter

1.

Monica Papazu: *Ukraine: broderkrig, borgerkrig og stedfortræderkrig*. Tidehverv, november-december 2022, pp 345-365.

Thorkild Kjærgaard: *Ukraine-krigen er Joe Bidens skyld – ikke Putins*. Politiken, kronik 13.10.2022.

Jens Jørgen Nielsen: *Vi er i krig – og hvad så?* www.kritiskdebat.dk, 1-4-2022, pp 19-25.

Poul Villaume: *Sådan kunne Ukraine-krigen være undgået*. www.raeson.dk, 28-10-2022.

Aksel V. Carlsen: *Splittelse på den russiske venstrefløj over krigen*. www.solidaritet.dk, 10-3-2022.

Jens Jørgen Nielsen: *Vesten gør alle til tabere i Ukraine-krigen*. www.raeson.dk, 1-8-2022.

Uffe Kaels Auring: *Ned med Rusland #1-#4*. www.eftertrykket.dk, august-oktober 2022.

Jens Jørgen Nielsen: *Ukraine i spændingsfeltet*. Frydenlund 2016.

Marie Krarup & Monica Papazu: *Den politiske korrekthed og virkelighedens forsvinden*. Forlaget Hovedland 2019.

Kunst, krig og neoliberalisme. En bogomtale.

Af Carsten Jensen, medlem af Kritisk Debats redaktion

Kunst kan spille en rolle i underminering af nyliberalisme og i radikalisering af demokrati. Det var budskabet, da Chantal Mouffe for tyve år siden sprang ud som én, der også deltog på kunstbiennaler og i debatten om kunstens rolle i stillingskrigen i det civile samfund. I en ny bog sammenfatter hun sammen med kunstneren Anna Ostoya sine ideer om den kritiske kulturkamps potentialer.

A pro pos Anna Ostoyas og Chantal Mouffes (2021) *Politics and Passions*. UK, Mackbooks.

Det er ikke ret tit, man ser bøger, der i selve deres layout vil afspejle et særligt politisk projekt. Men en sådan bog er *Politics and Passions*, der er et resultat af et samarbejde mellem Chantal Mouffe og Anna Ostoya. *Chantal Mouffe* er en gramsci-inspireret, poststrukturalistisk politisk filosof, der går ind for en fortsat rod-fæstelse og radikalisering af det liberale demokrati. Og så går hun også op i kunst og politisk kunstkritik. Det er det sidste, der er emnet her. Multikunsteren *Anna Ostoya* har udstillet i en lang række lande på institutioner som Museum of Modern Art, New York og Tate St. Ives. Ostoya veksler mellem forskellige udtryksformer, men har til bogen valgt en kombination af collage og portrætkunst baseret på håndtegnede skitser fra New Yorks undergrundsnet. Hun ser sine kunstneriske aktiviteter i en politisk kontekst, og opfatter Mouffe som én, der har sat ord på opfattelsen af kunstnerens rolle på en konstruktiv måde.

Parrets samarbejde om *Politics and Passions*, har især fungeret sådan, at Ostoya har leveret bogens illustrationer, og Mouffe har leveret svar på de spørgsmål, der danner basis for det store interview, der afslutter bogen. De har desuden samarbejdet om den tekst, der udgør det oprindelige oplæg for bogen, nemlig Mouffes tiltrædelsesforelæsning som professor på University of London, Centre for Democracy. Mouffe leverede teksten og Ostoya bidrog med dens æstetiske efterbearbejdning.

En egentlig anmeldelse af *Politics and Passions* på dens egne præmisser ville nok forudsætte en meget sjælden anmeldertype,

nemlig en, der kombinerede lige gode kompetencer inden for æstetik og politisk filosofi. En kombination få besidder. Så jeg vil afholde mig fra i egentlig forstand at *anmelde* bogens æstetiske dimensioner. Hvad der derfor kan blive tilbage, er en omtale, - hvilket er lidt mindre ambitiøst, ud fra bogens politiske dimension: et bidrag til debatten om, hvad politik er og skal være i dag.

Det skal dog ikke afholde mig fra at udtrykke en banal personlig *mening* om udgivelsen. For jeg synes ikke rigtigt, at den virker i starten, selv om den har en spændende del 2, der omtales nedenfor. Ostoya har ombrudt Mouffes oprindelige tekst på en sådan måde, at det nok vil være de færreste, der får særlig meget ud af læsningen. Jeg siger ikke, at det slet ikke kan lade sig gøre, men blot at selve ombrydningen afbryder de fleste almindelige måder at læse en politisk tekst på. Man skal simpelthen sætte mere tid af til at læse den på denne måde. Og da teksten ligger frit og legitimt tilgængelig på nettet, er der nok en del, der vil finde det lettere at gå til den som 'uæstetisk tekst'. Samtidig har jeg ikke kunnet finde nogen sammenhæng mellem teksten og de mere traditionelle illustrationer/collager, som udgivelsen er forsynet med. Så fra et 'lægmandssynspunkt' forekommer det samlede koncept blot være en mere besværlig måde at gå til et arbejde på. Men der kan være dimensioner og pointer, som jeg simpelthen ikke kan se, fordi jeg går til bogen som politisk dyr – og dermed med forudantagelser - i stedet for med et ægte åbent sind. So be it. Man bliver ikke ustraffet udstyret med en uddannelse for snart 40 år siden uden samtidig at vælge nogle potentialer fra.

Imperiet, de politiske institutioner og miljøet

Men til den anden dimension, politikken. Anna Ostoya, der tydeligvis har taget initiativ til udgivelsen, fortæller i den store afsluttende interview-artikel, at hun især blev optaget af Chantal Mouffes arbejde af to grunde. Fordi Mouffe altid fremhævede, at der var politiske muligheder i alle situationer. Og fordi Mouffe ikke, som mange liberale og marxister gør, går ud fra at fjendskab kan fjernes endeligt. Og Ostoya havde fra barnsben optaget den erfaring, at fjendskab og vold er dele af tilværelsen, man ikke kan vælge fra, bare fordi man ikke selv bryder sig om dem. De kan komme ude fra.

Chantal Mouffe har i en årrække været meget skeptisk over for den strømning på venstrefløj, der lod sig oprindeligt inspirere af Michael Hardts og Toni Negris tanker om 'Imperiet' og 'Multitude' (den mangfoldige masse). Hardt og Negri har hævdet, at det kapitalistiske samfund i det 21. århundrede var så udbygget og smart, at det ikke var muligt at kæmpe mod det inden for dets egne rammer. Der var ikke handlerum i denne situation. Modstand mod kapitalismens globale imperium vil blive vendt mod modstanderne selv, så deres kulturelle udtryk bliver indoptaget i systemet og gjort til elementer i reklame, marketing, forskning i nye produkter med videre. Fx blev modstand mod miljøsvineriet efter behandling i 'Imperiet' til el- og hybridbiler, der bliver solgt til befolkningerne med det ideologiske spin, at 'de sviner mindre'.

Alle ved, at det er en sandhed med endda meget store modifikationer, hvis overhovedet en sandhed. Alligevel bliver gamle biler udskiftet med nogen, der bliver produceret med et kæmpe miljøsvineri til følge. Og som, når de er færdige, kører på el, der i stort omfang er produceret ved afbrænding af kul og andre fossile brændstoffer. Mao.: imperiet vandt over miljøbevægelsen, netop ved at give en del af bevægelsen, hvad den ville have. Kapitalismen fik indpakningen og datomærkningen ændret, men systemets angreb på klimaet kørte eldrevet videre. Fordismen er blevet til nyliberal post-fordisme, men cheferne er de samme.

Mouffe hævder, at en sådan 'imperium-agtig' analyse simpelthen er for kynisk og for handlingslammende. Hun mener desuden, at det er bekymrende, at en så stor del af fx kunstverdenen og de professionelle i forskellige områder af samfundet har accepteret denne tankegang, hvor individuel tilpasning og kollektiv 'udvandrings' fra systemet er de eneste handlingsanvisninger.

I stedet hævder hun, at systemet ganske vist er i stand til at indoptage meget kritik via bløde tilpasningsmekanismer, men at det stadig er muligt at gøre modstand inden for dets rammer. Og at det ikke mindst stadig er meget nødvendigt. Hvis man overlod parlamenter og undervisningssystemer, elektroniske og skrevne medier, kunstbiennaler og filmfestivaler til nyliberalister og højrepopulister ville verden hurtigt blive meget sortere at leve i. Det er selvfølgelig vigtigt ikke bare at acceptere alt, hvad der foregår. Men endnu vigtigere er det at se de kulturelle og politiske

institutioner som *slagmarker*, hvor man kan tage kampen op og vinde sejre, der kan bygges videre på, i stedet for at se dem som rene instrumenter for 'imperiets' magt. At man så i overgangsperioder stadig må leve med kulforurening, er endnu en grund til at fortsætte det politiske arbejde, ikke en grund til at opgive det og udvandre fra det politiske institutioner i hendes perspektiv.

Krig og nyliberalisme

Ifølge Mouffes politiske filosofi, skal man være *opmærksom* på, at der altid kan opstå situationer, hvor gamle venner bliver til modstandere eller endog fjender. Ostoya kan i dette genkende elementer af tidligere debatter fra 1930'erne og 1950'erne, hvor fx psykoanalytikere som Sigmund Freud og atomfysikere som Niels Bohr diskuterede, hvordan man kunne forholde sig til farlige fjendskaber som dem, der opstod omkring det nazistiske styre i Tyskland og omkring kernevåbnene i efterkrigstiden.

En af de helt centrale ideer, som Mouffe også i denne bog forsværer, er forestillingen om, at fjendtlighed er et uudsletteligt potentiale i samfund. Hendes sigte med dette forsvar er ikke at udbrede eller understøtte fjendtlighed som sådan. Tvært i mod mener hun, at det at benægte eller overse fjendtlighed er ekstremt farligt, fordi det gør grupper eller hele samfund forsvarsløse overfor den. Kun ved i praksis at se dette uhyggelige potentiale i øjnene kan man inddæmme det.

Derfor bekymrer Mouffe sig over tendenser til at undvige denne indsigt. Nogle anerkender, at fjendskab findes i dag, men hævder, at det kan fjernes, hvis man fjerner årsagerne til det. Liberalister mener, at fx fjendskab mellem nationer og stater kan fjernes ved at skabe gensidig afhængighed. Det kan ske ved øget samhandel, investeringer i hinandens lande og generelt internationalt samarbejde (jf. Tysklands aktuelle afhængighed af Putins gas). Kort sagt ved 'nationalstatens' bortdøen. Marxister har ment, at man kan fjerne fjendskab ved at fjerne den økonomiske basis for klassekampen, altså i vores tid kapitalismen. Mouffe er ikke modstander af disse strategier. Hun mener bare, at de kun vil fjerne nogle former for fjendskab, men langt fra alle. Og at fjendskabet som potentiale ikke forsvinder ved, at nogle af dets former bliver hæmmet.

'Radikalisering af demokratiet er den eneste løsning', argumenterer hun for. Eftersom man ikke kan være sikker på at kunne fjerne fjendskab, må man lede det over i former, hvor det bliver mindre farligt. En af disse former er parlamentarisk demokrati. Her kan større uenigheder bearbejdes på en sådan måde, at man kan 'tælle sig ud af vanskelighederne' i stedet for at slå hinanden ihjel for at finde løsninger. Mouffe har foreslået betegnelsen 'agonistisk' (til forskel fra antagonistisk) for en politik, der på den måde søger at undgå at skabe egentlige åbne fjendtligheder. En politiker, der har været inspireret af Mouffe, nemlig Pablo Iglesias fra Podemos, har mere mundret foreslået at 'gøre politik til skak i stedet for boksning.

Det forudsætter selvfølgelig respekt for og forankring af de demokratiske spilleregler. Blandt andet derfor bruger Mouffe da også udtrykket 'radikalt demokrati' om sin tankegang. Det spiller på cirka samme betydningsindhold som den gode danske sommergrøntsag radisen. Altså noget som er stærkt rodfæstet. Man skal demokratisere vores samfund, ikke bare overfladisk set, men til rødderne. Det vil også sige, at i Mouffe univers er der principielt ingen grænser for demokratisering. Ligesom fjendskab kan opstå omkring mange emner, der er til debat - religion, køn, indkomstfordeling, nationalt tilhørsforhold, hudfarve, kan også demokrati opstå omkring dem. Hvis man vil inddæmme fjendskabet og forhindre dets dræbende potentiale (åben krig), skal man demokratisere de relationer, det opstår af. Formalistisk udtrykt siger Mouffe, at opfattelsen af 'os' og 'dem' skal holdes inden for rammer, hvor vi kan være modstandere i en debat, man kan stemme sig ud af. Og man skal omvendt forhindre, at de bliver til poler af et fjendskab, man kan blive tvunget til at slås sig ud af (i parentes bemærket: som ukrainerne har måttet siden 24. februar).

Kunstens og følelsernes rolle i radikalisering af demokratiet

Hvad har dette så med kunst at gøre? En hel masse ifølge Chantal Mouffe. Kunsten er et af de livsområder, hvor kamp mellem fjender kan gøres til konkurrence (agonisme) mellem modstandere. I Mouffes politiske filosofi spiller to fænomener sammen, som ofte slet ikke behandles inden for en sådan ramme: de kollektive følelsers, 'passionernes' (som hun kalder dem), rolle og den kunstneriske aktivitet. Mouffe mener, at passioner er nødvendige i udvikling af politisk mobilisering. Hun har mange argumenter for

denne påstand, men de kan koges ned til den praktiske erfaring, at ingen mobiliseres til politisk handling af fornuft alene. Der skal også nogle følelser til, før folk flytter sig ud af lænestolene. I den enkleste form handler det om at elske eller hade politiske projekter. Men der er selvfølgelig mange mellemformer i pladsen mellem disse to yderpunkter.

Uden følelser for ideer kan der altså ikke opretholdes støtte til aktiviteter, der handler om samfunds store spørgsmål. Ligegyldighed skaber apati. Og netop her kommer kunsten ind. Æstetiske udtryk er gode til at vække følelser eller forstærke dem, der allerede er aktive. Mange aktivister har sikkert oplevet, at det føles godt og stærkt motiverende at have gode slagsange. Det er lidt lige som til fodbold: man bliver en del af fællesskabet, når man synger med. Hvad enten det er 'Sejle op ad åen', 'Der er ingen ting, der maner' eller 'Når jeg ser et rødt flag smælde'. I princippet mener Mouffe, så vidt jeg kan se, at al kunst potentielt har denne understøttende effekt på mobilisering, og at det er en af grundene til, at hun finder det så vigtigt at diskutere, hvordan den fungerer i politik og til støtte for hvem.

Hendes egen interesse går dog ikke så meget i retning af de mere folkelige udtryk. Hun er mere optaget af nyere former. Dvs. mere eksperimenterende kunstneriske aktiviteter. Collager, installationer, performance, street art, konceptkunst, mv. Måske fordi disse former set under ét er opstået og forholder sig til emner, der er tæt på vores tid. Da Mouffe i praksis har anset kunstens vigtigste rolle i de seneste årtier for at være, at bidrage til at underminere det neoliberale hegemoni, ville det være en nærliggende tanke. De arbejder hun især har behandlet over tid, har ofte været nogle, der på den ene eller den anden måde forholder sig til forskellige aspekter af dette hegemoni. Det har fx været værker, der har problematiseret den rolle USA har spillet i udbredelsen af markeds-ideer i Latinamerika eller værker, der har understøttet kritik af forbrugerisme.

Til gengæld har hun også kritiseret en tendens til at acceptere den overfor nævnte dagsorden, der siger, at det er umuligt at bekæmpe Imperiet, fordi det optager kritikken netop via kunstneriske praksisser og drejer den på en sådan måde, at den når alt kommer til at komme til at bekræfte kapitalismen. Som fx når tøjfirmaer

vender kritik af politiske stereotyper til en måde at sælge tøj til subkulturer på. Eller når sodavandsfirmaer drejer unges drøm om fællesskab og tilhørsforhold til en tro på, at netop denne eller hin sodavandsfabrik på magisk vis også producerer dette. Af lutter skræk for at understøtte sådanne tendenser afholder nogle kunstnere sig fra at deltage i kampen om *main stream*, men vælger på forhånd ekstremt snævre udtryksformer, eller former der kun helt abstrakt forholder sig til det omgivende samfund.

Mouffe mener imidlertid, at der er brug for kunst, der modvirker det neoliberale hegemoni i alle sfærer. Der er både brug for andre normer end Coca Colas og for kunstneriske, passionerede bud på livsformer, der overskrider Bennetons forslag. I sig selv er de æstetiske former ikke afgørende, ligesom rammerne ikke skal afgøre, hvilke politiske kampe kunsten skal tage op. Traditionelle museer er fx ifølge Mouffe også slagmarker for kulturkampen, - hvis nogle vel at mærke forholder sig kritisk og fornyende til dem. Kunst der problematiserer neoliberale normer og kunst, der foreslår og understøtter andre demokratiske og solidariske normer er lige nødvendige. Det er den politiske retning, der er afgørende for Mouffe. Ikke former, institutioner eller lignende.

Er der brug for en agonistisk kunstkritik og en radikaldemokratisk kunst?

I det ovenstående er nogle af de vigtigste temaer fra *Politics and Passions* fremstillet. For den, der er fortrolig med Mouffes arbejde de sidste 20 år, er der måske ikke så meget nyt at komme efter på den rene indholdsside. Men på den anden side er nok heller til dem, at bogen især retter sig. Man kunne snarere forestille sig at sigtet har været at finde de læsere, der mere direkte går efter en kulturel/kunstnerisk tilgang end Mouffes sædvanlige læsere. På den måde kan bogen sikkert finde et publikum.

Mere generelt er åbningen af den politiske diskussion for kunstneriske og emotionelle emner nok også tiltrængt. I andre arbejder har Mouffe peget på, at venstresiden af politik ofte glemmer de store følelser, og at det har gjort livet nemmere for højrepopulister, der netop bevidst går efter disse registre i politik for at finde vrede vælgere, de kan repræsentere. Hvis det politiske venstre kan blive bedre til at håndtere en ansvarlig mobilisering af følelser, bliver det efter denne tankegang også nemmere at slå

højrepopulismen og dens mentor neoliberalismen tilbage. Og hvis kunsten også kan spille en rolle i den sammenhæng som mobilisator, er der i hvert ingen grund til, at den ikke skulle indgå.

Hvordan man så mere præcist skruer 'radikaldemokratisk kunst' sammen, er et helt andet spørgsmål, som i hvert fald denne artikelskriver, trygt overlader i andres kompetente hænder.